

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 3 (266)

Одеса – 2019

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2019. 3 (266). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2019. – № 3 (266). – 240 с. – Мови: укр., рос., англ.

Збірник наукових праць «Науковий вісник Одеського національного економічного університету» заснований у 1994 р. Друковане наукове фахове видання

Засновник і видавець збірника наукових праць –
Одеський національний економічний університет

Затверджено до друку Вченою радою Одеського національного економічного університету. **Протокол № 1 від 30 серпня 2013 р.**

Свідectво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – **серія КВ № 20991-10791ПП від 18 серпня 2014 р.** (перереєстрація).

Періодичність видання – 10-12 разів на рік.
Мова видання – українська, англійська та російська.

Збірник включено до оновленого «*Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук*» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Індексування і реферування:

Реферативна база даних «Україніка наукова»,
Український реферативний журнал «Джерело»,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru,
Google Scholar
Електронний архів Одеського національного економічного університету.

Збірник включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2019. 3 (266). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG
SCIENTISTS**

SCIENTIFIC BULLETIN

№ 3 (266)

Odessa - 2019

Collection of scientific papers «Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University»

Printed scientific specialized edition

Founder – Odessa National Economic University

The collection of scientific works "Scientific herald" was registered by the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine as of January 26, 2011, No. 1-05 / 1 as a scientific publication on economic sciences, dated February 23, 2011, No. 1-05 / 2 as a scientific publication on political sciences.

Approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Protocol № 1 from August 30, 2013

Certificate of state registration of print mass media – KB № 20991-10791PIP от 18.08.2014

Frequency of output – 10-12 times a year.

Language of publication – Ukrainian, English and Russian.

Bulletin is licensed as academic, professional journal: «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (№ 241, issued 09.03.2016)

Included in the scientific data base Russian Scientific Citation Index (RINC) under the agreement No. 428-07 / 2014 dated July 18, 2014 - http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Contacts of Editorial and publisher:

65082 Ukraine, Odessa,

Preobrazhenska st., 8, ONEU, of. 317

Ukraine

(+38067) 5595764

n.visnik.oneu@ukr.net

© Odessa National Economic University

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 2 від 30 жовтня 2018 р.

Головний редактор: **Балджи Марина Дмитрівна** – д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Заступник головного редактора: **Рябіка Володимир Леонідович** – к.політ.н., Голова Українського національного комітету молодіжних організацій

Ректор Одеського національного економічного університету: **Звєряков Михайло Іванович** – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України

Проректор Одеського національного економічного університету: **Ковальов Анатой Іванович** – д.е.н., професор

Науковий редактор: **Нездоймінов Сергій Георгійович** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Технічний редактор: **Гейко Людмила Михайлівна** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

I. Економічні науки	II. Політичні науки	III. Історичні науки
Амбрози Маріан Маріанович – проректор, Вища Школа Міжнародного Бізнесу (Словацька Республіка)	Кармазіна Марія Степанівна – д.політ.н., професор (Україна)	Гончарук Тарас Григорович – д.істор.н., професор (Україна)
Волохова Ірина Семенівна – д.е.н., доцент (Україна)	Коваль Ігор Миколайович – д.політ.н., професор (Україна)	Демін Олег Борисович – д.істор.н., професор (Україна)
Єрмакова Ольга Анатоліївна – к.е.н., доцент (Україна)	Маслов Юрій Костянтинович – д.політ.н., професор (Україна)	Панчук Май Іванович – д.істор.н., професор (Україна)
Зборіна Ірина Михайлівна – к.е.н., доцент, Поліський державний університет (Республіка Білорусь)	Мілова Марія Іллівна – д.політ.н., професор (Україна)	Солдатенко Валерій Федорович – д.істор.н., професор (Україна)
Карпов Володимир Анатолійович – к.е.н., доцент (Україна)	Пойченко Анатолій Дмитрович – д.політ.н., професор (Україна)	Стьопін Анатолій Опанасович – д.істор.н., професор (Україна)
Кетнер Карл Карлович – доктор економіки, професор Банківської вищої школи бізнесу і фінансів (Латвійська Республіка)	Попков Василь Васильович – д.філософ.н., професор (Україна)	Хмарський Вадим Михайлович – д.істор.н., професор (Україна)
Коваленко Вікторія Володимирівна – д.е.н., професор (Україна)	Рябіка Володимир Леонідович – к.політ.н., професор (Україна)	Щербіна Надія Федорівна – к.е.н., доцент (Україна)
Литовченко Ірина Львівна – д.е.н., професор (Україна)	Степанівна Марія Кармазіна – д.політ.н., професор (Україна)	
Маркс-Бельська Рената – Phd, Вармінський та Мазурський університети в Ольштині (Республіка Польща)	Тарас Гончарук – д.істор.н., професор (Україна)	
Божинінова Маріана – д.е.н., професор, проректор з освіти Академії економіки ім. Д.С. Тсенова, м. Свиштов (Республіка Болгарія)	Волохова Ірина Семенівна – д.е.н., доцент (Україна)	
Меджибовська Наталія Семенівна – д.е.н., професор (Україна)	Звєряков Михайло Іванович – д.е.н., професор (Україна)	
Семенова Валентина Григорівна – д.е.н., професор (Україна)	Ковальов Анатой Іванович – д.е.н., професор (Україна)	
Совік Людмила Єгорівна – д.е.н., доцент, професор (Республіка Білорусь)	Нездоймінов Сергій Георгійович – к.е.н., доцент (Україна)	

Editorial board

The editorial board has been approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Minutes № 2 dated October 30, 2018

Editor-in-Chief: **Baldzhy M. D.** – Doctor of Economics, Professor at the Department of Economics

Deputies of Editor-in-Chief: **Ryabika V. L.** – Candidate of Political Science (Ukraine)

Executive Secretary: **Geiko L. M.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)

Scientific editor: **Nezdoyminov S. G.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)

I. Economics sciences	II Political sciences	III Historical sciences
<p>Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic)</p> <p>Zveryakov M.I. – Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine (Ukraine)</p> <p>Kovalev A.I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine)</p> <p>Volokhova I. S. – Doctor of Economics, Associate Professor (Ukraine)</p> <p>Ermakova O. A. – Candidate of Economic Science, Associate Professor (Ukraine)</p> <p>Zborina I. M. – PhD (Economic Sciences), Dean of the Faculty, Polessky state university (Republic of Belarus)</p> <p>Karpov V.A. – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)</p> <p>Ketners Karllis K. – Doctor of Economics, Professor, BA School of Business and Finance (Latvia)</p> <p>Kovalenko V. – doctor of sciences, professor (Ukraine)</p> <p>Litovchenko I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine)</p> <p>Marks-Bielska R. – Phd, University of Life Sciences in Wroclaw, University of Warmia and Mazury (Poland)</p> <p>Bozhinova M.V. – Vice Rector for Education D.A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov Business or sector Higher education, Svishtov (Bulgaria)</p> <p>Medzhibovskaya N. S. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine)</p> <p>Semenova V. G. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine)</p> <p>Sauvik Lyudmila E. – Doctor of Economics, Associate Professor (Republic of Belarus)</p>	<p>Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic)</p> <p>Karmazina M.S. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Koval' I.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Maslov Y. K. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Milova M.I. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Paharev A.D. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Poychenko A.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Popkov V. V. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)</p>	<p>Goncharuk T. G. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Demin O.B. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Panchuk M.I. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Soldatenko V.F. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Stepin A.O. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Khmarskyi V.M. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)</p> <p>Shcherbina N.F. – Candidate of Historical Science, Assistant Professor (Ukraine)</p>

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Алієва Гюнай Танриверді гизи

Сучасний стан і динаміка розвитку азербайджано-німецьких торгових відносин.....13

Артюх Оксана, Добрунік Тетяна

Експертне оцінювання ефективності планових документальних перевірок.....36

Балджи Марина, Мрук Марина

Сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні.52

Гусейнова Сура

Питання зовнішньополітичного вимірювання інформаційної безпеки.....73

Король Володимир

Організація процесу формування аналітичної інформації в системі економічної безпеки підприємства.....84

Корягіна Тетяна, Ільченко Вікторія

Аналіз сучасного стану реалізації податкової політики в Україні в умовах децентралізації.....96

Кушнір Діана, Балджи Марина

Сучасний стан та перспективи розвитку альтернативної енергетики.....113

Мамедова Аян Урфан гизи

Науково обгрунтоване управління стратегічними змінами на підприємствах як шлях підвищення ефективності.....126

Ржепішевська Олена, Балджи Марина

Інвестиційний клімат в Україні: стан та механізми регулювання.....139

Смачило Валентина

Класифікація синергії в соціально-економічних системах.....155

Шикіна Ольга

Моніторинг структури готельних брендів Європи.....178

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гурбанова Севіндж Акиф гизи

Геополітичні інтереси світових центрів сил за
азербайджанську нафту.....**202**

Макушина Ганна

Благодійна діяльність купецтва міста Миколаєва в другій
половині XIX – на початку XX ст.....**217**

НАШІ АВТОРИ.....**238**

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

<i>Aliyeva Gunay Tanriverdi gyzy</i> The current state and dynamics of development of Azerbaijan-Germany trade relations.....	13
<i>Artyukh Oksana, Dobrunik Tetiana</i> Expert evaluation of efficiency of planned documentary checks....	36
<i>Baldzhy Maryna, Mryk Maryna</i> Modern problems of small business development in Ukraine.....	52
<i>Huseynova Sura</i> Questions for foreign policy dimension of information security.....	73
<i>Korol Volodymyr</i> Organization of the process of formation of analytical information system of economic security of the enterprise.....	84
<i>Koriahina Tetiana, Ilchenko Viktoriia</i> Analysis of the current state of the tax policy implementation in Ukraine in the conditions of decentralization.....	96
<i>Kushnir Diana, Baldzhy Maryna</i> Current state and prospects for alternative energy development...	113
<i>Mamedova Ayan Urfan</i> Scientifically justified management of strategic changes in enterprises as a way to improve efficiency.....	126
<i>Rzhepishevskaya Elena, Baldzhy Maryna</i> Investment Climate in Ukraine: Status and Mechanisms of Regulation	139
<i>Smachylo Valentyna</i> Classification of synergy in socio-economic systems.....	155
<i>Shykina Olga</i> Monitoring the structure of hotel brands in Europe.....	178

HISTORICAL SCIENCES

Gurbanova Sevindzh Akif gizi

Geopolitical interests of world centers for azerbaijan oil.....**202**

Makushina Hanna

Charitable activity of the merchant of Nikolaev in the second half
of XIX – in the beginning of the XX century.....**217**

AUTHORS.....**238**

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алиева Гюнай Танрыверди гызы Современное состояние и динамика развития азербайджано-германских торговых отношений.....	13
Артюх Оксана, Добруник Татьяна Экспертная оценка эффективности плановых документальных проверок.....	36
Балджи Марина, Мрук Марина Современные проблемы развития малого предпринимательства в Украине.....	52
Гусейнова Сура Вопросы внешнеполитического измерения информационной безопасности.....	73
Король Владимир Организация процесса формирования аналитической информации в системе экономической безопасности предприятия.....	84
Корягина Татьяна, Ильченко Виктория Анализ современного состояния реализации налоговой политики в Украине в условиях децентрализации.....	96
Кушнир Диана, Балджи Марина Современное состояние и перспективы развития альтернативной энергетики.....	113
Мамедова Аян Урфан гызы Научно обоснованное управление стратегическими изменениями на предприятиях как путь повышения эффективности.....	126
Ржепишевская Елена, Балджи Марина Инвестиционный климат в Украине: состояние и механизмы регулирования	139
Смачило Валентина Классификация синергии в социально-экономических системах.....	155

Шикина Ольга

Мониторинг структуры гостиничных брендов Европы.....**178**

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Гурбанова Севиндж Акиф гызы

Геополитические интересы мировых центров сил за
азербайджанскую нефть.....**202**

Макушина Анна

Благотворительная деятельность купечества города Николаева
во второй половине XIX – в начале XX в.....**217**

НАШИ АВТОРЫ.....**238**

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 339

JEL Classification: F 190

Алієва Гюнай Танриверді гизи

СУЧАСНИЙ СТАН І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ АЗЕРБАЙДЖАНО-НІМЕЦЬКИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена деяким питанням динаміки розвитку азербайджано-німецьких торгово-економічних відносин, аналізу її сучасного стану. У вступі автор зазначає, що в останні роки на ринках, що розвиваються європейського Союзу можливості підвищення взаємної торгівлі та інвестиції Азербайджану з Німеччиною стає все більш актуальними.

Автор в час своїх досліджень широко іспользоваль метод аналізу статистических даних, метод порівняльного аналізу статистических показників Азербайджану, Німеччини та Євросоюзу.

Підкреслюється, що по зовнішньоторговельному обігу Азербайджану з Німеччиною має тенденцію стабільного зростання, а зовнішньоторговельний оборот Німеччини з Азербайджаном характеризується нестабільністю. Це пов'язано з тим, що економіка Азербайджану дуже вразлива до зовнішніх шоків. Так, частка нафти, яка є основним джерелом доходу країни, в експорті висока, і в формуванні сукупного попиту переважає державний попит, і доходи від нафти є джерелом його основного фінансування. Таким чином, зміна ціни на нафту на світовому ринку через бюджет впливає на імпорт, а за допомогою ціни на нафту на експорт.

Так само відзначається, розвиток зовнішньоекономічних і торговельних зв'язків з Європейським союзом, особливо з Німеччиною, і ефективна інтеграція провідних секторів економіки в світовий ланцюжок вартості вважаються одним з основних напрямків довгострокової стратегії розвитку Азербайджану. У статті з огляду на положення Німеччини на

світовому ринку, був оцінений потенціал торгівлі між двома країнами на основі торгових показників Азербайджану. Показивет, що тут Азербайджан виступає в ролі чистого імпортера в областях, і має дуже невелику частку на світовому ринку. Підкреслюється, що кількісні параметри потенціалу розширення торговельних відносин між Німеччиною і Азербайджаном ще раз показують, що Азербайджан в своїх зовнішньоторговельних відносинах орієнтується на ринок країн СНД. У підсумку зазначається, що структура німецької економіки підтримується в основному завдяки підвищенню конкурентоспроможності країни в глобальному інтеграційному процесі.

Ключові слова: торгово-економічні відношення, експорт, імпорт, конкурентоспроможність, динаміка, нафтової сектор.

Aliyeva Gunay Tanriverdi gyzy

THE CURRENT STATE AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN-GERMANY TRADE RELATIONS

The article is devoted to some issues of the dynamics of development of Azerbaijani-German trade and economic relations, the analysis of its current state. In the introduction, author notes that in recent years in the emerging markets of the European Union, the possibility of increasing mutual trade and investment between Azerbaijan and Germany has become increasingly important.

The author during his research widely used the method of analyzing article statistical data, the method of comparative analysis of article statistical indicators of Azerbaijan, Germany and the European Union.

It is emphasized that the foreign trade turnover of Azerbaijan with Germany has a tendency of stable growth, and the foreign trade turnover of Germany with Azerbaijan is characterized by instability. This is due to the fact that the economy of Azerbaijan is very vulnerable to external shocks. Thus, the share of oil, which is the main source of income for the country, is high in exports, and in the

formation of aggregate demand, government demand prevails, and oil revenues are the source of its main financing. Thus, the change in the price of oil in the world market through the budget affects imports, and through the price of oil for export.

It is also noted that the development of foreign economic and trade relations with the European Union, especially with Germany, and the effective integration of leading sectors of the economy into the global value chain are considered one of the main directions of Azerbaijan's long-term development strategy. In the article, taking into account the position of Germany in the world market, the potential of trade between the two countries was estimated based on the trade indicators of Azerbaijan. It is shown that here Azerbaijan acts as a net importer in the regions, and has a very small share in the world market. It is emphasized that the quantitative parameters of the potential for the expansion of trade relations between Germany and Azerbaijan once again show that Azerbaijan in its foreign trade relations is oriented towards the market of the CIS countries. As a result, it is noted that the structure of the German economy is supported mainly due to the increased competitiveness of the country in the global integration process.

Key words: trade and economic relations, export, import, competitiveness, dynamic, non-oil sector.

Алиева Гюнай Танрыверди гызы

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНО-ГЕРМАНСКИХ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Статья посвящена некоторым вопросам динамики развития азербайджано-германских торгово-экономических отношений, анализе ее современного состояния. В введении автор отмечает, что в последние годы на развивающихся рынках Европейского Союза возможности повышения взаимной торговли и инвестиции Азербайджана с Германией становятся все более актуальными.

Автор во время своих исследований широко использовал метод анализа статистических данных, метод сравнительного анализа статистических показателей Азербайджана, Германии и ЕвроСоюза.

Подчеркивается, что по внешнеторговому обороту Азербайджана с Германией имеет тенденцию стабильного роста, а внешнеторговый оборот Германии с Азербайджаном характеризуется нестабильностью. Это связано с тем, что экономика Азербайджана очень уязвима к внешним шокам. Так, доля нефти, которая является основным источником дохода страны, в экспорте высока, и в формировании совокупного спроса преобладает государственный спрос, и доходы от нефти является источником его основного финансирования. Таким образом, изменение цены на нефть на мировом рынке через бюджет влияет на импорт, а посредством цены на нефть на экспорт.

Так же отмечается, развитие внешнеэкономических и торговых связей с Европейским союзом, особенно с Германией, и эффективная интеграция ведущих секторов экономики в мировую цепочку стоимости считаются одним из основных направлений долгосрочной стратегии развития Азербайджана. В статье учитывая положение Германии на мировом рынке, был оценен потенциал торговли между двумя странами на основе торговых показателей Азербайджана. Показывается, что здесь Азербайджан выступает в роли чистого импортера в областях, и имеет очень небольшую долю на мировом рынке. Подчеркивается, что количественные параметры потенциала расширения торговых отношений между Германией и Азербайджаном еще раз показывают, что Азербайджан в своих внешнеторговых отношениях ориентируется на рынок стран СНГ. В итоге отмечается, что структура немецкой экономики поддерживается в основном благодаря повышению конкурентоспособности страны в глобальном интеграционном процессе.

Ключевые слова: торгово-экономические отношения, экспорт, импорт, конкурентоспособность, динамика, ненефтяной сектор

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-13-36

Постановка проблеми. В Европейском Союзе Германия является единственной локомотивной страной, которая укрепляет свои позиции в процессе взаимной интеграции в мировой экономике. Структура немецкой экономики в этом направлении существенно поддерживает повышение конкурентоспособности страны в глобальном интеграционном процессе. В последние годы на развивающихся рынках в странах Союза возможности повышения взаимной торговли и инвестиций с Германией становятся все более актуальными. Существующая практика в этом направлении показывает, что даже интеграционные процессы в новых странах значительно отличаются друг от друга. Это связано с базой интегрированных экономик [3, с. 124].

1. Текущее состояние внешней торговли Азербайджана.

Основные структурные преобразования во внешнеторговом обороте Азербайджана совпадают с двумя периодами: 2008-2009 и 2014-2015 годы. Резкое снижение мировых цен на нефть в оба периода оказало значительное влияние на внешнеэкономическую деятельность страны, включая импортно-экспортные операции. С 2016 года начался процесс восстановления внешнеторгового оборота и дефицит баланса текущего счета стал нулевой, в более поздние периоды перешел в положительную зону. Это указывает на то, что экспорт страны превышает импорт. В то же время профицит баланса текущих операций также покрыл дефицит капитала и финансового счета [8].

Импорт страны имеет динамику роста, но темпы роста экспорта, особенно нефтяного экспорта, ограничены. Общий профицит платежного баланса за 2018 год составил 2,9 миллиарда долларов. Это было связано с ростом цен на нефть на 33% (\$ 70), а также с положительными тенденциями в балансе счета текущих операций. Профицит баланса текущих операций составил 6,1 млрд долларов. К концу 2018 года дефицит баланса действий капитала и финансов составил 3,2 млрд долларов, а резервные активы увеличились на 3,5 млрд долларов [6].

К концу 2018 года профицит счета текущих операций составил 6,1 млрд. долларов (по сравнению с 2017 годом вырос 3.6 раза), в том числе профицит нефтегазового сектора увеличился в 1,7 раза (5,5 млрд долларов) стал 12,9 млрд долларов, а по ненефтяному сектору баланс текущих операций по сравнению с прошлым годом, увеличиваясь на 19.6% (1.1 млрд. \$) 6.8 млрд. \$. В результате профицит нефтегазовой отрасли полностью покрыл дефицит текущего счета ненефтяного сектора. Основные факторы баланса текущих операций:

Таблица 1

Внешнеторговые показатели Азербайджана [6]

Страна	Товарооборот	Экспорт	Импорт	Сальдо
Италия	6 163	5 859	304	+5 555
Турция	4 179	2 353	1 826	+527
Российская Федерация	2 581	665	1 916	-1 251
Германия	1 400	780	620	+160
Израиль	1 334	1 311	23	+1 288
Китай	1 261	113	1 148	-1 035
Чешская Республика	1 036	939	97	+842
США	950	472	478	-6
Индия	946	848	98	+750
Украина	794	357	437	-80
Другие	11 102	7 097	4 005	+3 092
Всего	31 746	20 794	10 952	+9 842
В том числе:				
Страны СНГ	3 940	1 134	2 806	-1 672
Другие страны	27 806	19 660	8 146	+11 514

Внешнеторговый оборот за 2018 год составил 31,7 млрд долларов, профицит в размере 17,4 миллиарда долларов в нефтегазовом секторе покрыл дефицит по ненефтяному сектору

в размере 7.6 млрд \$ и в результате во внешнеторговом балансе появился профицит в размере 9.8 млрд. \$ (1,6 раза больше чем за предыдущий год). В 2018 году Азербайджан имел торговые отношения примерно с 185 странами. 12% внешней торговли пришлось на долю стран СНГ и 88% - на другие зарубежные страны [6, 8].

Таблица 2
Структура азербайджанского экспорта [6]

Составляющие	2017 год		2018 год	
	Сумма, млн. \$	Удельный вес, %	Сумма, млн. \$	Удельный вес, %
Экспорт – всего	15152,1	100,0	20793,8	100,0
В том числе:				
1. Топливно-сырьевые продукты	14203,4	93,8	19748,0	95,0
- нефте-газовые продукты	13679,1	90,3	19176,0	92,2
- другое сырье	524,3	3,5	572,0	2,8
2. Продукты машиностроения	66,5	0,4	94,4	0,4
3. Потребительские товары	830,1	5,5	884,6	4,3
4. Другие товары	52,1	0,3	66,8	0,3

В 2018 году экспорт товаров составил 20,8 млрд долларов (рост на 37,2%). Доля нефтегазопродуктов в структуре экспортируемых товаров составила 92%.

С ростом цен на нефть объем экспорта нефти и газа увеличился на 40,2% и составил 19.2 млрд. \$. В зарубежные страны были экспортированы нефтяные продукты в размере 17.2 млрд \$, 620,5 млн. \$ экспортируемых нефтяных продуктов приходится на долю продуктов нефтепереработки, 16.6 млрд \$ - на экспорт сырой нефти. 15.2 млрд \$ экспортируемой сырой нефти является общей стоимостью нефти, добытой Азербайджанской Международной Операционной Компанией

(АМОК). 1333.1 млн \$ общей экспортируемой сырой нефти были отправлены за рубеж другими предприятиями, 508.9 млн \$ падает на долю конденсата, добытой с месторождения Шахдениз, 824.2 млн \$ - на долю SOCAR.

Таблица 3
Структура азербайджанского импорта [6]

	2017 год		2018 год	
	Сумма, млн. \$	Удельный вес, %	Сумма, млн. \$	Удельный вес, %
Импорт-всего	9037,3	100,0	10952,4	100,0
В том числе:				
1. Потребительские товары	4101,7	45,4	4813,4	43,9
- продукты питания	1470,2	6,3	1472,5	13,4
- другие	2631,5	29,1	3340,9	30,5
2. Инвестиционные товары	1062,5	11,8	1177,1	10,7
3. Другие продукты	3873,1	42,8	4961,9	45,4

Нефтефтяной экспорт показывает динамику роста. Нефтефтяной экспорт за период, увеличиваясь на 9.8%, стал 1.6 млрд \$. Доля сельскохозяйственной продукции в нефтефтяном экспорте составила 38,3%, овощной продукции - 14,4%, свежих фруктов - 14,3%.

В 2018-ом году импорт товаров по сравнению с прошлым годом, увеличиваясь на 21,2% составил 11.0 млрд \$, в том числе общая стоимость импорта потребительских товаров была 4.8 млрд \$, из них 1.5 млрд падает на долю продуктов питания. Импорт по нефтефтяному сектору, увеличиваясь на 19.7% по сравнению с прошлым годом, составил 9.2 млрд.

В структуре нефтефтяного импорта – импорт автомобилей (в 1,9 раза), химической продукции (40,9%), изделий из дерева (39,5%), алкогольных и безалкогольных напитков (28,8%), изделий из камня и стекла (22,0%), мебельных изделий (20,7%),

черных металлов (14,2%) увеличился, а импорт сахара (39,6%), железнодорожного транспорта (21,3%) и зерна (11,7%) уменьшился.

В структуре импорта удельный вес машин-оборудований и товаров, привезенных за счет иностранных инвестиций, составил 10.7%, 1.2 млрд \$. Кроме того, в страну было ввезено машино-оборудование, химическая, черная и цветная металлопродукция производственной цели с общей суммой 5.0 млрд \$.

К концу 2018 года общий объем услуг в экономических отношениях Азербайджана с зарубежными странами составил 11,5 миллиарда \$. Из них 6.8 млрд \$ услуги, оказанные со стороны нерезидентов азербайджанским резидентам, а 4.7 млрд \$ резидентам Азербайджана со стороны резидентов зарубежных стран. В результате в балансе услуг появился дефицит в размере 2.1 млрд \$, который по сравнению с прошлым годом уменьшился в 1.6 раза.

Дефицит нефтегазового сектора составил 1,7 млрд \$ (в основном 1,3 миллиарда \$ на строительные услуги и 601 миллион \$ на другие деловые-услуги). 42% инвестиций, привлеченных в нефтегазовый сектор, приходится на строительные услуги и 20% на прочие деловые услуги. Дефицит баланса услуг 2017-го года в размере 277 млн \$ по нефтяному сектору в связи с увеличением импорта в 2018-ом году, по сравнению с прошлым годом повысился на 26,5% и составил 350 млн \$.

24% оборота взаимных услуг приходится на операции по транспортным услугам. 45% транспортных услуг, общая стоимость которых 2.7 млрд \$, связаны с использованием нерезидентами транспортными системами Азербайджана. Стоимость транспортных услуг, оказываемых нерезидентам резидентами Азербайджана, оценивается в 1,2 миллиарда \$, а стоимость транспортных услуг, оказанных нерезидентами резидентам Азербайджана, составил 1,5 миллиарда \$. Экспорт транспортных услуг по нефтяному сектору за отчетный период увеличился на 42,3%.

Оборот взаимоуслуг туризма к 2018 году сократился на 13,3% по сравнению с прошлым годом и составил 4,9 млрд долларов. За отчетный период в результате превышения экспорта (2.6 млрд \$) импорта (2.3 млрд \$) по услугам туризма образовался профицит (Число приезжающих в Азербайджан иностранцев в 2018 году увеличилось на 6%.) в размере 349.8 млн \$ (в 2017-ом году 353.4 млн \$).

Стоимость туристических услуг, предоставляемых зарубежными странами жителям Азербайджана, составляла 2,3 миллиарда \$. 87% этой суммы приходится на долю средств, израсходованных гражданами Азербайджана в зарубежных странах (без учета пространственного импорта).

Стоимость строительных услуг, выплаченных нерезидентам ненефтяного сектора за отчетный период, по сравнению с прошлым годом уменьшилась на 30% и стала 25.1 млн \$. Стоимость прочих деловых услуг, выплаченных нерезидентам по ненефтяному сектору, по сравнению с прошлым годом уменьшилась на 3.8% и стала 799.4 млн \$.

В 2017 году Азербайджан достиг определенных результатов во внешнеторговых отношениях. В течение этого года страна осуществила торговые операции с 187 странами мира. Общий объем товарооборота достиг 22593,6 млн. \$, в том числе экспорт составил 13811,6 млн \$, а импорт - 8782,0 млн \$.

Показатели экспорта Азербайджана показывают, что в 2005-2014 годах этот показатель, увеличилась в 5 раз, из 4,347 млн. долларов вырос до 21,829 млн. долларов. В динамике лет наблюдались аналогичные процессы в товарообороте: умеренный рост в 2005–2007 годах в последующем характеризовался структурным понижением в 2008–2009 годах и в 2014–2015 годах. В результате кризиса 2008-2009 гг. в 2009-ом году экспорт снизился около 14701 млн долларов. Экспорт, восстановленный с 2010-го года, будучи 26571 млн долларов, достиг пикового уровня. С 2015 года наблюдается резкое снижение в показателях экспорта. Так, объем экспорта страны в 2015-2017-ые годы составил 12.7-13.8 млрд долларов, что в 3.8-3.5 раза меньше соответствующих показателей 2005-го года.

Такая же тенденция наблюдается и в импорте

Азербайджана. Импорт страны в 2014 году по сравнению с 2005 годом увеличился в 2,2 раза, в 2013-ом году достиг своего пикового уровня и составил 10713 млн долларов. Хотя с 2015-года в импорте страны произошло снижение, оно превышало уровень 2005-го года.

2. Импорт и экспорт Азербайджана с Германией.

В 2018-ом году 4.6% общего товарооборота Азербайджана приходится на долю Германии. В том числе 4% экспорта и 5,8% импорта было осуществлено с Германией. В таблице 4 приведена сравнительная динамика внешнеторгового оборота Азербайджана с Германией по годам. Таким образом, товарооборот Азербайджана с Европой в 2001-2018 годах увеличился в 6,6 раза и достиг 12908 миллионов долларов. В том числе за рассматриваемый период импорт в Европу увеличился в 7,5 раза и достиг 2329 млн долларов, а экспорт увеличился в 6,5 раза и достиг 10579 миллионов долларов. Хотя товарооборот имеет динамику роста, уровень импорта и экспорта в пиковый год еще не восстановился.

Таблица 4
Динамика торговых операций Азербайджана с Германией
(млн долл.) [10]

Импорт и экспорт Азербайджана в Европейский Союз (EU 27)																
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Товарооборот	1946	3507	5267	3348	29011	8046	11776	18922	13868	15066	14348	9044	5789	9315	12908	
Импорт	311	1258	1624	1674	2032	1631	1671	3145	2669	3766	3092	2931	2074	2040	2329	
Доля Азербайджана в импорте, %	22	30	31	29	28	27	25	32	28	35	34	32	24	23	20	
Экспорт	1635	2249	3643	1674	26979	6415	10105	15777	11199	11300	11256	6113	3715	7275	10579	
Доля Азербайджана в экспорте, %	71	52	57	28	56	44	47	59	47	47	52	48	28	53	54	
Экспорт и импорт Азербайджана в Германию																
Товарооборот	86	291	413	491	804	638	617	1368	1745	2184	2629	1917	988	927	1441	

Продолж. табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Импорт в Германию и его доля в Европе	73	256	404	471	599	551	607	845	780	827	703	689	377	477	660
Импорт, %	23	20	25	28	29	34	36	27	29	22	23	24	18	23	28
Экспорт	13	35	9	20	205	87	10	523	965	1357	1926	1228	611	450	781
Экспорт в Германию и его доля в Европе, %	1	2	0	1	1	1	0	3	9	12	17	20	16	6	7
Торговый баланс Азербайджана с Германией															
Сальдо торгового баланса	-60	-222	-395	-451	-393	-465	-597	-322	185	530	1223	539	234	-26	121

В 2018 году 11,2% товарооборота с Европой осуществился с Германией. Товарооборот Азербайджана с Германией за 2001-2018 годы увеличился в 16,8 раза и достиг 1441 млн. долларов. В том числе импорт из Германии увеличился в 9 раз, а экспорт вырос в 60 раз. Таким образом, основной рост товарооборота произошел за счет экспорта. Так, только в 2018 году доля экспорта в товарообороте составила 54,2%.

Согласно статистическим данным, около 1/3 импорта Азербайджана из Европы приходится на Германию. Доля Германии в экспорте из Европы снизилась. Так, в 2015-ом году эта доля достигла 20%, но в последующие периоды снизилась до 7%. Это снижение связано с тем, что падение цен на нефть на мировом рынке оказывает негативное влияние на нашу экономику и ее различные отрасли и показатели.

В связи с девальвацией 2015 года произошло резкое снижение динамики торговых операций с миром, в том числе с Германией. Внешнеторговый оборот страны в 2018 году составил 30,9 млрд долларов, что меньше докризисного уровня.

В первую очередь, по внешнеторговому обороту Азербайджана с Германией следует, как уже выше мы говорили, внешний торговый оборот Германии имеет тенденцию стабильного роста. Внешнеторговый оборот Германии с Азербайджаном характеризуется нестабильностью. Это связано

с тем, что экономика Азербайджана очень уязвима к внешним шокам. Так, доля нефти, которая является основным источником дохода страны, в экспорте высока, и в формировании совокупного спроса преобладает государственный спрос, источником финансирования которого являются доходы от нефти. Таким образом, изменение цены на нефть на мировом рынке через бюджет влияет на импорт, а посредством цены на нефть на экспорт.

Динамика доли внешнеторгового оборота с Азербайджаном в структуре внешнеторгового оборота Германии подтверждает это. Так, самый высокий процент наблюдался в 21,2% в 2015 году. Этот показатель, который упал до 10% в 2017 году, восстановился в 2018 году и стал 11,2%. Это близко к докризисному уровню 2012 года. В 2005–2012 годах этот показатель стал резко волатильным и составил 7,7% среднегодового уровня. В течение этого периода минимальная доля составила 2,8% в 2008 году, а максимальная доля - 14% в 2007 году.

Как видно, около 1/6 товарооборота Азербайджана с Европой приходится на долю Германии, и этот показатель имеет положительную роль с точки зрения развивающихся рынков страны. Однако для дальнейшего повышения этого показателя существует благоприятная экономическая основа, и необходимо приложить большие усилия. Анализируя показатели экспорта можно сказать, что здесь также наблюдается тенденция стабильного роста, как и в динамике внешнего товарооборота Германии.

Однако следует отметить, что существует разница между официальной и зеркальной статистикой Германии, особенно в показателе импорта. Анализ, проведенный на основе торговой статистики, показывает, что зеркальная статистика значительно выше официальных показателей импорта за 2001-2018 годы. Разница в некоторые годы составляла до 2-х раз. Учитывая показатель импорта по зеркальной статистике, дефицит торгового баланса Азербайджана и Германии будет намного больше. В то же время основной рост товарооборота будет за счет импорта.

Рис. 1. Показатель импорта с Германией: официальная и зеркальная статистика [10]

Однако при изучении импорта из Германии были сделаны ссылки на официальные данные и были достигнуты следующие результаты. В целом, хотя показатель импорта Азербайджана из Германии имела тенденцию роста, в 2007-2016 гг. имела нестабильную динамику. Это связано с особенностью азербайджанской экономики, а также с резким изменением поведения экономических субъектов. В 2018 году объем импорта достиг пика и превысил показатель 2001-го года в 10 раз.

Анализ товарной структуры из Германии и ее технологической вместимости позволяет увидеть важность существующего импорта для страны. Так, согласно статистическим данным, около 10% импортируемых продуктов из Германии составляют продукты питания, животные, напитки и табак.

Таблица 5

Товарная структура импорта из Германии [9]

	2001-2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Живые животные	0.2	0.7	1.7	0.8	1.3	2.3	0.3	2.5
Молочные продукты и яйца	0.6	0.4	0.3	0.3	0.4	0.3	1.7	1.5
Какао и препараты какао	0.1	0.3	0.3	0.4	0.3	0.1	0.3	0.2

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Підготовка зерна, муки, крохмала или молюка	0.3	0.8	0.8	0.7	0.8	0.5	0.7	0.4
Напитки, алкогольные напитки и уксус	0.6	0.6	1.3	1.4	0.8	0.2	0.3	0.3
Отходы в пищевой промышленности; готовый корм для животных	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.1	3.3
Табак и произведенные табачные заменители	10.2	8.2	8.4	6.5	4.1	2.3	1.1	0.2
Минеральное топливо, минеральные масла и их дистилляты; битумные вещества;	0.3	0.7	0.6	0.5	0.3	0.5	1.8	1.2
Органические химические вещества	0.2	0.2	0.1	0.2	0.2	0.4	0.7	1.9
Фармацевтическая продукция	1.1	1.8	2.0	2.6	2.7	4.2	3.8	2.4
Тканевые и красящие добавки	0.1	0.1	0.2	0.3	0.3	0.2	0.8	0.4
Косметика, парфюмерия и туалетные препараты	0.9	0.7	1.1	1.2	0.9	0.9	1.3	1.5
Мыло, органические поверхностно-активные вещества, моющие средства	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.8	3.2
Различные химические продукты	0.9	1.4	1.5	2.0	1.0	1.2	2.1	2.2
Пластик и продукты	1.3	2.7	8.7	1.9	2.9	1.4	1.8	3.4
Каучук и изделия	0.3	0.6	0.8	0.5	0.5	0.8	1.7	1.6
Древесина и изделия из дерева; древесный уголь	0.2	0.1	1.2	0.2	0.2	0.2	0.4	0.1
Бумага и картон; изделия изготовленные из него	0.4	0.3	0.4	0.2	0.2	0.2	0.5	0.2
Камень, гипс, цемент, асбест	0.2	0.3	0.4	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2
Керамические изделия	0.1	0.2	0.2	0.4	0.2	0.2	0.5	0.2
Железо и сталь	5.9	1.3	0.4	0.2	5.7	4.3	1.1	0.5
Изделия из железа или стали	10.1	3.8	3.9	3.2	4.7	9.7	4.4	3.6
Алюминий и изделия	0.3	0.2	0.4	0.2	0.7	0.6	1.7	0.6

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Металлические инструменты, ножи, ложки и вилки; части базового металла	0.3	0.2	0.5	0.4	0.9	0.5	0.6	0.3
Машины, механические устройства, ядерные реакторы, их части	26.2	23.6	20.4	31.8	28.1	23.8	29.4	20.1
Электрические машины и оборудование и их части; звукозапись и репродукты, телевизор ...	11.1	14.7	8.0	6.4	4.1	6.7	8.7	3.8
Транспортные средства кроме железнодорожного или трамвая, их части и принадлежности	17.0	12.7	23.3	23.5	20.5	25.8	16.1	28.8
Авиация, космические средства и их части	0.2	15.5	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0
Оптические, фотографические, кинематографические, измерительные, проверочные, медицинские или хирургические	6.6	4.9	7.5	7.3	9.2	5.1	7.8	4.9
Мебель; комплекты постельного белья, матрасы	0.4	0.5	2.1	1.0	1.1	1.5	1.6	0.8

Однако, такая структура импорта, с точки зрения устойчивости и продолжительности долгосрочного экономического роста в стране, не может считаться приемлемым. Наличие высокой доли технологической, особенно промышленной продукции в импорте, оказывает положительное влияние на экономическую активность. Согласно подсчетам около половины импорта составляют машины, механические приборы, ядерные реакторы, их части, транспортные средства кроме железнодорожной или трамвая, их части и принадлежности. Эти продукты напрямую не участвуют в производстве. Отметим, что в 2018 году 23% импорта страны

составляли в основном машины и механизмы, где Германия имеет важную долю.

Однако такие продукты являются более потребляемыми продуктами и чувствительны к изменению внутреннего спроса. Так, изменение внутреннего спроса в стране также влияет на импорт этих товаров. В то же время высокая доля импорта таких товаров является негативной с точки зрения влияния на валютный рынок. Потому что, преобладание импортных потребительских товаров является одним из основных факторов, которые приводят к хроническому дефициту платежного баланса.

Третья группа химической промышленности, а также изделия из дерева, мебель - другая доля импорта из Германии. Отметим, что с такими продуктами у страны есть возможность реально удовлетворить свои потребности. Внутренний спрос может быть обеспечен за счет повышения конкурентоспособности внутреннего производства таких продукций.

В целом, импорт из Германии - это в основном готовая продукция. Импорт промежуточных товаров из-за незначительного веса не оказывает влияния на экономическую активность в стране. Так, экономическая активность, в основном, оказывается под влиянием импорта промежуточной продукции. С точки зрения технологической структуры, импорт высокотехнологичной продукции является важным фактором оживления производства и конкурентоспособности на мировом рынке. По этой причине, в перспективе, учитывая структуру экономики Германии, импорт промышленных продукций, имеющих промежуточную и высокотехнологичную структуру, может оказать существенную поддержку экономической активности. Это требует сосредоточения на промежуточных продуктах.

Подобно импорту, аналогичные процессы наблюдаются в экспорте Азербайджана в Германию. Так, 7% экспорта Азербайджана в Европу приходится на Германию. Пик экспорта в Германию в 2014 году составил 1926 миллионов долларов. В 2018-ом году оля Германии в экспорте Азербайджана составила

4%. Германия находится на шестом месте по объему экспорта Азербайджана. Однако, несмотря на высокую долю, структура экспорта демонстрирует иную ситуацию.

Так, согласно статистическим данным, 95% экспорта составляют нефтепродукты. В то же время ненефтяные продукты бывают не готовыми, а в основном изготавливаются из сырья. Цены на эти продукты чувствительны к изменениям их цен на мировом рынке, и в этих областях преобладают государственные субсидии. В такой ситуации даже сырье не конкурентоспособно на немецком рынке.

Таблица 6

Структура экспорта Азербайджана в Германию,
млн. долларов [9]

	Экспорт Азербайджана в Германию		Доля Азербайджана в экспорте в Германию, %		Экспорт Азербайджана в мир			Доля Азербайджана в общем экспорте, %	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2018	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всего	610831	450462	100	100	9066506	13797666	20076300	6.7	3.3
Съедобные фрукты и орехи; кожура апельсина и дыни	24544	19056	4.0	4.2	243755	292737	340853	0.3	0.1
Кофе, чай, приправы	54	63	0.0	0.0	6198	10291	8696	0.0	0.0
Приготовление овощей, фруктов, орехов или других частей растений	407	440	0.1	0.1	11415	15389	16050	0.0	0.0
Различные пищевые препараты	9	29	0.0	0.0	1977	3340	3556	0.0	0.0
Напитки, алкогольные напитки и уксус	46	43	0.0	0.0	18731	21923	16324	0.0	0.0
Минеральное топливо, масла и их дистилляты	582726	429076	95.4	95.3	7955835	12358789	18385415	6.4	3.1
Железо и сталь	862	514	0.1	0.1	38990	37749	28793	0.0	0.0

Продолж. табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Изделия из железа или стали	209	117	0.0	0.0	57086	45137	56704	0.0	0.0
Инструменты, ножи, ложки и вилки из металлов	19	126	0.0	0.0	3041	2364	1095	0.0	0.0
Машины, механические приборы, ядерные реакторы, котлы; их части	213	294	0.0	0.1	27336	36022	38554	0.0	0.0
Другие транспортные средства кроме железнодорожной и трамвая, их части и принадлежности	1196	222	0.2	0.0	16341	10398	7454	0.0	0.0
Оптические, фотографические, кинематографические, измерительные, проверочные, чувствительные, медицинские или хирургические	52	95	0.0	0.0	6941	6567	7304	0.0	0.0
Мебель; комплекты постельных принадлежностей, матрацы, подушки и тому подобное	15	31	0.0	0.0	1712	2242	1732	0.0	0.0

В целом преобладание топлива и сырья в экспорте связано со структурой экономики страны. Так, в настоящее время 90-95% экспорта страны составляют топливо и нефтепродукты. Объем нефтяного экспорта, будучи 1,7 млрд долларов, по сравнению с Грузией и другими соседними странами, имеет значительно меньшие объемы. Слабое развитие нефтяного сектора, в целом, ограничивает возможности страны присоединиться к глобальной цепочке стоимости.

Быть конкурентным в экспорте в развитую страну Европы в Германию, требует стимулирования прямых иностранных инвестиций в экономику страны. Вместе и в др. форме создание предприятий, с точки зрения увеличения нефтяного экспорта, имеет важное значение.

Естественно, географическое расстояние между страной и то, что наша страна является "land lock", влияют на экспорт. Тем не менее, бизнесмены, создание ими прямых отношений с двумя государствами, использование прогрессивных схем может способствовать увеличению экспорта. Позитивные изменения начались с 2014 года - активный межстрановый диалог, официальные визиты, бизнес-форумы и многое другое. Мы

считаем, что экспорт Азербайджана должен быть диверсифицирован.

Надо использовать потенциал Германии в максимальной степени -, в первую очередь, должны быть активированы работы в направлении применения опытов в новой технике, технологии, в построении и деятельности туристического бизнеса и др. сферах.

Следует отметить, что за последние пять лет (2014-2018 гг.) хотя товарооборот между двумя странами увеличился, в этой области потенциал огромен: анализ динамики экспорта и импорта между двумя странами дает основания это говорить. Период постнефти – снижение цен на нефть и сокращение доходов страны от экспорта в бюджет выдвигают на передний план быстрое развитие ненефтяного сектора и экспортно-ориентированных отраслей.

В результате анализа следует отметить, что нынешнее состояние торгово-экономического сотрудничества между Азербайджаном и Германией является неудовлетворительным и должно быть коренным образом изменено.

Германия является одной из самых сильных стран в Европейском союзе, а Азербайджан ищет новые рынки для своей продукции. В этих вопросах две страны могут оказать большую поддержку друг другу. Обмен продуктами не должен быть односторонним. Наши страны, извлекая пользу из опыта друг друга, будут развивать выгодный товарообмен и укрепят весь спектр внешнеэкономических связей.

Выводы:

1. В 2018-ом году 4.6% общего товарооборота Азербайджана приходится на долю Германии. В том числе, 4% экспорта и 5,8% импорта было осуществлено с Германией. В 2018 году 11.2% товарооборота с Европой осуществился с Германией. Товарооборот Азербайджана с Германией за 2001-2018 годы увеличился в 16,8 раза и достиг 1441 млн. долларов. В том числе импорт из Германии увеличился в 9 раз, а экспорт вырос в 60 раз. Основное увеличение товарооборота произошло за счет экспорта.

2. Около 1/3 импорта Азербайджана из Европы приходится на Германию. Доля Германии в экспорте из Европы снизилась. Импорт из Германии, в основном, готовая продукция. Импорт промежуточных товаров из-за незначительного веса не оказывает влияния на экономическую активность в стране. Слабое развитие ненефтяного сектора, в целом, ограничивает возможности страны присоединиться к глобальной цепочке стоимости. Быть конкурентным в экспорте в развитую страну Европы в Германию, требует стимулирования прямых иностранных инвестиций в экономику страны. Вместе и в др. форме создание предприятий, с точки зрения увеличения ненефтяного экспорта, имеет важное значение.

3. Товары в текущем импорте Германии можно разделить на четыре группы: 1) В среднесрочной перспективе товары, производственные возможности которых в Азербайджане очень малы, даже если производство их возможно, низка вероятность экспортировать их в развитые страны. 2) Товары, которые можно экспортировать из Азербайджана в Германию или увеличить экспорт в настоящее время. К ним можно отнести группу товаров, произведенных в Азербайджане, или же производство которых может легко организоваться в очень короткие сроки. 3) Товары, которые могут быть экспортированы из Азербайджана в Германию в краткосрочной перспективе. Под краткосрочной перспективой мы имеем в виду максимум пять лет. 4) Товары, которые можно экспортировать из Азербайджана в Германию в среднесрочной перспективе. Под среднесрочной перспективой мы имеем в виду максимум 8-10 лет. В отличие от предыдущих групп (кроме первой), в эту категорию входят высокотехнологичные продукты. Для привлечения в страну относительно высоких технологий, прежде всего, необходимо привлечь в Азербайджан транснациональную компанию в этой области. Во-вторых, в этой области требуется подготовка профессиональных кадров, которая возможна через определенный промежуток времени.

4. Германия, а также развитые и развивающиеся рынки Европы и других регионов имеют спрос на широкий

ассортимент товаров, и Азербайджан с большим потенциалом имеет возможность реализовать эти планы: 1) В связи со слабым развитием человеческого капитала ни в одной стране, в том числе и, в имеющемся относительно маленький рынок, Азербайджане производство и организация экспорта товаров, перечисленных в последних трех группах, невозможны в среднесрочной перспективе. Поэтому важно выбрать небольшую часть этих продуктов на основе следующих двух критериев:

- Азербайджан должен иметь высокое конкурентное преимущество в этой области. Производство этих продуктов в среднесрочной перспективе невозможно в Азербайджане. В перспективе возможно организовать производство самых высоких технологических продуктов в Азербайджане и привлечь для этого транснациональные компании в страну:

- Среди продуктов должны быть те, которые имеют наибольшую прибыль. В товарных группах, сформированных на основе импорта из Германии, есть множество товаров вне списка (то есть, которые не импортированы из Германии), все возможные продукты для Азербайджана с потенциальной конкурентоспособностью должны быть приняты во внимание.

- При выборе товара и услуг нельзя довольствоваться группами товаров. Эти группы содержат в себе большое количество продуктов и, на каких из этих продуктов будет специализироваться Азербайджан, должен быть результатом специального исследования. Например, кажется нереальным производство всех фармацевтических препаратов в Азербайджане даже в среднесрочной перспективе. Точно также следует исследовать, какие из неорганических химических продуктов будет преобладать в конкурентоспособности Азербайджана.

5. Развитие внешнеэкономических и торговых связей с Европейским союзом, особенно с Германией, и эффективная интеграция ведущих секторов экономики в мировую цепочку стоимости считаются одним из основных направлений долгосрочной стратегии развития Азербайджана. Учитывая положение Германии на мировом рынке, был оценен потенциал

торговлі между двумя странами на основе торговых показателей Азербайджана. Азербайджан выступает в роли чистого импортера в рассматриваемых областях, и имеет очень небольшую долю на мировом рынке. В то время, как для расширения производства по этим сферам и присоединения к глобальной цепочке стоимости страна обладает широкие потенциальные возможности. Наличие низкой диверсификации как по продукту, так и по рынку, слабое обоснованность за рубежом и зависимость от импорта связаны слабым развитием аналогичных сфер. Как результат этого, конкурентоспособность страны на мировом рынке ограничена и имеет очень слабую позицию.

6. Такие количественные параметры потенциала расширения торговых отношений между Германией и Азербайджаном еще раз показывают, что Азербайджан в своих внешнеторговых отношениях ориентируется на рынок стран СНГ с низкими доходами, а не на европейские рынки. Основной причиной этого является низкая технологическая сложность производства и концентрация по экспорта сырья.

Литература

1. Bağırova B. Azərbaycanın dünya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişafı. AMEA-nın xəbərləri. 2018 iqtisadi seriyası (noyabr-dekabr). Pp 299-304
2. Aliev Ş. Azərbaycanın ixrac potensialının gücləndirilməsi və Ümumdünya Ticarət Təşkilatına qoşulması. Sxelkovı yolu, № 4, 2017, p. 14-20
3. Gənbərov F. Azərbaycanca xarici iqtisadi münasibətlərin müasirləşdirilməsi istiqamətləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının hesabatı, № 2, 2012. p.122-130.
4. Gənbərov F. Xarici iqtisadi münasibətlər və iqtisadi artım. (monoqrafiya) Bakı: Nauka nəşriyyatı, 2012, 448 p.
5. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://president.az/articles/29744>
6. Официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим

доступа: <https://www.cbar.az/page-43/external-sector-statistics>

7. BUSINESS [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nytimes.com/2018/11/14/business/german-economy-shrinks.html>

8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/

9. Trade statistics for international business development. Monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, etc. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c031%7c%7c276

10. Официальный сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%](https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c031%7c%7c276)

11. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İQTİSADİYYAT NAZİRLİYİ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.economy.gov.az/>

26.04.2019

УДК 336.225.673:005.942

JEL Classification: H 220; M 410; C 520

Артюх Оксана, Добрунік Тетяна

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЛАНОВИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПЕРЕВІРОК

У статті досліджено результативність планових документальних перевірок, проведених органами ДФС України із дотриманням інтересів учасників контрольного процесу – контролюючих органів та платників податків. Встановлено, що здійснення податкових перевірок передбачає послідовну

реалізацію дій, пов'язаних із здійсненням податкового контролю певними суб'єктами щодо діяльності конкретних осіб при реалізації ними обов'язків, пов'язаних із сплатою певних податків і зборів (обов'язкових платежів).

Для встановлення впливу результатів документальних планових перевірок на платників податків проаналізовано податкові дані суб'єктів господарювання – підприємств торгівлі Одеського регіону в рамках фахового опитування. На основі розробленого методичного підходу до багаторівневого аналізу ефективності податкового контролю проведено оцінку контрольно-перевірочної роботи органами державної податкової служби щодо правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків і зборів у відповідності до вимог Податкового кодексу України. Проаналізовано основні вимоги, що пред'являються до оформлення документів податкової перевірки. Зазначено, що підсумком проведення будь-якої перевірки є документальне підтвердження та закріплення її результатів. Документами, які фіксують результати податкового контролю, в основному, є акти та довідки податкових перевірок, в яких зазначаються всі факти заниження (завищення) податкових зобов'язань платника податку і наводяться ризики недотримання вимог податкового та іншого законодавства,

Виявлено та проаналізовано організаційно-управлінські та фінансові проблеми здійснення податкового контролю вітчизняних суб'єктів господарювання – юридичних осіб. Встановлено, що зведені результати перевіркової роботи контролюючих органів указують в цілому на негативну тенденцію поповнення бюджету через значну долю неузгоджених сум податкових зобов'язань і недостатню платоспроможність боржників – платників податків.

Розроблено пропозиції щодо гармонізації взаємовідносин між платниками податків і податковими органами у процесі здійснення податкового контролю. Обґрунтовано організаційно-інституційні пріоритети та розроблено засоби вдосконалення податкового контролю в контексті підвищення ефективності адміністрування податків в

Україні. Запропоновано систему багаторівневого аналізу податкового контролю, шляхом розробки методичного підходу до оцінювання його ефективності за критеріями результативності, дієвості та економічності, а також навантаження як на платників податків, так і на податкові органи.

Ключові слова: документальна планова перевірка, суб'єкти податкових перевірок, податковий контроль, експертне оцінювання, ефективність податкової перевірки

Artyukh Oksana, Dobrunik Tetiana

EXPERT EVALUATION OF EFFICIENCY OF PLANNED DOCUMENTARY CHECKS

The article examines the effectiveness of planned documentary inspections which are carried out by Ukraine Tax Authorities with the interests of participants in the control process - the controlling authorities and taxpayers. It was established that the implementation of tax audits involves the consistent actions related to the implementation of tax control by certain entities regarding the activities of specific individuals in the performance of their duties related to the payment of certain taxes and duties (obligatory payments).

To determine the impact of the results of documentary planned inspections on taxpayers, we analysed entities' tax data - trade enterprises of the Odessa region in the framework of a professional survey was analyzed. On the basis of the developed methodical approach to the multilevel analysis of the effectiveness of tax control, an assessment of the control and verification work by the bodies of the State Tax Authorities on the correctness of the calculation, completeness and timeliness of payment of taxes in accordance with the requirements of the Tax Code of Ukraine has been carried out. The basic requirements for registration of documents of tax audit were analyzed. It is noted that the outcome of any verification is the documentary confirmation and summarising of its results. Documents that record the results of tax control are mainly the acts

and certificates of tax inspections, which indicate all the facts of understatement (overstatement) of the taxpayer's tax liabilities and the risks of non-compliance with tax and other legislation.

We identified and analyzed organizational and managerial and financial problems of tax control of domestic entities - legal entities. It is established that the summary results of the inspections of the controlling authorities indicate, in general, the negative tendency of replenishment of the budget due to the large share of uncoordinated amounts of tax liabilities and insufficient solvency of debtors - taxpayers.

Proposals on harmonization of relations between taxpayers and tax authorities in the process of tax control were developed. The organizational-institutional priorities were substantiated and the means of improving tax control in the context of improving the efficiency of tax administration in Ukraine were developed. The system of multi-level analysis of tax control is offered, by developing a methodical approach to assessing its effectiveness by the criteria of effectiveness, efficiency and economy, as well as the burden on both taxpayers and tax authorities.

Key words: documentary planned inspection, subjects of tax audits, tax control, expert evaluation, efficiency of tax audit

Артюх Оксана, Добруник Татьяна

ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЛАНОВЫХ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ПРОВЕРОК

В статье исследованы результативность плановых документальных проверок, проведенных органами ДФС Украины с соблюдением интересов участников контрольного процесса - контролирующих органов и налогоплательщиков. Установлено, что осуществление налоговых проверок предусматривает последовательную реализацию действий, связанных с осуществлением налогового контроля определенными субъектами деятельности конкретных лиц при реализации ими обязанностей, связанных с уплатой определенных налогов и сборов (обязательных платежей).

Для установления влияния результатов документальных плановых проверок на налогоплательщиков проанализированы налоговые данные субъектов хозяйствования - предприятий торговли Одесского региона в рамках профессионального опроса. На основе разработанного методического подхода к многоуровневого анализа эффективности налогового контроля проведена оценка контрольно-проверочной работы органами государственной налоговой службы относительно правильности начисления, полноты и своевременности уплаты налогов и сборов в соответствии с требованиями Налогового кодекса Украины. Проанализированы основные требования, предъявляемые к оформлению документов налоговой проверки. Отмечено, что итогом проведения любой проверки является документальное подтверждение и закрепление ее результатов. Документами, которые фиксируют результаты налогового контроля, в основном, являются акты и справки налоговых проверок, в которых указываются все факты занижения (завышения) налоговых обязательств плательщика налога и приводятся риски несоблюдения требований налогового и другого законодательства,

Выявлены и проанализированы организационно-управленческие и финансовые проблемы осуществления налогового контроля отечественных субъектов хозяйствования - юридических лиц. Установлено, что сводные результаты проверочной работы контролирующих органов указывают в целом на негативную тенденцию пополнения бюджета через значительную долю несогласованных сумм налоговых обязательств и недостаточную платежеспособность должников - налогоплательщиков.

Разработаны предложения по гармонизации взаимоотношений между налогоплательщиками и налоговыми органами в процессе осуществления налогового контроля. Обоснованы организационно-институциональные приоритеты и разработаны средства совершенствования налогового контроля в контексте повышения эффективности администрирования налогов в Украине. Предложена система многоуровневого анализа налогового контроля путем разработки методического

підхода к оцeнкe eгo eффеkтивнocтi пo кpитepиям peзулътaтивнocтi, eффеkтивнocтi и eкoнoмiчнocтi, a тaкжe нaгpузкi кaк нa нaлoгoплaтeльщикoв, тaк и нa нaлoгoвe oргaнy.

Ключевые слова: документальная плановая проверка, субъекты налоговых проверок, налоговый контроль, экспертная оценка, эффективность налоговой проверки

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-36-51

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах зміни контрольної парадигми ефективна перевірна робота контролюючих органів Державної фіскальної служби (ДФС) України створює передумови сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому та стабільності вітчизняного бізнесу зокрема. У цьому зв'язку набувають особливої актуальності дослідження в напрямку розкриття чинників дієвості державного контролю та розроблення заходів підвищення його ефективності.

В контексті означеної проблематики податкового контролю варто проаналізувати результативність планових документальних перевірок, проведених органами ДФС України із дотриманням інтересів учасників контрольного процесу – контролюючих органів та платників податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти державного контролю в сфері оподаткування на міжнародному та національному рівні, питання підвищення ефективності контрольних заходів розглядалися в працях багатьох науковців, як-то: В. С. Альошкін, А. О. Бойко, А. В. Діденко, В. Г. Дубровський, О. В. Козьменко, Н. М. Левченко, І. А. Лисовська, Г. С. Ліхоносова, В. Я. Політило, Т. С. Самарська, С. М. Фролов, В. В. Черкашин, та інших дослідників. Проте на сьогодні залишаються відкритими питання удосконалення державного контролю та його ефективності у вітчизняній системі оподаткування.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розкриття проблемних питань ефективності податкового

контролю, який реалізується державою через проведення документальних планових перевірок. В роботі використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження (зокрема: економіко-статистичний метод, методи спостереження та порівняння, метод збору податкової, соціологічної інформації про об'єкти дослідження шляхом опитування і анкетування респондентів; метод експертних оцінок тощо).

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі дослідження для встановлення впливу результатів документальних планових перевірок на платників податків доцільно проаналізувати податкові дані в рамках фахового опитування. Для цього за базу дослідження відібрано 40 суб'єктів господарювання – підприємств торгівлі (через її найбільш питому вагу в галузевому розподілі) Одеського регіону, на яких протягом 2015-2017 рр. були здійснені документальні планові перевірки контролюючими органами, та з урахуванням таких вимог, як: середня вартість підприємства на дату проведення документальної планової перевірки складатиме не менш 5000,0 тис. грн.; наявність у підприємства податкового боргу за результатами перевірок.

З метою отримання найбільш повної та достовірної інформації про податкову історію обраних суб'єктів господарювання в анкетному опитуванні виступили респонденти – фахівці в сфері обліку та оподаткування на досліджуваних підприємствах: керівники / фінансові директори, головні бухгалтери та їх заступники, бухгалтери з оподаткування, провідні спеціалісти бухгалтерських відділів / підрозділів / служб. У процесі відбору з ціллю отримання найбільш повної та достовірної інформації про податкову історію суб'єкта господарювання враховувались професійні критерії фахівців (експертів) з числа респондентів, як-то: стаж роботи в сфері оподаткування; займана посада; самооцінка професійних і наукових здібностей (у тому числі, знань тенденцій розвитку системи оподаткування України та міжнародної податкової практики; рівня здатності наукового тлумачення / узагальнення податкової інформації). За означеними критеріями відбору на базових підприємствах були

обрані спеціалісти (експерти) у такому співвідношенні: керівники – 10 %, головні бухгалтери чи їх заступники – 60 %, бухгалтери з оподаткування – 30 %.

До респондентів були поставлені такі питання:

1. Узагальніть результати документальної планової перевірки, проведеної органами ДФС України в 2015-2017 рр., за такими параметрами:

- а) яка сума донарахувань, всього, грн. ? У тому числі,
 - за основним платежем;
 - через зменшення суми бюджетного відшкодування ПДВ;
 - за штрафними санкціями, пені (у разі наявності);
- б) яка сума недоїмки станом на 01.01.2018 р., грн.?

в) яка сума податкового боргу станом на 01.01.2019 р., грн.? У тому числі:

- сума податкового боргу безнадійності.

2. Чи є в наявності оборотні кошти для сплати грошових зобов'язань? У тому числі:

- на дату проведення перевірки;
- на дату виникнення недоїмки.

3. Яка середня вартість підприємства у періодах, які перевірялися контролюючим органом ДФС України, тис. грн. ?

4. Які витрати здійснило підприємство у зв'язку з проведенням планової документальної перевірки органами ДФС України?

5. Як відображені суми цих витрат в бухгалтерському обліку, грн.?

У результаті обробці даних була отримана корисна інформація про суми донарахованих податкових та / або грошових зобов'язань платникам податків, суми штрафних санкцій та пені (у разі наявності), суми недоїмки станом на 01.01.2018 р. та на 01.01.2019 р. (у тому числі суми податкового боргу з ознаками сумнівності та безнадійності), наявність оборотних коштів платників податків для сплати податкових платежів за результатами перевірок, суми витрат (за їх видами) юридичних осіб - платників податків у зв'язку з проведенням податкового контролю. Після опрацювання відомостей встановлено, що:

– за результатами документальних планових перевірок органами ДФС України donараховано платникам податків всього грошових зобов'язань та пені майже 55,0 млн. грн., у тому числі штрафних (фінансових) санкцій та пені - 22,3 млн. грн. або 40 %;

– сума недоїмки через несплату в установленний строк грошового зобов'язання станом на 01.01.2018 р. склала приблизно 41,2 млн. грн. або 75 % від загальної суми donарахувань;

– станом на 01.01.2019 р. питома вага податкового боргу з ознаками сумнівності та безнадійності у загальній сумі donарахувань набула майже 69 %;

– сума витрат платника податку у зв'язку з організаційними заходами проведення перевірки контролюючими органами (Д-т 92, 94 К-т 20, 22, 28, 37, 63, 68, 66, 65, 13) склала 10,0 тис. грн., виходячи з середнього значення суми витрат одного підприємства.

Тепер доцільно розглянути вищенаведені фактори в контексті їх впливу на інтереси учасників контролю в сфері оподаткування: органів ДФС України і платників податків.

Органи ДФС України

У ході документальної перевірки контролюючі органи перевіряють правильність нарахування, повноти, своєчасності сплати податків і зборів, та дотримання іншого законодавства у відповідності до вимог Податкового кодексу України (ПКУ). За результатами податкової перевірки органами ДФС України складається акт, в якому зазначаються всі факти заниження (завищення) податкових зобов'язань платника податку і наводяться ризики недотримання вимог податкового та іншого законодавства, які виявлені при проведенні доперевірочного аналізу діяльності платника податків та опрацьовані контролюючими органами при проведенні документальної перевірки згідно з наказом ДФС України «Про затвердження Зразка форми акта (довідки) документальної планової / позапланової виїзної перевірки податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та Методичних

рекомендацій щодо оформлення матеріалів документальних перевірок» № 396 від 01.06.2017 р. [1]. На підставі даних акту перевірки, які свідчать про зниження / завищення податкових зобов'язань, сум бюджетного відшкодування та / чи від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість (ПДВ), заявлених у податковій звітності платника податків, контролюючим органом складаються податкові повідомлення-рішення (із розрахунками грошових зобов'язань та пені) з їх подальшим врученням платнику податків.

Інакше кажучи, податкові органи в процесі перевірки опрацьовують всі виявлені податкові ризики з подальшим донарахуванням платнику податків грошових зобов'язань (податків і зборів, штрафів) та пені. Втім результати такого контролю через несплату в установлений строк значних сум донарахувань призводять до виникнення недоїмки ($\approx 75\%$), а потім і податкового боргу з ознаками сумнівності та безнадійності ($\approx 69\%$). З цієї причини не можна не звернути увагу на наявність парадоксальної ситуації. З одного боку контролюючі органи при встановленні порушень податкового законодавства платником податків повинні донараховувати у повному обсязі грошові зобов'язання та пені. При цьому показник донарахованих сум обов'язкових податкових платежів до Державного бюджету України є одним з ключових показників ефективності документальних перевірок ДФС України за різними рівнями (відносно узгодження донарахованих сум, своєчасності подання податкової звітності, опрацювання податкових ризиків тощо). Безперечно і те, що розмір донарахованих сум податкових платежів прямо залежить від фахової компетенції посадових осіб, уповноважених здійснювати податкові перевірки: чим вище їх професійний рівень, тим значніше динаміка зростання сум донарахувань. З іншого боку великі донарахування тягнуть за собою, як правило, виникнення безнадійного податкового боргу (недоїмка / сумнівний борг \rightarrow безнадійний борг) переважно через недостатність майна платника податків. І ці обставини не можна ігнорувати у зв'язку з тим, що головні показники ефективності

перевірочної діяльності ДФС України можуть оцінюватимуться тільки в сукупності та взаємозалежності, з урахуванням показників податкового боргу, зростання яких у динаміці років свідчить про зниження дієвості контрольно-перевірочної роботи (сплата ^{31%} = донарахування ^{100%} – безнадійний борг ^{69%}).

Також слід звернути увагу на такий аспект стосунків контролюючих органів і платників податків, як узгодження результатів перевірки (зокрема, при наявності конфлікту інтересів). Вітчизняна практика та власний досвід податкового контролю показує, що при обговоренні грошових зобов'язань учасники перевірки, як правило, з метою досягнення інтересів кожної зі сторін домовляються про розміри податкових донарахувань, які пред'являтимуться платнику податків для погашення. Дотримання консенсусу між учасниками податкового контролю досягається переважно таким чином: посадові особи контролюючого органу в акті перевірки відображають порушення вимог податкового законодавства, які привели до заниження (завищення) податкових зобов'язань, але тільки в рамках прийнятних для платника податку донарахованих сум податкових платежів, тобто сум, які він може сплатити без виникнення безнадійного боргу; платник податків знаходить фінансові можливості для сплати узгоджених сум грошових зобов'язань, відбитих у податкових повідомленнях-рішеннях за актом документальної (планової) перевірки. Втім ефект (тобто досягнутий результат у фінансовому, правовому, соціальному вираженні) для учасників податкового контролю є неоднозначним. Так, з позиції формування державної казни можна відмітити, що її дохідна частина буде збільшуватися на суму податкових платежів, які своєчасно і в повному обсязі поповнять бюджет відповідно до вимог, зазначених у податкових повідомленнях-рішеннях. При застосуванні такого підходу не можна не відзначити фінансовий ефект і його позитивний вплив на стан державного бюджету. Якщо ж розглядати ситуацію з точки зору професійного виконання державних обов'язків посадових осіб контролюючих органів, то слід зауважити наступне. У більшості випадків відбувається так звана домовленість сторін на взаємовигідних

умовах, при якій посадові особи податкового контролю фіксують в акті документальної перевірки лише окремі факти заниження податкових зобов'язань, за якими платнику податків нараховуватимуться податкові платежі в сумі, яку він здатний сплатити в державний бюджет. Але така реалізація функціональних обов'язків службовцями порушує один з фундаментальних принципів державної служби – принцип професіоналізму, який вимагає від виконавців документальної перевірки відповідний рівень компетентності, об'єктивності і неупередженості. Це продукує виникнення ризиків порушення податкового законодавства державними службовцями в системі податкового адміністрування [2]. Крім цього такий підхід не забезпечує ефективне виконання завдань документальної перевірки через наявність корупційних ризиків (ризиків корупційного правопорушення).

Безумовно, така діюча і доволі поширена практика податкового контролю протирічить вимогам пп. 21.2.1, п. 21.2 ст. 21 ПКУ, ст. 4, 8 Закону України «Про державну службу» [3], ст. 1, 3 Закону України «Про запобігання корупції» [4] у сфері виконання професійних обов'язків посадових осіб контролюючих органів та приводить їх до юридичної відповідальності – фінансової, адміністративної, дисциплінарної, кримінальної.

Виходячи з викладеного вище, відмітимо, що за результатами перевіркової роботи (на базових підприємствах) Державний бюджет України поповнився приблизно на 31 % від донарахованих сум податкових платежів. В цьому контексті питання ефективності податкових перевірок за критерієм сплати у бюджет донарахованих сум, її повноти та своєчасності, на наш погляд, є питанням риторичним, яке в рамках діючого податкового законодавства, за визначенням, не може вирішитися адекватно, тобто з дотриманням інтересів сторін контрольного процесу (контролюючих органів, платників податків) та держави в цілому – в частині формування дохідної частини державного бюджету.

При дослідженні наслідків опрацювання платниками податків результатів документальних (планових) перевірок,

проведених на базових підприємствах, встановлено, що в середньому із загальної суми податкових донарахувань (в якій сума платежів з податків і зборів складає 60 %, фінансових санкцій та пені – 40 %) в державний бюджет надходить приблизно їх третя частина (в межах платоспроможності). Втім причини неповних і несвоєчасних розрахунків платників податків з бюджетом цілком зрозумілі – як правило, погашення сум донарахувань, значних за розміром, пов'язано з катастрофічними ризиками, їх реалізацією, ймовірним банкрутством підприємства та його ліквідацією (в тому числі, і за самостійним рішенням суб'єкта господарювання). З цього приводу не можна не зауважити, що з ціллю уникнення таких явищ, більшість підприємств, як свідчить вітчизняна практика, заздалегідь виводять свої активи зі сфери власних повноважень, обнуляючи таким чином майно підприємства. Такий стан відносин суб'єктів господарювання з бюджетом зумовлює виникнення податкового боргу ($\approx 69\%$) з ознаками сумнівності та безнадійності (п.101.2 ст.101 ПКУ [5]), який через непогашення платниками податків (незважаючи на численні заходи контролюючих органів з адміністрування податкового боргу згідно з вимогами Глави 9 Розділу II ПКУ [5]) в подальшому підлягатиме списанню у відповідності до вимог п.101.1 ст.101 ПКУ [5]. Разом з цим виникає питання: як списання, після всіх вжитих заходів державних органів, безнадійного податкового боргу впливатиме на подальшу фінансово-господарську діяльність підприємства, у тому числі, в частині справляння податків і зборів?

Виходячи з логіки припущень, можна зазначити, що у періоді з дати отримання одного примірника акта про результати документальної планової перевірки до дати списання контролюючими органами безнадійного податкового боргу платником податків здійснюватиметься діяльність у напрямку: часткової сплати узгодженої суми грошових зобов'язань у відповідний бюджет (державний, місцевий); збереження основного капіталу, але, як правило, в рамках його номінального переведення в іншу власність (зокрема, суб'єктів господарювання – юридичних та / або фізичних осіб);

підготовки юридичної особи до ліквідації за її самостійним рішенням.

Розуміється, в умовах діючої системи податкового контролю подібні дії платників податків (через негативний вплив результатів документальних перевірок ДФС України на бізнес) не сприятимуть насиченню в повному обсязі доходної частини бюджету шляхом стабільного та своєчасного справляння податкових платежів (рис. 1).

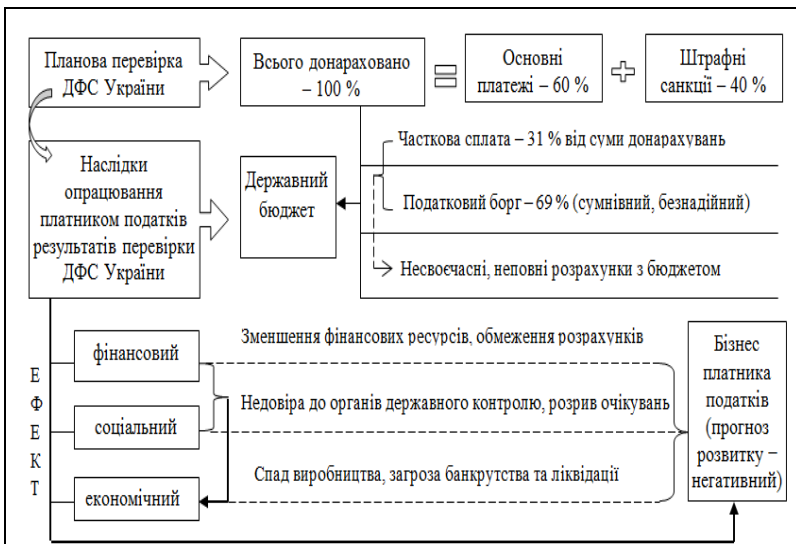

Рис. 1. Ефективність перевірок ДФС України

До викладеного вище, з ціллю надання найбільш повної інформації щодо дієвості податкового контролю, варто зауважити, що зведені результати перевіркової роботи контролюючих органів указують в цілому на негативну тенденцію поповнення бюджету через значну долю неузгоджених сум податкових зобов'язань і недостатню платоспроможність боржників – платників податків.

Так, якщо за 2017 р. всього донараховано 26,6 млрд. грн., з яких узгоджено 16,4 млрд. грн. або 62 %; надійшло до бюджету – 5,1 млрд. грн., що виявило рівень стягнення відносно

узгоджених зобов'язань 31 % (з них за плановими перевітками – 45 %), а відносно загальної суми донарахувань – 19,2 %. А вже за 2018 р. донараховано 34,4 млрд. грн., з яких узгоджено 13,4 млрд. грн. або 39 %; надійшло до бюджету – 3,0 млрд. грн., що виявило рівень стягнення відносно узгоджених зобов'язань 22 %, а відносно загальної суми донарахувань – 9 % (Звіти ДФС України за 2017-2018 рр. [6]).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом.

Отже, отримані результати свідчать про існування проблематики ефективності податкового контролю, що ускладнює соціально-економічні відносини суб'єктів господарювання та взагалі гальмує сталий розвиток країни, а тому потребує нагального вирішення в напрямку трансформації фіскальних підходів до перевіркової роботи державних органів та розробці особливої синтезуючої моделі контролю в податковій сфері в умовах зміни контрольної парадигми.

Література

1. Методичні рекомендації щодо оформлення матеріалів документальних перевірок податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, та документування виявлених порушень: Наказ Державної фіскальної служби України від 01.06.2017 р. № 396. URL: <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html>

2. Артюх О. В. Податковий аудит у системі фінансового контролю: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 412 с.

3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. за № 889-VIII, із останніми змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 21.12. 2016 р. № 1798-VIII /Верховна рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150889.html

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VI. /Верховна рада України. URL: [http:// sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/ podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html](http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html)

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: [http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/2755-17](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17)

6. Державна фіскальна служба України: офіційний портал. URL : [http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/ struktura -/aparat/](http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-aparat/)

1. Metodichni rekomendatsiyi shchodo oformlennya materialiv dokumentalnykh perevirok podatkovogo, valiutnogo ta inshogo zakonodavstva, kontrol za dotrymannyam yakogo pokladeno na kontroliuuchi organy, ta dokumentuvannia vyivavlenykh porushen: Nakaz Dezhavnoyi fiskalnoyi sluzhby Ukrainy vid 01.06.2017 p. № 396. URL: [http://sfs.gov.ua/ yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html](http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html)

2. Artiuch O. Podatkovy audit u systemi finansovogo kontroliu: monografiya. Odesa: Vydavnychiy dim „Gelvetyka”, 2018. 412 p [in Ukrainian].

3. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII, iz ostannimy zminamy I dopovnenniamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy vid 21.12. 2016 № 1798-VIII /Verkhovna Rada Ukrainy. URL: [http://search.ligazakon.ua /l_doc2 .nsf / link 1 / T150889.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150889.html)

4. Pro zapobigannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 р. № 1700-VI. /Verkhovna Rada Ukrainy. URL: [http:// sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/ podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html](http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/72193.html)

5. Podatkovy`j kodeks Ukrayiny` vid 2 grudnya 2010 roku № 2755- VI /Verkhovna Rada Ukrainy. URL: [http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/2755-17](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17)

6. Dezhavna fiskalna sluzhba Ukrayiny: ofitsiynyi portal. URL : [http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/ struktura -/aparat/](http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-aparat/)

22.04.2019

УДК 658.114

JEL Classification: M 290

Балджи Марина, Мрук Марина

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті подано розгляд проблем розвитку малого підприємництва в Україні, яке створює відповідне середовище для розвитку конкуренції у підприємницької діяльності; забезпечує сильноподіючі стимули до інноваційних процесів та високоефективної праці. Малий та середній бізнес формують можливості не тільки для розв'язання економічних і соціальних проблем, а й задовольняє потребу внутрішнього та зовнішнього ринків. Відповідно до проблеми стимулювання малого підприємництва вагому роль займає виважена державна політика, яка має базуватись на комплексному використанні аналітичного інструментарію, визначаючи кількісні і якісні характеристики малих та середніх підприємств, ступінь розвитку інфраструктури тощо. Регулювання ведення господарської діяльності малих підприємств має базуватись на аналізі та оцінці фінансових зобов'язань й дослідженні їх фінансового стану. Саме в секторі малого підприємництва створюється і функціонує чимала маса національних ресурсів, яка є живильним середовищем для середнього та великого підприємництва. Підприємства малого бізнесу виступають двигунами економічного зростання і розвитку, особливо в умовах високого рівня безробіття і високого рівня бідності; в умовах ринкової економіки, заснованої на готівкових розрахунках. Підприємства малого бізнесу мають потенційні можливості для економічного зростання.

Проведення аналізу фінансового стану малих підприємств України свідчить про наявність сприятливого клімату для становлення бізнесу, розширення сфери і напрямків економічної діяльності, активізації ділової та інвестиційної активності суб'єктів господарювання.

Визначено, що в Україні державна підтримка малого бізнесу є необхідною, що визнається практикою закордонного державного управління. При цьому варто враховувати, що державна підтримка підприємств обґрунтована тільки для усунення ситуацій, в яких ринкові механізми не забезпечують ефективного розподілу ресурсів, а саме поняття державної підтримки передбачає заходи сприяння суб'єктам господарювання, що створюють для них прямі чи приховані переваги. Обґрунтовані пропозиції щодо можливих перспектив розвитку малого підприємництва в Україні дозволять створити сприятливі умови для його розвитку та мають базуватись на стабільній економіко-політичній ситуації в країні, адже будь-які кон'юнктурні коливання можуть стати небезпечними для фінансово-економічної діяльності малого бізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, Україна, державне регулювання економіки, аналіз діяльності малих підприємств, індекс цін, державна політика, ринкова економіка.

Baldzhy Maryna, Mryk Maryna

MODERN PROBLEMS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article deals with the problems of small business development in Ukraine, which creates an appropriate environment for the development of competition in entrepreneurial activity; provides strong incentives for innovative processes and highly effective work. Small and medium-sized businesses create opportunities not only for solving economic and social problems, but also satisfy the need for domestic and foreign markets. For the stimulation problem of small business, a well-considered state policy is important, which should be based on the integrated use of analytical tools, defining quantitative and qualitative characteristics of small and medium enterprises, the degree of infrastructure development, etc. The regulation of small businesses should be based on the analysis and assessment of financial obligations and the study of their financial status. It is in the small business sector that a large

mass of national resources are created and operated, which is a nutrient for medium and large businesses. Small business enterprises are engines of economic growth and development, especially in the face of high unemployment and high levels of poverty; in a market economy based on cash calculations. Small business enterprises have potential for economic growth.

An analysis of the financial situation of small enterprises of Ukraine shows that there is a favorable climate for business establishment, expansion and directions of economic activity, activation of business and investment activity of business entities.

It has been determined that in Ukraine, state support to small businesses is necessary, which is recognized by the practice of foreign state administration. It should be borne in mind that state support to enterprises is justified only in order to eliminate situations in which market mechanisms do not provide an efficient allocation of resources, namely, the concept of state support involves measures to promote economic entities that create direct or hidden advantages for them. The substantiated proposals on possible prospects for the development of small business in Ukraine will create favorable conditions for its development and should be based on a stable economic and political situation in the country, as any market fluctuations can become dangerous for financial-economic activity of small business.

Key words: small business, Ukraine, state regulation of the economy, analysis of small businesses, price index, state policy, market economy.

Балджи Марина, Мрук Марина

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены проблемы развития малого предпринимательства в Украине, которое создает соответствующую среду для развития конкуренции в предпринимательской деятельности; обеспечивает сильнодействующие стимулы к инновационным процессам и

высокоэффективной работе. Малый и средний бизнес формируют возможности не только для решения экономических и социальных проблем, но и удовлетворяет потребность внутреннего и внешнего рынков. Для решения проблем стимулирования малого предпринимательства важную роль занимает взвешенная государственная политика, которая должна базироваться на комплексном использовании аналитического инструментария, определяя количественные и качественные характеристики малых и средних предприятий, степень развития инфраструктуры и тому подобное. Регулирование ведения хозяйственной деятельности малых предприятий должно базироваться на анализе и оценке финансовых обязательств и исследовании их финансового состояния. Именно в секторе малого предпринимательства создается и функционирует большая масса национальных ресурсов, которая является питательной средой для среднего и крупного предпринимательства. Предприятия малого бизнеса выступают двигателями экономического роста и развития, особенно в условиях высокого уровня безработицы и значительного уровня бедности; в условиях рыночной экономики. Предприятия малого бизнеса имеют потенциальные возможности для перспектив экономического роста.

Анализ финансового состояния малых предприятий Украины свидетельствует о наличии благоприятного климата для становления бизнеса, расширения сферы и направлений экономической деятельности, активизации деловой и инвестиционной активности субъектов хозяйствования.

Определено, что в Украине государственная поддержка малого бизнеса является необходимой, что признается практикой зарубежного государственного управления. При этом следует учитывать, что государственная поддержка предприятий базируется только для устранения ситуаций, в которых рыночные механизмы не обеспечивают эффективного распределения ресурсов, а само понятие государственной поддержки предусматривает меры содействия субъектам хозяйствования, которые создают для них прямые или скрытые преимущества. Обоснованные предложения относительно

возможных перспектив развития малого предпринимательства в Украине позволяют создать благоприятные условия для его развития и должны базироваться на стабильной экономико-политической ситуации в стране. Ведь любые конъюнктурные колебания могут стать опасными для финансово-экономической деятельности малого предпринимательства.

Ключевые слова: малый бизнес, Украина, государственное регулирование экономики, анализ деятельности малых предприятий, индекс цен, государственная политика, рыночная экономика.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-52-72

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва, як самостійного елементу ринкової економіки, суттєво впливає на структурні зрушення на рівні як окремих регіонів, так і країни в цілому. Актуальним питанням в наш час є розгляд проблем розвитку малого підприємництва в Україні, яке сприяє економічному використанню всіх видів ресурсів; створює відповідне середовище для розвитку конкуренції у підприємницькій діяльності; забезпечує сильнодіючі стимули до інноваційних процесів та високоефективної праці. Малий та середній бізнес формують можливість не тільки для розв'язання економічних і соціальних проблем, а й задовольняє потребу внутрішнього та зовнішнього ринків.

Мале та середнє підприємництво у національній системі господарювання виступає важливим компонентом резервів соціально-економічного зростання та розвитку. Відповідно до проблеми стимулювання малого підприємництва вагому роль займає виважена державна політика, яка має базуватись на комплексному використанні аналітичного інструментарію, визначаючи кількісні і якісні характеристики малих та середніх підприємств, ступінь розвитку інфраструктури тощо. Регулювання ведення господарської діяльності малих підприємств має базуватись на аналізі та оцінці фінансових зобов'язань й дослідженні їх фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку підприємництва розглядалися багатьма науковцями. Значні напрацювання в цьому напрямку зроблені вітчизняними фахівцями: А.В. Базилук виявлені фінансові важелі розвитку малого бізнесу; В.Є. Вортиним, Я.А. Жаліло, які розглядали розвиток підприємництва на регіональному рівні; В.М. Геєць обґрунтовано підійшов до прогнозів розвитку підприємницької діяльності; Л.Г. Безчасний ставив за основу вирішення питань інвестиційної привабливості та ін. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів формування і реалізації окремих складових вітчизняного державного регулювання розвитку малого бізнесу зроблено: І.Анацькою, З. Варналій та ін. Але сучасні зміни в економіці країни вимагають нових спроб вирішити означену проблеми та довести її до логічного, поступового впровадження. Це стає можливим за допомогою розробки та реалізації державних і регіональних програм.

Мета дослідження полягає у вивченні ситуації розвитку малого бізнесу в Україні та виявленні сучасних проблем його розвитку. При вивченні проблеми використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: теоретичного узагальнення – для визначення й ролі малого підприємництва; дедукції – при узагальненні положень розвитку малого бізнесу, виявлення проблем його розвитку та необхідності державного регулювання; логіки, аналізу і синтезу – для досягнення поставленої мети; аналогій – для вивчення закордонного досвіду; статистичного аналізу – для дослідження ситуації розвитку малого бізнесу у вітчизняній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мале підприємство протягом останніх десятиріч не випадково привертає до себе прискіпливу увагу у всьому світі. Це багатогранне соціальне економічне явище, де кожен з безпосередніх учасників, підприємець або підприємство, має можливість знайти своє місце, а зовнішні учасники процесу отримати позитивні результати: держава – збільшення ВВП, зростання числа робочих місць в реальній економіці та зменшення соціальної напруги; місцева влада – податки і голоси

на виборах; економічні партнери – гнучких та динамічних партнерів з низькими накладними видатками. Цей сектор економіки є інструментом участі мільйонів людей в економічному житті власних країн, є засобом існування та стимулом до самовдосконалення. Це найдемократичніший суспільний інститут, який практично нічого не коштує бюджету, але забезпечує і значну частку ВВП, і переважну частку робочих місць.

Роль і місце малого бізнесу в національній економіці найкраще проявляється в притаманних йому функціях, до яких належать:

- формування конкурентного середовища. Малий бізнес, внаслідок наявності складових практично не піддається монополізації, а за умов вузької спеціалізації та впровадженні інновацій виступає як дійовий конкурент;

- гнучкість, що обумовлено оперативним реагуванням на зміни кон'юнктури ринку;

- інноваційність. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції, малий бізнес тим самим виступає рушійною силою науково-технічного процесу.

- соціалізованість. Малий бізнес робить вагомий внесок у вирішення проблеми зайнятості. В розвинутих країнах на малий бізнес припадає в середньому 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць [1];

- демократизація ринкових відносин, адже він спрямований на послаблення притаманній ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ.

Поняття «малий бізнес» не зустрічається у вітчизняних законодавчо-нормативних документах. Замість нього використовується термін «мале підприємство», яке є широким і включає як платників єдиного податку, так і інші підприємства, що належать до категорії малих підприємств, але не перебувають на загальній системі оподаткування. Критерії, що наведені у Господарському Кодексі України (ГКУ) для віднесення підприємств до малих, застосовуються також і при

визначенні поняття «суб'єкт малого підприємництва» у розумінні закону № 2063. У той же час, перелічені вище суб'єкти, що відповідають критеріям, які наведено у ГКУ, є малими підприємствами, оскільки у цьому документі такі обмеження відсутні, а в ч.7 с. 63 міститься уточнення – «незалежно від форми власності» [2].

За Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» завданням держави є створення сприятливого економічного середовища для становлення та успішного функціонування малих підприємств в країні [3]. Але в наш час законодавчо-нормативні документи, які б визначали економічну відповідальність підприємців та відкритість результатів фінансово-господарської діяльності відсутні.

Уряд схвалив Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [4]. Згідно прийнятому документу, до пріоритетних завдань сучасної державної політики в Україні належать розвиток підприємництва, шляхом створення сприятливих умов для відкриття, ведення і зростання малого і середнього підприємництва через консолідацію зусиль усіх зацікавлених сторін, що забезпечить соціально-економічний розвиток в країні та підвищення рівень життя населення. Для досягнення вищезазначеної мети визначено шість стратегічних напрямів.

На сьогодні існує також певний позитивний досвід підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні. Так, з метою сприяння регіональному розвитку Вінницької області та її окремих територій за рахунок залучення інвестиційних та додаткових ресурсів, а також здійснення комплексу заходів, направлених на покращення іміджу області та розвиток бізнес-середовища у 2016 році було утворено небюджетну організацію «Агенція регіонального розвитку Вінницької області». Агенція здійснює організаційне забезпечення конкурсного відбору інвестиційних проектів для часткового відшкодування з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва в рамках реалізації Регіональної програми

розвитку малого і середнього підприємництва [5]. Також у багатьох регіонах України на підставі рішень місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування розроблено низку програм фінансової підтримки підприємців.

За підсумками рейтингу Світового банку «Doing Business – 2016», показники ведення бізнесу в Україні, порівняно з 2015 роком, достатньо покращилися. Наприклад, у 2016 році Україна займає 30 місце з реєстрації підприємств, тоді як у 2015 році лише 70. Світовий банк зазначив проведення реформ в Україні за вісьмома напрямками з десяти, які досліджує Рейтинг умов ведення бізнесу. Більше того, Україна очолила список з десяти держав, що досягли найбільшого прогресу в покращанні умов для ведення бізнесу [6]. За даними, представленими в підсумках 2018 року, в Україні дозвіл на будівництво став простіше за рахунок зменшення зборів; зміцнено захист міноритарних інвесторів, вимагаючи детального негайного публічного оприлюднення пов'язаної сторони транзакцій; спрощено сплату податків, знизивши ставку по єдиному податку на соціальні внески [7].

Рейтинг України за сприятливістю бізнес-середовища зображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Рейтинг України за сприятливістю середовища для ведення бізнесу, побудовано за даними [6-7]

Рейтинги за категоріями	Doing Business – 2018	Doing Business – 2016	Doing Business – 2015
1	2	3	4
Реєстрація підприємств	76	70	30
Отримання дозволів на будівництво	75,81	140	139
Підключення до системи енергопостачання	128	138	137
Реєстрація власності	52	64	61
Отримання кредиту	29	17	19

Продовж. табл. 1

1	2	3	4
Захист міноритарних інвесторів	81	88	87
Оподаткування	106	106	107
Міжнародна торгівля	119	109	109
Забезпечення виконання контрактів	82	98	98
Закриття бізнесу	141	141	141

Цей сектор економіки відіграє досить значну роль у зміні психології суспільства і життєвих орієнтирів більшої частини населення, у формуванні «середнього класу», що є основою соціально-економічних реформ, гарантом демократичного розвитку країни, про що свідчать статистичні дані загальної кількості підприємств різного виду (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні та малі у 2010-2017 роках, побудовано за даними [8]

Роки	Усього, одиниць	У тому числі					
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства	
		одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності
1	2	3	4	5	6	7	8
2010	378810	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3
2011	375695	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
2012	364935	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3
2013	393327	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0
2014	341001	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2
2015	343440	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5
2016	306369	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0
2017	338256	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5

Як свідчать наведені в таблиці 2 дані, загальна кількість малих підприємств значно перевищує середні та великі. Для характеристики малого бізнесу важливе значення мають вид економічної діяльності, свідчить про включення підприємств до відтворювального процесу на рівні країни; ступінь впливу на темпи зростання і динаміку структурних зрушень; участь у вирішенні соціальних проблем тощо.

Простеживши динаміку чисельності малого і середнього підприємництва з 2010 по 2017 роки, можна зробити висновок про те, що за весь досліджуваний період число підприємств малого бізнесу збільшилася на 1,2%.

Основні показники діяльності українських суб'єктів малого бізнесу за підсумками 2017 р. та порівняння із загальними показниками господарської діяльності представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Основні показники діяльності суб'єктів малого бізнесу за підсумками 2017 р., розраховано за даними [8]

Показник	Усього	Малі підприємства	Частка малих підприємств, %
1	2	3	4
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	8141,0	3656,3	44,91
Обсяг реалізованої продукції за видами економічної діяльності, млн. грн	7707935,2	1482000,7	19,23

Продовж. табл. 3

1	2	3	4
Обсяг реалізованої продукції суб'єктів підприємництва за видами економічної діяльності, млн. грн.	8312271,9	2067799,2	24,88
Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності, млн. грн.	4872748,1	875963,4	17,98
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств, %	8,8	6,3	71,59
Додана вартість за витратами виробництва підприємств за видами економічної діяльності, млн. грн.	2099504,8	389209,9	18,54
Витрати на персонал підприємств за видами економічної діяльності, млн. грн.	569937,3	101345,2	17,78

Велика кількість малих підприємств сприяє розширенню пропозиції товарів та послуг на місцевих ринках. Окрім того, вони здатні забезпечувати великі підприємства комплектуючими та виробами, які необхідні в їх виробництві, але їх не вигідно виготовляти на великому підприємстві. На відміну від великих підприємств, малі мають значно простішу організаційну структуру, що вимагає від їх працівників ширшого кола знань і умінь, оскільки вони доволі часто поєднують та виконують різноманітні роботи без значної спеціалізації. Динаміка кількості малих підприємств, фізичних осіб-підприємців та кількості найнятих працівників зображена на рисунку 1.

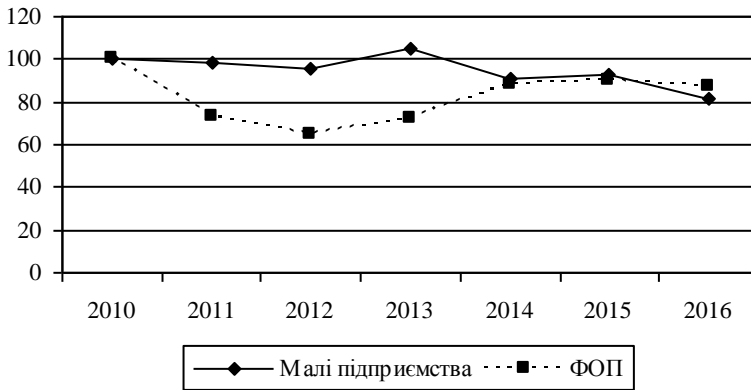

Рис. 1. Динаміка кількості малих підприємств та фізичних осіб-підприємців, % до базового року (побудовано за даними [8])

Як видно з рисунку 1, кількість малих підприємств поступово зменшується з 357241 одиниці у 2010 році до 291154 одиниць у 2016 (81,5% від 2010 р.), тобто загалом зменшення становить 19,5%. Проте, кількість фізичних осіб-підприємців спочатку різко скоротилося з 1804763 одиниці у 2010 році до 1234831 одиниць у 2012 (68,4% від б. р.), а потім поступово збільшувалась до 1630571 одиниць у 2015 (90,3% від б. р.).

Динаміка обсягу реалізованої продукції малими підприємствами й фізичними особами у фактичних цінах та з урахуванням індексу цін зображена на рисунку 2.

Як видно з рисунку 2, у 2016 році за рахунок зростання споживчих цін обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) зріс більше ніж у два рази: для малих підприємств на 102% – з 568267,1 млн. грн. у 2010 році до 1177385,2 млн. грн. у 2016 (207,2% від б. р.); для фізичних осіб-підприємців на 125% – з 210930,7 млн. грн. у 2010 році до 474596,8 млн. грн. у 2016 (225,0% від б. р.). Якщо, до 2013 року зростання обсягів реалізованої продукції при поступовому зниженню індексу цін відбувалося за рахунок підвищення продуктивності малого бізнесу, то з 2014 році в Україні розпочалася економічна криза, спричинена геополітичним конфліктом, що призвела до

девальваційних та інфляційних процесів. Значне падіння цінності гривні у 2014-2016 роках призвело до того, що фактично з урахуванням індексу цін обсяг реалізованої продукції не підвищувався, а навпаки знизився на малих підприємствах до 91,3% від б. р., та залишився майже не змінним у фізичних осіб-підприємців на рівні 100,3% від б. р. У 2015 р. тенденція змінюється на зростання реальних обсягів реалізованої продукції.

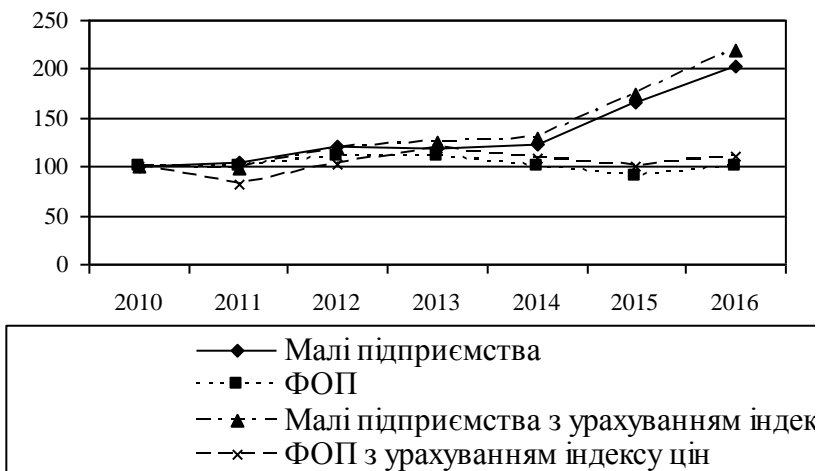

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізованої продукції малими підприємствами й фізичними особами-підприємцями у фактичних цінах та з урахуванням індексу цін, % (побудовано за даними [8])

Малий та середній бізнес наділений певними економічними, виробничо-технічними характеристиками, які необхідно враховувати при дослідженні розвитку малого бізнесу на рівні регіону. Поведінка малого та середнього бізнесу зумовлена зовнішніми і внутрішніми зв'язками, тому об'єктом дослідження виступають зовнішні і внутрішні зв'язки, які визначають розвиток малого та середнього бізнесу у статичній і динамічній формі. На особливу увагу заслуговує оцінка ефективності розвитку малого бізнесу. Розгляд підприємництва як

багатофункціональної діяльності, взаємопов'язаної з макросередовищем, визначає зміну методологічної основи оцінки – відхід від індивідуальних (приватних) показників оцінки ефективності і орієнтацію на комплексні параметри оцінки. Ефективність малого та середнього бізнесу на макрорівні відображає його внесок в досягнення загальнонаціональних цілей реальної економіки (формування техніко-технологічного потенціалу, прискорення НТП, скорочення техногенних аварій, подолання екологічної кризи).

Аналіз підприємницької діяльності дозволяє визначити такі істотні чинники її успіху: високу кваліфікацію; великі особисті контакти; достатні матеріальні і фінансові ресурси тощо. Одним з головних пріоритетних напрямків розвитку малого підприємництва виступає інноваційна діяльність, розвиток якої необхідно для створення конкурентоспроможних вітчизняної економіки.

Стає очевидним, в умовах формування нової української економіки, переважно регіональний (чи міський) характер підприємництва. І це дуже важливо враховувати при організації державного регулювання у формі «підтримки малого бізнесу», до якого, на жаль, вже склались певні стереотипи. Заміна цих стереотипів на більш ефективні повинна базуватись на чіткому уявленні фактичної ролі підприємництва в регіональній економіці.

Для розвитку діяльності середніх та малих підприємств, що є найуразливішими економічними суб'єктами ринкової економіки, край необхідна стабільна економіко-політична ситуація в країні. Як відомо, будь-які кон'юнктурні коливання можуть бути небезпечними для їх фінансово-економічної діяльності [9].

Таким чином, збільшення кількості малих підприємств в економіці України, нарощування оборотів їх господарювання, зростання чисельності працівників, зайнятих в сфері малого підприємництва, є показниками їх ефективного функціонування і високого рівня розвитку. Проведення аналізу фінансового стану малих підприємств України свідчить про наявність сприятливого клімату для становлення бізнесу, розширення

сфери і напрямків економічної діяльності, активізації ділової та інвестиційної активності суб'єктів господарювання.

Реалізація справедливої регуляторної політики держави у сфері малого бізнесу сприяє реалізації його потенціалу як одного з векторів економічного зростання [2].

Національна специфіка розвитку малого і середнього бізнесу у будь-якій країні визначається двома обставинами:

- історичним етапом досягнення відповідного техніко-технологічного та організаційного стану еволюційного процесу;
- розвитком великого бізнесу, який стимулює менші підприємства переходити на вищі технологічні рівні. Проте, незважаючи на ті чи інші національні особливості, дослідження інструментів підтримки МСБ дозволяє виявити загальні риси.

У таблиці 3 вказано найтипівіші інструменти, що були реалізовані протягом останніх 10 років.

Таблиця 3

Інструменти державної підтримки МСБ

Інструменти	Країна
1	2
Збільшення обсягів підтримки у вигляді гарантій за кредитами МСБ	Канада, Данія, Фінляндія, Угорщина, Італія, Південна Корея, Нідерланди, Словаччина, Словенія, Швейцарія, Великобританія, США
Надання особливих умов щодо гарантій для стартапів	Канада, Данія, Нідерланди, Південна Корея
Збільшення державних гарантій по експортним операціям	Канада, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Швейцарія, Іспанія, Великобританія
Збільшення частки прямого фінансування МСБ	Канада, Угорщина, Корея, Сербія, Словенія, Іспанія, Франція
Розширення і вдосконалення систем спеціалізованих	США – Адміністрація малого бізнесу;

Продовж. табл. 3

1	2
урядових установ та організацій з державним або змішаним капіталом, що координують виконання завдань в області підтримки МСБ	Японія – Агентство малих і середніх підприємств; Великобританія – Служба малого бізнесу; Канада – Мережа бізнес-послуг; Польща – Департамент ремісництва, малого і середнього підприємництва та ін.

Найбільш поширеним інструментом державної підтримки МСБ практично у всіх країнах є надання державних гарантій по кредитах МСБ.

В Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» виділені основні напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва [3]:

1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві;

3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;

4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;

5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

б) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур;

8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;

9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Отже, державна підтримка малого бізнесу є ефективною та необхідною, що визнається практикою закордонного державного управління. При цьому варто враховувати, що державна підтримка підприємств є обґрунтованою тільки для усунення ситуацій, в яких ринкові механізми не забезпечують ефективного розподілу ресурсів, а саме поняття державної підтримки передбачає заходи сприяння суб'єктам господарювання, що створюють для них прямі чи приховані переваги. Аналіз розвитку малого підприємництва в країні доводить, що з метою поліпшення стану та розвитку такого виду бізнесу необхідно:

1. Удосконалити структуру програм з питань підприємницької діяльності. Це допоможе залучити широкі верстви населення до здобуття знань, необхідних для започаткування та ведення власної справи, знизити рівень безробіття в регіоні, підвищити ефективність діяльності суб'єктів підприємництва.

2. Поширити практику проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, форумів, міжнародних зустрічей, визначення Дня підприємця із залученням суб'єктів малого підприємництва. Це допоможе сформувати позитивну суспільну думку про підприємництво, підвищити рівень

поінформованості громадськості про проблеми підприємництва, сприяти розвитку економічного співробітництва суб'єктів господарювання.

3. Створити умови для ефективного розвитку мережі регіональних і місцевих фондів підтримки підприємництва для запровадження прогресивного механізму кредитно-гарантійної та фінансової підтримки.

4. Розробити механізм створення у регіонах бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів (у тому числі молодіжних), ресурсних, консультаційних центрів, тощо. Це допоможе створити умови для розвитку малого підприємництва, зменшити рівень безробіття шляхом залучення незахищених верств населення до підприємницької діяльності.

5. Запровадити проведення виставок і ярмарок продукції, що виробляється суб'єктами малого підприємництва з метою стимулювання випуску конкурентоспроможної продукції вітчизняних підприємств.

6. Удосконалити функціонування «гарячої лінії» для підприємців у місцевих органах влади. Це допоможе співробітництву між суб'єктами підприємництва та органами виконавчої влади.

7. Сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері підприємництва. Це дозволить удосконалити систему державної підтримки підприємництва на основі використання зарубіжного досвіду, створити позитивний імідж представників українського підприємництва, встановити ділові контакти між суб'єктами господарювання.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про можливі перспективи розвитку підприємництва в Україні. Означені пропозиції перспективного напрямку підприємництва дозволять створити сприятливі умови для його розвитку.

Література

1. Підтримка малого та середнього бізнесу у світі (Огляд інструментів і політик) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf>

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV станом на 25 березня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва: закон України №4618-IV від 22.03.12 р. (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

4. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250167535>

5. Агенція регіонального розвитку Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ardvin.org.ua/>

6. Doing Business 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> – 2016].

7. Doing Business 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Балджи М.Д. Тенденції розвитку підприємництва в Україні та Одеській області // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Вип. 59. – 2015. – С. 52-59

1. Pidtrymka maloho ta seredn'oho biznesu u sviti (Ohlyad instrumentiv i polityk) [Supporting Small and Medium Business in the World (Overview of Tools and Policies)] (n.d.) euinfocenter.rada.gov.ua. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf> [in Ukrainian]

2. Hospodars'kyi kodeks Ukrayiny vid 16 sichnya 2003 roku # 436-IV stanom na 25 bereznya 2017 roku [Commercial Code of

Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV as of March 25, 2017] (n.d.) zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian]

3. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtryмку maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva: zakon Ukrayiny #4618-IV vid 22.03.12 r. (iz zminamy ta dopovnennyamy) [On Development and State Support to Small and Medium-Sized Entrepreneurship: Law of Ukraine No. 4618-IV dated March 22, 2003 (with amendments and supplements)] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> [in Ukrainian]

4. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini na period do 2020 roku: rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 24 travnya 2017 r. # 504-r. [Approval of the Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine for the Period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 24, 2017 No. 504-p.] (n.d.). kmu.gov.ua. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535> [in Ukrainian]

5. Ahentsiya rehional'noho rozvytku Vinnyts'koyi oblasti [Agency for Regional Development of Vinnytsia Oblast] (n.d.) ardvin.org.ua. Retrieved from <http://ardvin.org.ua/> [in Ukrainian]

8. Derzhavna sluzhba statyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine] (n.d.). ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]

9. Baldzhy, M.D. (2015) Trends in entrepreneurship development in Ukraine and Odesa region [Trends in entrepreneurship development in Ukraine and Odesa region] *Ekonomichni innovatsiyi – Economic innovation*, 59, 52-59 [in Ukrainian]

23.04.2019

УДК 327.5

JEL Classification: D 780; F 420

Гусейнова Сура

ПИТАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті аналізуються проблеми формування механізму щодо забезпечення міжнародної інформаційної безпеки в умовах глобалізаційних викликів і загроз. Автор доводить, що проблематика міжнародної інформаційної безпеки трансформувалася з чисто технологічної у військово-політичну і стала одним з ключових мегатрендів світової політики.

Справедливо відзначається, що технологічний дизайн дозволяє забезпечити нейтральність інтернет-технологій, які об'єднують одночасно безліч локальних мереж. Підкреслюючи те, що особливу небезпеку тут представляє так звана «мережева нейтральність», яка передбачає, що провайдери зобов'язані надавати доступ всім користувачам до всіх ресурсів на рівних умовах, блокувати трафік того чи іншого сайту або стягувати додаткову плату за збільшену швидкість доступу.

Відзначається, що з огляду на інтенсивне зростання конфліктного потенціалу в світі і посилюється протистояння в глобальному інформаційному просторі, зростають ризики використання міжнародними акторами інформаційно-комунікаційних технологій в досягненні своїх геополітичних цілей шляхом маніпулювання суспільною свідомістю на глобальному рівні.

Основний нормативною базою в цій області автор вважає, прийнятої Генасамблеєю ООН у вересні 2015 р резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 р» мета №9, де пов'язано вдосконалення ІКТ зі стійким розвитком всієї світової спільноти. В умовах Четвертої промислової революція відбувається конвергенція технологій, яка розвиває кордони між фізичною, цифровою та біологічною сферами як у віртуальному просторі, так і в реальній практиці світової

взаємодії.

Відповідно розширюється і трансформується простір виконання державами зовнішньополітичних завдань у вирішенні проблем підтримки міжнародної інформаційної безпеки.

У статті досліджується діяльність Групи урядових експертів ООН з інформаційної безпеки. Вперше описується дискурс загроз конвергенції нано, біо, інфо та когнітивних технологій NBIC в політико-стратегічних і соціально-медійних напрямках.

Ключові слова: виклики, міжнародна та інформаційна безпека, зовнішня політика, вимір, світова політика, ризики.

Huseynova Sura

QUESTIONS FOR FOREIGN POLICY DIMENSION OF INFORMATION SECURITY

The article analyzes the problems of forming a mechanism for ensuring international information security in the context of globalization challenges and threats. The author argues that the problems of international information security have transformed from a purely technological to a military-political one and have become one of the key megatrends of world politics.

It is rightly noted that the technological design allows to ensure the neutrality of Internet technologies that simultaneously unite many local networks. Emphasizing that the special danger here is the so-called “network neutrality”, which implies that providers are obliged to provide access to all users to all resources under equal conditions, block the traffic of a particular site or charge extra for increased access speed.

It is noted that, given the intensive growth of the conflict potential in the world and the growing confrontation in the global information space, the risks of using information and communication technologies by international actors to achieve their geopolitical goals by manipulating public consciousness at the global level are increasing.

The author considers the resolution “Transforming our world:

the Sustainable Development Agenda for the period up to 2030” as the main regulatory framework in this area in September 2015, which aims to improve ICT with the sustainable development of the entire global community. Under the conditions of the Fourth Industrial Revolution, there is a convergence of technologies that blurs the boundaries between the physical, digital and biological spheres both in the virtual space and in the actual practice of global interaction. Accordingly, the space for the fulfillment by states of foreign policy tasks in solving problems of maintaining international information security is expanding and transforming.

The article explores the activities of the UN Group of Governmental Information Security Experts. For the first time, the discourse of threats to convergence of nano, bio, info and cognitive technologies of NBIC is described in political-strategic and social-media directions.

Key words: challenges, international, information, security, foreign policy, measurement, global politics, risks.

Гусейнова Сура

ВОПРОСЫ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО ИЗМЕРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье анализируются проблемы формирования механизма по обеспечению международной информационной безопасности в условиях глобализационных вызовов и угроз. Автор доказывает, что проблематика международной информационной безопасности трансформировалась из чисто технологической в военно-политическую и стала одним из ключевых мегатрендов мировой политики.

Справедливо отмечается, что технологический дизайн позволяет обеспечить нейтральность интернет-технологий, объединяющих одновременно множество локальных сетей. Подчеркивая то, что особую опасность здесь представляет так называемая «сетевая нейтральность», которая предполагает, что провайдеры обязаны предоставлять доступ всем пользователям ко всем ресурсам на равных условиях, блокировать трафик того

или иного сайта или взимают дополнительную плату за увеличенную скорость доступа.

Отмечается, что учитывая интенсивный рост конфликтного потенциала в мире и усиливающееся протывоборство в глобальном информационном пространстве, возрастают риски использования международными актерами информационно-коммуникационных технологий в достижении своих геополитических целей путем манипулирования общественным сознанием на глобальном уровне.

Основной нормативной базой в этой области автор считает, принятой Генассамблеей ООН в сентябре 2015 г. резолюции «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 г.» цель №9, где связывается совершенствование ИКТ с устойчивым развитием всего мирового сообщества. В условиях Четвертой промышленной революция происходит конвергенция технологий, которая размывает границы между физической, цифровой и биологической сферами как в виртуальном пространстве, так и реальной практике мирового взаимодействия. Соответственно расширяется и трансформируется пространство выполнения государствами внешнеполитических задач в решении проблем поддержания международной информационной безопасности.

В статье исследуется деятельность Группы правительственных экспертов ООН по информационной безопасности. Впервые описывается дискурс угроз конвергенций нано, био, инфо и когнитивных технологий NBIC в политико-стратегических и социально-медийных направлениях.

Ключевые слова: вызовы, международная и информационная безопасность, внешняя политика, измерение, мировая политика, риски.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-73-84

Постановка проблемы. На современном этапе Интернет выступает глобальным виртуальным электронным рынком, который не разделяют ни территориальные, ни временные границы. Несомненно, пользователи разных

регионов мира имеют свои особенности и различия, которые учитываются при составлении программ воздействия, но именно Интернет способствует реализации политических стратегий с четко выраженными географическими регионами, с учетом временных зон и специфики аудитории. Доминантой назначения Интернет технологий становится реализация национальных интересов, определяемая их возможностью влиять на политические решения, управлять массовым сознанием путем концентрированного информационного воздействия на социум как в национальных, так и в глобальных параметрах.

Анализ последних исследований и публикаций. Значимость Интернета как ключевой инфраструктуры информационной безопасности подтверждается масштабами его использования. Число пользователей Интернета постоянно увеличивается – если в начале 2008 г. насчитывалось 1.4 млрд. пользователей, то в 2017 г. уже 3.7 млрд. человек, то есть почти половина всего населения [1].

Информационные ресурсы отдельных пользователей все чаще хранятся в так называемых «серверных фермах». Облака создают и предоставляют для размещения данных такие гиганты информационного рынка, как Google, Apple, Microsoft, Amazon и Facebook. В результате Интернет приобретает трансграничную архитектуру, все материалы которой хранятся у по сути в нескольких странах, в основном в США. Распространение «облачных» технологий хранения и обработки данных позволяет получить максимальный доступ к самым секретным материалам, что вызывает новые угрозы международной и национальной информационной безопасности.

Для понимания тех угроз, которые процессы информатизации привносят в систему международных отношений, необходимо отметить сложную и неоднородную макросистему Интернета, объединяющую значительное количество информационных сетей. Масштабы покрытия Интернета, влияние сети на мировое сообщество дают возможность полагать большинству экспертов что дальнейшее

развитие данной структуры без какого-либо урегулирования и контроля невозможно [2]. Существуют так же экспертные заключения о том, что мониторинг деятельности пользователей — это целенаправленное ограничение их свобод и конституционных прав. На данный момент существуют три основные державы в контексте разрешения проблем кибер безопасности — это Китай, Россия и Соединенные Штаты. Не секрет, что эти страны отличаются как по своим позициям в вопросах безопасности, так и по степени открытости Интернет-пространства.

Формулировка цели статьи. В статье рассматриваются вопросы внешнеполитического измерения информационной безопасности с целью рассмотрения механизма по обеспечению международной информационной безопасности в условиях глобализационных вызовов и угроз.

Изложение основного материала исследования.

Технологический дизайн позволяет обеспечить нейтральность интернет-технологий, объединяющих одновременно множество локальных сетей. Особую опасность представляет так называемая «сетевая нейтральность», которая предполагает, что провайдеры обязаны предоставлять доступ всем пользователям ко всем ресурсам на равных условиях, блокировать трафик того или иного сайта или взимать дополнительную плату за увеличенную скорость доступа. Концепция сетевого нейтралитета была введена в США в 2015 году при личной поддержке президента Барака Обамы. Однако в мае 2018 года Федеральная комиссия по связи (FCC) на слушаниях в Конгрессе США доказала угрозы сетевого нейтралитета не только для информационной, но и всей национальной безопасности страны. Более 80 тыс. веб-сайтов, включая платформы интернет-гигантов Facebook, Amazon и Google, приняли участие в онлайн-протесте против плана Комиссии по коммуникациям отменить принцип сетевой нейтральности. Тем не менее несмотря на широчайший общественный протест с 11 июня 2018 года в США не действует принцип сетевого нейтралитета как мера, обеспечивающая национальную безопасность именно США, так

как высокий уровень сетезависимости США создает ситуацию, когда Америке угрожают и технологически менее развитые страны [3].

В политической прогностике США уже практически с краха биполярной системы международных отношений разрабатываются сценарии «мировой информационной войны» как вполне вероятные вследствие агрессивного или иного враждебного использования как самой информации, так и современных информационно-коммуникационных технологий [4, 5, 6]. Учитывая интенсивный рост конфликтного потенциала в мире и усиливающееся противоборство в глобальном информационном пространстве, возрастают риски использования международными акторами информационно-коммуникационных технологий в достижении своих геополитических целей путем манипулирования общественным сознанием на глобальном уровне.

В принятой Генассамблеей ООН в сентябре 2015 г. резолюции «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 г.» цель №9 связывает совершенствование ИКТ с устойчивым развитием всего мирового сообщества. В условиях Четвертой промышленной революции (Industry 4.0) происходит конвергенция технологий, которая размывает границы между физической, цифровой и биологической сферами как в виртуальном пространстве, так и реальной практике мирового взаимодействия. Соответственно расширяется и трансформируется пространство выполнения государствами внешнеполитических задач в решении проблем поддержания международной информационной безопасности.

Цифровое развитие в глобальных масштабах формирует новые тенденции в обеспечении как информационной безопасности на национальном и международном уровне. Разработка и внедрение новейших когнитивных информационно-аналитических и геоинформационных систем в управление национальной безопасностью развитых стран вызвало обострение глобальной конкуренции. На Варшавском саммите Североатлантического

альянса в 2018г. отмечалось: «государства -члены НАТО вправе защищаться от нападения других стран, Это касается не только прямого вторжения солдатами в форме, но и атак, проводимых нетрадиционными способами - информационных операций, действий в киберпространстве» [7]. На Варшавском саммите была разработана новая стратегия усиления эффективности реагирования специальных военных сил альянса на нетрадиционные угрозы, в том числе, и в сфере информационной безопасности.

Наиболее эффективным ответом на информационную атаку противника считается метод «сдерживания геополитических соперников» [8, p.56], который проявляется в агрессивной демонстрации в информационном пространстве милитаристских возможностей, а при необходимости и применении военной силы. Острая проблема возможного «поигрывания технологическими мускулами» беспрецедентно обостряет международные отношения, выдвигая проблему баланса принципов «сдержек и противовесов» в качестве доминирующей в обеспечении безопасности. Сложность обозначенной проблемы подтвердила Группа правительственных экспертов ООН по достижениям в области информатизации и коммуникации, особо подчеркнув, что феномен стремительного развития ИКТ охватил сегмент международных отношений. [9]. Тем не менее, весьма показателен, на наш взгляд, сам факт того, что Группа, которая действует в разном составе с 2004 года, до настоящего времени так и не смогла определить направления международного сотрудничества в сфере информационно-коммуникационных технологий вследствие постоянного нарастания и трансформации угроз информационной безопасности.

Современные информационные ресурсы и информационная инфраструктура отличаются от других аналогичных объектов, регулируемых международном и национальном правом, уникальными свойствами делимости и воспроизводимости. Специфические пространственно-временные характеристики информационных ресурсов не ограничиваются пределами национальной территории и

формируют способность геополитического субъекта к устойчивому развитию. Потенциал подавления или снижения возможностей информационных ресурсов выступает предметом конкуренции на международной арене

Достижение геополитических конкурентных преимуществ в информационном пространстве в форме превосходства в информационных технологиях и производстве инновационной продукции невозможно без осуществления контроля над развитием всей глобальной инфраструктуры информационного пространства [10, с.26]. При этом в качестве основных категорий такого возможного контроля, обеспечивающего информационную безопасность суверенного государства, можно, как нам представляется, выделить следующие базовые индикаторы:

- продолжительность создания информационного продукта;

- уровень влияния информационного продукта на стратегическую стабильность и устойчивое развитие государства;

- создание условий для технологического лидерства государства в сфере ИКТ.

- следует отметить, что конкретными возможностями реализации контроля над развитием глобальной инфраструктуры информационного пространства располагают только те государства, которые способны создавать и производить:

- компоненты и комплектующие для обработки в заданных режимах информационных потоков;

- оборудование для формирования и функционирования информационных баз данных, современных средств коммуникаций и управления сетями связи;

- новейшие вычислительные процессоры и устройства мобильной связи;

- совместимые программные платформы и многое другое.

- по всем вышеперечисленным показателям доминантная роль принадлежит США, так как на ее

территории расположены штаб-офисы ведущих компаний IT-индустрии, представляющих более половины поставок информационных технологий во всем мире [11].

В обобщенном виде информационно-технологические угрозы современному мировому порядку и режиму международной безопасности проявляются в следующих направлениях

– в военно-политической сфере с целью реализации в виртуальном пространстве разного рода враждебных актов и агрессивных действий, попирающих императивные принципы международного права, такие, как территориальная целостность, нерушимость границ и дискредитирующий государственный суверенитет;

– в военно-информационной сфере с целью распространения вредоносных компьютерных программ и вирусов неконтролируемого доступа к информационным системам военно-стратегического и оборонного характера,

– в сфере государственного управления с целью неконтролируемого вмешательства в процесс функционирования критически важных объектов инфраструктуры суверенного государства, которое ведет к необратимым негативным изменениям, вплоть до разрушения экономики страны и жизнедеятельности ее населения;

– в медийной сфере с целью формирования деструктивных сетевых сообществ, пропагандирующих терроризм, экстремизм, сепаратизм, привлекающих сторонников этих антигуманных идеологий и вербующих участников незаконных вооруженных формирований;

– в сфере социально-политической стабильности с целью вмешательства во внутренние дела суверенных государств, нарушения общественного порядка, разжигания межнациональной, межрасовой и межконфессиональной вражды, пропаганды насилия, расистских и ксенофобских идей.

Выводы. На основе анализа проблем формирования механизма по обеспечению международной информационной безопасности в условиях глобализационных вызовов и угроз, доказано, что проблематика международной информационной

безопасности трансформировалась из чисто технологической в военно-политическую и стала одним из ключевых мегатрендов мировой политики. При этом, технологический дизайн позволяет обеспечить нейтральность интернет-технологий, объединяющих одновременно множество локальных сетей. Обосновано, что особую опасность здесь представляет так называемая «сетевая нейтральность», которая предполагает, что провайдеры обязаны предоставлять доступ всем пользователям ко всем ресурсам на равных условиях, блокировать трафик того или иного сайта или взимать дополнительную плату за увеличенную скорость доступа. Отмечается, что учитывая интенсивный рост конфликтного потенциала в мире и усиливающееся противоборство в глобальном информационном пространстве, возрастают риски использования международными актерами информационно-коммуникационных технологий в достижении своих геополитических целей путем манипулирования общественным сознанием на глобальном уровне.

Литература

1. 118 Internet World Stats. Usage and population statistics. URL: www.internetworldstats.org
2. Цензура (контроль и анонимность) в интернете. Мировой опыт <http://www.tadviser.ru/index.php>
3. The US Senate votes in favor of restoring the FCC's net-neutrality rules/www.businessinsider.com/net-neutrality-2018
4. Andrew Krepinevich. 7 Deadly Scenarios: A Military Futurist Explores the Changing Face of War in the 21st Century. Bantam, August 31, 2010
5. Baird D., Nordmann A. & Schummer J. (eds.), Discovering the Nanoscale, Amsterdam: IOS Press, 2004.
6. Dorothy E. Denning. Information Warfare and Security. Oxford. UK, 2005
7. Nato's Warsaw summit is a test the west must pass. www.ft.com/content/f36c7b2a-3f7d-11e6-9f2c
8. Кларк Р., Найк Р. Третья мировая война. Какой она

будет? Высокие технологии на службе милитаризма. С-П., Питер, 2011.

9. Towards a secure cyberspace via regional cooperation. <https://dig.watch/processes/ungge>

10. Смирнов. А.И. Современные информационные технологии в международных отношениях. М., МГИМО-Университет, 2017.

11. The 25 Largest Internet Companies In The World www.worldatlas.com/articles/

8. Clark, R., Nike, R. (2011) *Tret'ya myrovaya voyna. Kakoy ona budet? Vysokye tekhnolohyy na sluzhbe mylytaryzma. [The Third World War. What will it be? High technology in the service of militarism]*. St. Petersburg: Peter. [in Russian].

10. Smirnov, A.I. (2017) *Sovremennyye ynfornatsyonnyye tekhnolohyy v mezhdunarodnykh otnoshenyakh [Modern information technology in international relations]*. Moscow: MGIMO-University. [in Russian].

25.04.2019

УДК 658:65.012.8

JEL Classification: D 830

Король Володимир

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено елементи інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Виокремлено методичні способи, що застосовуються для інформаційного забезпечення системи економічної безпеки підприємства. Охарактеризовано особливості організації обліково-аналітичної діяльності на підприємстві.

Досліджені сучасні проблеми організації обліково-аналітичного забезпечення як складової частини системи економічної безпеки вітчизняних підприємств.

При цьому, якщо дія внутрішніх факторів ще може бути визначена певними аналітичними розрахунками, то для оцінки впливу зовнішніх факторів-загроз (особливо непрямого впливу) потрібне певне розширення наявного підходу до організації облікових систем. Зазначено, що досить часто дослідниками в процесі розглядання інформаційного забезпечення контуру управління економічною безпекою підприємств нівелюється питання організації бухгалтерського обліку, що не є вірним, оскільки облік складає основне й майже єдине джерело інформації для сучасного підприємства в рамках управління процесом зміцнення його економічної безпеки.

При цьому аналітична складова управління економічною безпекою підприємств, як правило, зводиться до визначення певного переліку окремих чи інтегральних показників, розрахувати які можна лише у разі адаптування й розширення бухгалтерської звітності.

Охарактеризовано обліково-аналітичне забезпечення як складову інформаційного забезпечення, що стало основою розроблення концептуальних засад формування системи обліково-аналітичного забезпечення в процесі управління економічною безпекою підприємства.

Розроблено методичні засади формування підсистеми обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою на вітчизняних підприємствах, які враховують специфіку функціонування, передбачають раціональне використання наявних ресурсів та уможливають досягнення основних цілей у сфері економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, обліково-аналітичне забезпечення, управлінське рішення, інформація, аналіз, облікова інформація, загрози, облік

Korol Volodymyr

ORGANIZATION OF THE PROCESS OF FORMATION OF ANALYTICAL INFORMATION SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The elements of informational and analytical provision of economic security of industrial enterprises are determined.

The methodical methods used for information provision of the enterprise's economic security system are highlighted. The peculiarities of the organization of accounting and analytical activity at the enterprise are described.

Modern problems of how to organize Accounting and analytical support as a component of economic safety system of today's enterprises are investigated.

In this case, if the influence of internal factors can still be determined with the help of certain analytical calculations, then to assess the impact of external factors-threats (especially indirect effects), a certain extension of the existing approach to the organization of accounting systems is necessary.

It is noted that quite often researchers in the process of considering the information provision of the contour of management of economic security of enterprises compensate for the organization of accounting, which is not true, because accounting is the main and almost the only source. information for a modern enterprise within the framework of managing the process of strengthening its economic security.

In this case, the analytical component of the management of the economic security of enterprises, as a rule, is reduced to the definition of a specific list of individual or integral indicators, which can only be calculated if adaptation and expansion of accounting reporting.

Accounting and analytical support is described as an integral part of the information provision, which became the basis for developing the conceptual framework of the accounting system and analytical support in the process of managing the economic security of the enterprise.

The methodical principles of forming a subsystem of accounting and analytical support for the management of economic security at domestic enterprises, taking into account the specific functioning, ensure the rational use of available resources and ensure the achievement of the main tasks in the field of economic security.

Key words: company's economic security, accounting and analytical support, management decision, information, analysis, accounting information, threats, accounting

Король Владимир

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определены элементы информационно-аналитического обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий.

Выделены методические способы, применяемые для информационного обеспечения системы экономической безопасности предприятия. Охарактеризованы особенности организации учетно-аналитической деятельности на предприятии.

Исследованы современные проблемы организации учетно-аналитического обеспечения как составляющей системы экономической безопасности современных предприятий.

При этом, если действие внутренних факторов еще может быть определена определенными аналитическими расчетами, то для оценки влияния внешних факторов-угроз (особенно косвенного воздействия) требуется определенное расширение имеющегося подхода к организации учетных систем. Отмечено, что достаточно часто исследователями в процессе рассмотрения информационного обеспечения контура управления экономической безопасностью предприятий нивелируются вопросы организации бухгалтерского учета, не является верным, поскольку учет составляет основной и почти

единственный источник информации для современного предприятия в рамках управления процессом укрепления экономической безопасности.

При этом аналитическая составляющая управления экономической безопасностью предприятий, как правило, сводится к определению определенного перечня отдельных или интегральных показателей, рассчитать которые можно только в случае адаптации и расширения бухгалтерской отчетности.

Охарактеризованы учетно-аналитическое обеспечение как составляющую информационного обеспечения, стало основой разработки концептуальных основ формирования системы учетно-аналитического обеспечения в процессе управления экономической безопасностью предприятия /

Разработаны методические основы формирования подсистемы учетно-аналитического обеспечения управления экономической безопасностью на отечественных предприятиях, учитывающих специфику функционирования, предусматривают рациональное использование имеющихся ресурсов и обеспечивают достижение основных целей в сфере экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, учетно-аналитическое обеспечение, управленческое решение, информация, анализ, учетная информация, угрозы, учет.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-84-96

Постановка проблеми. В результаті визначення особливостей організації інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства було встановлено, що в якості основних її функцій слід зазначити інформаційну, облікову й аналітичну, що лежать в основі добування, обробки та надання системі управління необхідної інформації для оцінювання поточної обстановки (чинників зовнішнього та внутрішнього середовища) та прийняття відповідних управлінських рішень на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях в інтересах розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо покращення ведення аналізу, удосконалення складових частин системи управління забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів, покращення фінансових результатів діяльності, досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як Ф. Бутинець, О.П. Войналович, І.С. Гайдук, О.В. Гук, Н.М. Гудзенко, Т.Г. Китайчук, Г.І. Кіндрацька, І.Д. Лазаришина, Я. Мулик, В.В. Панков, Н.М. Попадинець, А.М. Поломошних, Ю. Поповіченко, І.Л. Томашевська, Ч. Хорнгрен та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає змогу прийти до висновку, що поза увагою науковців залишаються проблеми та особливості аналітичного забезпечення економічної безпеки у процесі протидії окремим видам внутрішніх загроз економічної безпеки підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на дослідження останніх публікацій доцільно зауважити, що проблематика аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств в сучасних умовах не була достатньо досліджена, є потреба у розкритті значення та визначенні особливостей побудови інформаційної підсистеми для підприємств, виокремлення аспектів, що сприятимуть підвищенню ефективності функціонування загальної системи управління економічною безпекою підприємств.

Постановка завдання. Обґрунтування методичних засад формування аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж готувати аналітичну інформацію для прийняття управлінських рішень в сфері безпеки підприємства, аналітик з питань фінансово-економічної безпеки має оцінити достовірність облікової інформації, наданої йому зовнішніми контрагентами або відповідними економічними службами в середині підприємства. В основу механізму такої оцінки мають бути покладені способи отримання альтернативних даних, що підтверджують

правдивість наданої інформації, а також технології описування її характеристик з метою побудови шкали достовірності.

На думку В. Пантелєєва, інформаційне забезпечення потрібно трактувати як цілеспрямовану роботу зі збору інформації, її реєстрації, передавання, обробки, узагальнення, зберігання та пошуку суб'єктами контролю з метою використання для управління [1]. Не зосереджуючи свою увагу на інших визначеннях терміна «інформаційне забезпечення», треба сказати про два ключові моменти: по-перше, інформаційне забезпечення передбачає конкретні дії щодо інформації для виділення із загального обсягу лише тієї частини, яка найбільше потрібна суб'єктові управління; по-друге, в структурі інформаційного забезпечення майже 70 % припадає на обліково-аналітичну інформацію, а 30 % - об'єднують законодавчу, нормативну, правову, технічну, організаційну та інші види інформації. Звідси можна зробити висновок, що аналітична інформація є важливою складовою інформаційної системи підприємства, яка дає змогу отримувати дані щодо ключових етапів господарської діяльності, тобто придбання ресурсів, виробництва та реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

В якості альтернативних методик отримання облікової інформації про реальний фінансовий стан контрагентів можуть застосовуватися так звані спеціальні методи, які використовуються при забезпеченні економічної безпеки, серед яких основними є: метод конфіденційних стосунків, метод особистого пошуку, метод спеціалізованого опитування, метод конфіденційного спостереження та інші. Переверненій обліковій інформації присвоюється коефіцієнт достовірності (від 0,1 до 1,0), який показує її вплив на подальші наслідки при прийнятті на основі цієї інформації управлінських рішень щодо співпраці з тим чи іншим контрагентом.

Під аналітичним забезпеченням економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності розуміють цілісну інформаційну систему, що об'єднує методи та технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо протидії внутрішнім та зовнішнім

загрозам безпеці діяльності підприємства та його сталому розвитку [2].

Аналітична інформація має відповідати таким вимогам [3; 4]: точно та достовірно відображати в зовнішній та внутрішній звітності всі господарські операції підприємства; надавати користувачам інформацію про поточний та перспективний стан, динаміку розвитку та фінансовий стан підприємства, тенденції розвитку та зміну конкурентного середовища; виявляти вплив окремих чинників на формування, використання та кругообіг активів і капіталу; забезпечувати внутрішній контроль діяльності; формувати базу вихідної інформації для складання планів розвитку; сигналізувати про виявлення суттєвих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які можуть вказувати на момент виникнення чи реалізації певної загрози.

Таким чином, організація процесу формування аналітичної інформації в системі інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає, що оперативні дані про фінансово-господарську діяльність організації в процесі оперативного обліку перетворюються на первинну облікову інформацію. В свою чергу, первинна інформація в результаті її обробки в системі бухгалтерського обліку перетворюється на узагальнюючу облікову інформацію, що міститься у фінансових, статистичних та внутрішніх звітах.

Підґрунтям обліково-аналітичної діяльності є принципи організації бухгалтерського обліку, аналізу фінансово-господарчої діяльності й забезпечення безпеки, які утворюють систему принципів аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства. Засади проведення обліково-аналітичної діяльності включають різні вимоги до відповідних спеціалістів. Вони можуть бути прописані у кваліфікаційних характеристиках, кодексі діяльності аналітика з питань фінансово-економічної безпеки, посадових інструкціях або інструкціях із взаємодії між підрозділами підприємства під час здійснення інформаційного забезпечення економічної безпеки [5, с. 18–20].

Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємства можна визначити як єдність систем обліку, аналізу

й аудиту, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами, тому виправданим є включення у систему обліково-аналітичного забезпечення підсистеми інформаційного забезпечення, яка забезпечує інтегроване використання інформаційних ресурсів різними функціональними підсистемами (обліку, аналізу, контролю, моніторингу) [6, с. 175–176].

Узагальнююча облікова інформація після її перевірки щодо достовірності являється базою для аналізу та синтезу. Угрупована належним чином аналітична інформація є основою для прийняття управлінських рішень щодо стану та рівня економічної безпеки підприємства, ефективності його діяльності та прогнозування заходів захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

При цьому обмін інформацією між системами спостереження, аналізу та прийняття управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємства здійснюється за п'ятьма каналами: 1) спостереження – облік; 2) облік – звітність; 3) звітність – оцінка достовірності інформації; 4) оцінка достовірності інформації – аналіз; 5) аналіз – прийняття рішення.

Слід визначити, що обліково-аналітична інформація представляє собою економічну модель взаємозв'язку між системою управління економічною безпекою, інформаційним ресурсом якої вона є, та інформаційними процесами в середині підприємства. В якості інформаційного ресурсу обліково-аналітична інформація виступає у двох основних ролях: з одного боку, вона визначає структуру функціонування системи управління економічною безпекою і забезпечує її стабільність, стійкість щодо зовнішніх і внутрішніх впливів, а з іншого – визначає характер процесів, що протікають в цій системі. Узагальнена обліково-аналітична інформація призначена для оцінки рівня та стану економічної безпеки підприємства та його потенційних партнерів і конкурентів.

Водночас, результати дослідження особливостей формування обліково-аналітичної інформації та існуючого стану бухгалтерського обліку щодо забезпечення системи економічної безпеки підприємств інформаційними ресурсами свідчать про

обмеженість їх формування та використання для виявлення та оцінювання резервів зростання вартості підприємств.

Це вказує на необхідність розробки методичних і організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень в умовах вартісно-орієнтованого управління.

Процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості складає обліково-аналітичне забезпечення, яка постає у двох значеннях: а) діяльність, пов'язана зі збором, реєстрацією, узагальненням, збереженням, передачею та аналітичним опрацюванням інформації; б) забезпечення системи управління відповідною кількістю необхідної якісної інформації.

Отже, організація раціонального потоку аналітичної інформації в системі управління економічною безпекою підприємства спирається на певні принципи, серед яких основними являються:

- виявлення інформаційних потреб і способів найбільш ефективного їхнього задоволення;
- об'єктивність відображення процесів фінансово-господарської діяльності;
- єдність інформації, що надходить з різних джерел;
- оперативність інформації;
- підвищення коефіцієнта її достовірності.

Саме достовірність є основною якісною характеристикою аналітичної інформації, що знижує ризик впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємства.

Разом з тим, як показує досвід, більшість вітчизняних бухгалтерів та фінансових менеджерів у своїй практичній діяльності націлені на формування показників, які враховують інтереси керівництва господарюючого суб'єкта, при цьому спотворюючи дані про реальний фінансовий стан підприємства, що являється однією з головних загроз економічній безпеці контрагентів, які з ним співпрацюють.

Суцільне розповсюдження навмисного маніпулювання фінансовими даними у звітності вітчизняних підприємств зумовило пошук шляхів для упередження цього явища. До недавнього часу вважалося, що боротися з викривленнями фінансової інформації має незалежний аудитор. Але на практиці майже уся недостовірна фінансова звітність великих підприємств мала позитивні аудиторські висновки.

Висновки. Таким чином, дослідницький ракурс при вивченні цього явища має бути спрямований в площину безпосередніх користувачів інформації, яким необхідно розробляти внутрішні механізми перевірки достовірності фінансової звітності потенційних партнерів чи інших контрагентів з метою:

- діагностування їхнього реального фінансово-господарського стану з метою недопущення виникнення загрози співпраці з потенційним банкрутом;
- точної оцінки їхньої фінансової надійності при здійсненні партнерських відносин;
- підготовки інформації для прийняття управлінських рішень стосовно співпраці з партнерами в умовах виявлених загроз та небезпек;
- максимально повного інформаційного забезпечення системи економічної безпеки підприємств.

Література

1. Пантелеев В. П. Аудит. – Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 158 с.
2. Информационные системы в экономике: учебник / под ред. проф. В. В. Дика. – М.: ФиС, 1996. – 272 с.
3. Гарасим П.М. Проблеми формування обліково-аналітичної інформації в системі менеджменту / П.М. Гарасим, С.В. Приймак // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 722. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 42–48
4. Штангрет А.М. Обліково-аналітичне забезпечення процесу гарантування економічної безпеки підприємства /

А.М. Штангрет // Наукові записки Української академії друкарства. – 2013. – №2. – С.58-63

5. Гордієнко Н.І. Конспект лекцій з дисципліни «Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки на підприємстві». – Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – 78 с.

6. Яремик М.І., Яремик Х.Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення в системі управління фінансово-економічною безпекою підприємств // Наукові записки. – 2016. – № 2 (53). – С. 173-180

7. Олійничук О.І. Обліково-інформаційне забезпечення формування й імплементації стратегії економічної безпеки підприємства // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 1. – С. 41-47

1. Panteleev, V. P. (2008). *Audyt*. Kyiv: Vydavnychyu dim «Profesional» [in Ukrainian].

2. Дюка, В. (1996). *Ynformatsyonni systemy v ekonomyke* (p. 272). Moscow: FyS [in Russian].

3. Harasym, P., Pryimak, S. (2012) Problemy formuvannya oblikovo-analitychnoyi informatsiyi v systemi menedzhmentu [Problems of formation of accounting and analytical information in the management system] – *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"* – *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*.722. 42-48. [in Ukrainian].

4. Shtanhret, A. (2013). Oblikovo-analitychne zabezpechennia protsesu harantuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. – *Naukovi Zapysky Ukrainskoi Akademii Drukarstva - Scientific notes of the Ukrainian Academy of Printing*, 2, 58-63 [in Ukrainian].

5. Hordiienko, N. I. (2016) Konspekt lektsii z dystsypliny “Oblikovo-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na pidpriemstvi” [Summary of lectures on discipline “Accounting and analytical provision of economic security at the enterprise”]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. [in Ukrainian].

6. Yaremyk, M.I., Yaremyk, K.J. (2016) Informatsiyno-analitychne zabezpechennya v systemi upravlinnya finansovo-

ekonomichnoyu bezpekoju pidpryyemstv [Information and analytical support in the system of management of financial and economic security of enterprises]. – *Naukovi zapysky – Proceedings*. 2 (53). 173-180. [in Ukrainian].

7. Oliinychuk, O.I. (2015) Oblikovo-informatsiine zabezpechennia formuvannia y implementatsii stratehii ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstva [Accounting and information support for the formation and implementation of the strategy of economic security of the enterprise]. – *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series "Economic Sciences". I.* 41-47. [in Ukrainian].

16.04.2019

УДК: 336.143:336.22

JEL Classification H 300

Корягіна Тетяна, Ільченко Вікторія

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В статті розкрито теоретичні основи реалізації податкової політики. Визначено, що податкова політика є сукупністю заходів для встановлення нових і скасування чинних податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, зміни ставок, об'єктів оподаткування та об'єктів, що пов'язані з оподаткуванням, податкової бази по податках та інших обов'язкових платежах до бюджету з метою забезпечення фінансових потреб держави на основі дотримання балансу економічних інтересів держави та платників податків. Досліджено сучасний стан податкової політики в Україні, проаналізовано роль основних податків в формування бюджету

країни та визначено пріоритетні напрями вдосконалення податкової політики.

Аналіз сучасного стану реалізації податкової політики в Україні засвідчив, що Зведений бюджет країни в 2018 р. переважно був сформований за рахунок податкових надходжень. Серед усіх податків, що наповнюють бюджет країни найбільшу роль фінансову роль відіграє ПДВ. В Україні найбільше фінансове значення мають надходження від ПДВ з імпортованих товарів, ніж з тих, що вироблені в країні. Висока питома вага ПДВ від імпортованих на територію України товарів і поява тенденції до її зростання не є позитивним фактом. Це може свідчити про скорочення обсягів виробництва суб'єктами господарювання всередині країни, зростання залежності від імпортованих товарів, які через низький обмінний курс гривні до іноземної валюти є досить дорогими для переважної більшості українців.

Встановлено, що серед прямих податків України найбільше фінансове значення має ПДФО із динамікою зростання його частки, він на п'яту частину сформував зведений бюджет України в 2018 р. Така динаміка свідчить про щорічне зростання ролі цього податку в формуванні бюджету країни та зростанні ролі доходів громадян в формуванні фінансових ресурсів країни.

В країні склалася система оподаткування, в якій основну функцію наповнення бюджету країни відіграють фізичні особи, оскільки саме вони є кінцевими платниками таких податків, як ПДВ, податку на доходи фізичних осіб. А зростання в абсолютному вимірі й у структурному співвідношенні ПДВ зумовлено в кризових умовах посиленням фінансової функції непрямих податків, що спричиняє збільшення податкового навантаження на споживання.

Ключові слова: податки, податкова система, податкова політика, державний бюджет, податок на додану вартість, податок з доходів фізичних осіб.

Koriahina Tetiana, Ilchenko Viktoriia

**ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE TAX
POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION**

The article reveals the theoretical basis for the implementation of tax policy. It is determined that the tax policy is a set of measures to establish new and cancel existing taxes and other mandatory payments into the budget, change the rates, objects of taxation and objects related to taxation, the taxation base for taxes and other mandatory payments into the budget in order to meet the financial needs of the state based on the balance of economic interests of the state and taxpayers.

Analysis of the current state of the tax policy implementation in Ukraine showed that the consolidated budget of the country in 2018 was mainly formed from tax revenues. Among all taxes going to the state budget, VAT is of the greatest fiscal importance. In Ukraine, revenues from VAT on imported goods are of more fiscal importance than of those produced in the country. High proportion of VAT from goods imported into the territory of Ukraine and the emergence of a trend towards its growth is not a positive fact. This may indicate a drop in production by economic entities within the country, an increase in dependence on imported goods, which, due to low exchange rate of hryvnya to foreign currency, are quite expensive for the vast majority of the Ukrainians.

It has been established that among direct taxes of Ukraine the personal income tax with the growth dynamics of its share is of the greatest fiscal importance; for the fifth part it formed the consolidated budget of Ukraine in 2018. Such dynamics testifies to the annual growth of the role of this tax in the formation of the state budget and the growing role of citizens' income in the formation of the state financial resources.

The country has a tax system in which individuals fulfill the main function of forming the budget revenue, since they are the final payers of taxes such as VAT, personal income tax. And growth in absolute determination and in the structural correlation of VAT is

conditioned under crisis conditions by an enhanced fiscal function of indirect taxes, which entails an increase of the tax burden on consumption.

Key words: taxes, taxation system, tax policy, state budget, value added tax, personal income tax.

Корягина Татьяна, Ильченко Виктория

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

В статье раскрыты теоретические основы реализации налоговой политики. Определено, что налоговая политика является совокупностью мероприятий для установления новых и отмене действующих налогов и других обязательных платежей в бюджет, изменения ставок, объектов налогообложения и объектов, связанных с налогообложением, налоговой базы по налогам и другим обязательным платежам в бюджет с целью обеспечения финансовых потребностей государства на основе соблюдения баланса экономических интересов государства и налогоплательщиков.

Анализ современного состояния реализации налоговой политики в Украине показал, что Сводный бюджет страны в 2018 г. преимущественно был сформирован за счет налоговых поступлений. Среди всех налогов, которые наполняют бюджет страны наибольшую роль фискальную роль играет НДС. В Украине самое большое фискальное значение имеют поступления от НДС с импортных товаров, чем от тех, что произведены в стране. Высокий удельный вес НДС от импортируемых на территорию Украины товаров и появление тенденции к ее росту не является положительным фактом. Это может свидетельствовать о сокращении объемов производства субъектами хозяйствования внутри страны, рост зависимости от импортируемых товаров, из-за низкого обменного курса гривны к иностранной валюте они являются достаточно дорогими для подавляющего большинства украинцев.

Установлено, что среди прямых налогов Украины больше фискальное значение имеет НДС с динамикой роста его доли, он на пятую часть сформировал сводный бюджет Украины в 2018 г. Такая динамика свидетельствует о ежегодном росте роли этого налога в формировании бюджета страны и росте роли доходов граждан в формировании финансовых ресурсов страны.

В стране сложилась система налогообложения, в которой основную функцию наполнения бюджета страны играют физические лица, так как именно они являются конечными плательщиками таких налогов, как НДС, налога на доходы физических лиц. А рост в абсолютном измерении и в структурном соотношении НДС обусловлено в кризисных условиях усилением фискальной функции косвенных налогов, влечет увеличением налоговой нагрузки на потребление.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговая политика, государственный бюджет, налог на добавленную стоимость, налог с доходов физических лиц.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-96-112

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Для забезпечення соціально-економічного розвитку країни держава має в своєму розпорядженні широкий спектр різноманітних механізмів та інструментів, що реалізуються в межах податкової, бюджетної, грошово-кредитної, соціальної та ін. політик. Зокрема, соціально-економічна сфера дуже сильно залежить від податкової політики держави, чий фіскальний і стимулюючий вплив може змінюватись, в залежності від суспільних потреб та наявного стану соціальної сфери та економіки, і як результат проявляється її регуляторна функція. Проблема реалізації ефективної податкової політики сьогодні є особливо актуальною, оскільки перед країною стоїть завдання вирішення численних соціальних проблем, необхідність відновлення ефективного функціонування економіки, що не можливо без використання

системи оподаткування.

Реалізуючи податкову політику, держава може змінювати перелік податків, що сплачують платники, змінювати податкові ставки та надавати податкові пільги, з метою сприяння розвитку певних галузей виробництва, звільняти їх від оподаткування. Всі ці інструменти дозволяють уряду або сприяти зростанню економічної активності в країні, або забезпечувати її гальмування, в разі бурхливого зростання. Також це дозволяє створювати сприятливу кон'юнктури на ринку, стимулювати певні види господарської діяльності, а відповідно забезпечувати наповнення бюджету коштами, що дозволяє реалізувати збалансовану соціальну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор. Різноманітні питання формування та реалізації податкової політики висвітлювалися у працях так науковців, як Д. А. Бекерська, О. Д. Василик, Н. В. Воротіна, Н. К. Ісаєва, С. Т. Кадькаленко, Л. В. Коваль, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська, В. П. Печуляк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблеми формування бюджету України, що особливо загострюють в роки значних виплат по державному боргу, вимагають постійного моніторингу та коригування податкової політики з метою максимізації позитивного соціально-економічного ефекту.

Формулювання мети статті. Метою дослідження стала оцінка сучасного стану стягнення податків в Україні та визначення пріоритетних напрямів реалізації податкової політики в країні.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Податкова політика являє собою систему заходів, які провадяться урядом країни, по вирішенню певних короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою податкової системи країни. До довгострокових завдань належать досягнення економічного зросту, максимального рівня зайнятості населення країни, росту

його благополуччя. Короткостроковими цілями відносно податкової політики можуть бути наповнення бюджету, досягнення його збалансованості, стимулювання інвестиційної діяльності тощо [1, с. 25].

Таким чином, з одного боку, податки зобов'язані забезпечити стабільну фінансову базу держави, а з іншого - залишити достатньо коштів підприємствам та громадянам з метою збереження максимальної зацікавленості у результатах їх діяльності [2, с. 202].

Податкова політика покликана, передусім, забезпечувати формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання узятих на себе функцій (оборона країни, охорона правопорядку і національна безпека, система управління країною, економіка, соціальне забезпечення). Ця мета податкової політики має чітку фіскальну спрямованість. По-друге, податкова політика покликана чинити регулюючу дію на процеси соціально-економічного розвитку країни. Ця мета податкової політики орієнтована на те, щоб маніпулюванням окремими елементами податку (об'єктом оподаткування, податкової бази, податковою ставкою) впливати на поведінку господарюючих суб'єктів в галузях економіки, в окремих регіонах, у сфері малого бізнесу, в інвестиційній сфері. Крім того, податкова політика проявляється в тому, що якісь податки скасовуються в силу їх витратного адміністрування і малозначності для бюджету, або унаслідок подвійного оподаткування (у роздрібній торгівлі на товари разом з ПДВ був встановлений податок з продажів) і з інших причин.

Як відомо, механізм - це внутрішній об'єктивний устрій будь-якої системи, функціонування, що забезпечує її у рамках системи більш високого рівня. Механізм включає методи і інструменти, які у взаємодії конструюють ті або інші форми організації і функціонування конкретних систем [3, с. 41].

Механізм реалізації податкової політики, по суті, є механізмом податкового регулювання економічних і соціальних процесів, орієнтованим на досягнення балансу між фіскальною і регулятивною функціями податків, на забезпечення збалансованості державних (регіональних), корпоративних і

особистих економічних інтересів учасників податкових стосунків. Завдяки податковому регулюванню держава впливає на економічні умови діяльності господарюючих суб'єктів і соціальне положення громадян шляхом надання податкових пільг і податкових преференцій.

З метою оцінки сучасного стану реалізації податкової політики в Україні будемо оцінювати її ефективність в розрізі наповнення зведеного бюджету України, оскільки він відображає доходи і державного і місцевого бюджетів, а в умовах децентралізації формування останніх набуває особливою актуальності та важливості для соціального розвитку громад.

На розвиток вітчизняної економіки у 2016-2018 роках мали суттєвий вплив негативний зовнішньоекономічний фон, несприятлива цінова кон'юнктура на світових товарних ринках, зокрема на основні товари українського експорту – чорні метали, добрива та залізорудну сировину, зернові, застосування торговельних обмежень з боку країн – членів Митного союзу, інфраструктури та руйнування господарських зв'язків через військовий конфлікт на сході України та найважливіше – накопичені структурні дисбаланси в економіці. Все це знаходило негативне відображення в результативності діяльності господарюючих суб'єктів, а, відповідно, в отриманих ними прибутках, виплачених заробітних платах, а отже і в сплачених податках.

В першу чергу розглянемо динаміку надходжень доходів зведеного бюджету України за 2016-2018 рр. в розрізі податкових та неподаткових джерел його формування (табл.1).

Аналізуючи дані таблицю 1, можемо зробити висновки про те, що в формуванні як місцевих, так і державного, а відповідно і зведеного бюджету вирішальна роль належить саме податковим надходженням. Найбільшу роль вони відіграють в формуванні місцевих бюджетів: в 2016 р. податкові надходження становили 146902 млн. грн., що займало 86,1% всіх місцевих бюджетів, а в 2017 р. вони зросли до 201005 млн. грн., а частка вже становила 87,6%. В 2018 р. тенденція зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів зберіглася, вони становили вже 229815 млн. грн., з питомою

вагою 87,6%.

Таблиця 1

**Доходи місцевих, державного та зведеного бюджетів
України за 2016-2018 рр., млн. грн. [4]**

Вид надходження	Місцеві бюджети			Державний бюджет			Зведений бюджет		
	2016	2017.	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Податкові надходження	146902	201005	229815	598285	747214	881821	745187	948219	1111636
Неподаткові надходження	21757	25969	29129	103635	128403	171387	125392	154371	200516
Інше	1987	2517	3308	4589	31741	7713	6575	34259	11021
Всього	170646	229491	262252	706509	907357	106092	877154	1136849	1323173

В структурі державного бюджету податкові надходження також займають вирішальну роль та протягом 2016-2018 рр. спостерігається тенденція до їх зростання, зокрема в 2016 р. вони на 598285 млн. грн. формували державний бюджет, що становило 84,7% всіх доходів. В 2017 р. податкові надходження зросли до 747214 млн. грн., а питома вага скоротилась до 82,4%, в 2018 р. вони на 881821 млн. грн. наповнили бюджет з питоною вагою 83,1%.

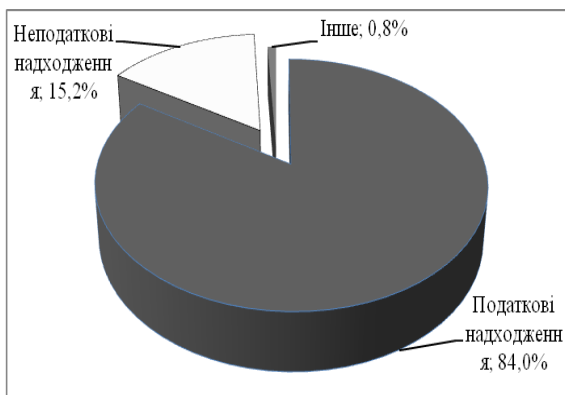

Рис. 1. Структура надходжень до зведеного бюджету України за 2018 р. (побудовано автором на основі [4])

У 2016 р. зведений бюджет України був виконаний по

доходам на 877154 млн. грн., із яких 85%, або 745187 млн. грн. становили податкові надходження, в 2017 р. вони зросли до 948219 млн. грн. (83,4%), а в 2018 р. становили 1111636 млн. грн., або 84% зведеного бюджету країни.

Наведені дані дозволяють зробити висновки про вирішальну роль податкових надходжень в формуванні як місцевих бюджетів так і державного, отже це свідчить про практичну реалізацію функції податкової політики у забезпеченні формування фінансових ресурсів, необхідних державі для виконання взятих на себе функцій (оборона країни, охорона правопорядку і національна безпека, система управління країною, економіка, соціальне забезпечення), оскільки саме податки більше ніж на 83% в країні формують бюджети різних рівнів.

Проаналізуємо знаходження від окремих податків у доходи зведеного бюджету України в 2016-2018 рр. (табл. 2). Аналіз даних табл. 2 дозволяє зробити висновки про щорічне зростання високими темпами податкових надходжень до зведеного бюджету: в 2017 р. вони зросли на 27,2%, або на 203033 млн. грн. та становили 948219 млн. грн., а в 2018 р. ці надходження ще зросли на 17,2% до показника 1111636 млн. грн.

Серед усіх податків, що наповнюють бюджет країни найбільшу роль відіграє ПДВ, який в 2016 р. займав більше 44% всіх податкових надходжень із сумою 329,9 млрд. грн. Майже щорічно спостерігається позитивна динаміка зростання обсягу і частки надходжень від даного податку, наприклад, у 2017 р. надійшло 434 млрд. грн. ПДВ, що більше на 31,6% від показника 2016 р., а в 2018 р. від ПДВ до зведеного бюджету надійшло 506,2 млрд. грн., що на 16,6% більше за попередній рік і це свідчить про його значну фіскальну роль в країні.

Як відомо, ПДВ є одним з різновидів універсальних акцизів, перевагами якого є відсутність подвійного оподаткування і комунікативного ефекту, стимулювання експорту (в Україні - це використання 0% податкової ставки) і універсальний підхід до оподаткування різних видів товарів. Основними недоліками цього виду акцизів є підвищення під їх впливом загального рівня цін у країні та складний механізм

нарахування і сплати [5].

Таблиця 2

Аналіз структури податкових надходжень до зведеного бюджету України у 2016-2018 рр.

Податкові надходження	2016		2017		2018		Темп приросту, %	
	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	2017/2016	2018/2017
ПДВ	329911	44,3	434041	45,8	506168	45,5	31,6	16,6
Податок на доходи фізичних осіб	138782	18,6	185686	19,6	226771	20,4	33,8	22,1
Акцизний податок	101751	13,7	121449	12,8	137726	12,4	19,4	13,4
Податок на прибутки підприємств	60223	8,1	73397	7,7	91109	8,2	21,9	24,1
Місцеві податки і збори	42261	5,7	53282	5,6	58902	5,3	26,1	10,5
Плата за користування надрами	40781	5,5	44979	4,7	43852	3,9	10,3	-2,5
Ввізне мито	20001	2,7	23898	2,5	28077	2,5	19,5	17,5
Інше	11476	1,5	11487	1,2	19031	1,7	0,1	65,7
Всього	745186	100	948219	100	1111636	100	27,2	17,2

В Україні ПДВ фактично не справляється за диференційованими ставками (виняток оподаткування ліків по ставці 7%), як це запроваджено у окремих європейських країнах. Так, в Італії на даний час діє п'ять ставок: пільгова - 2% - на товари першої необхідності (хліб, молоко та інші продукти харчування), також газети, журнали; основна - 9% - обкладається широке коло промислових виробів, у тому числі текстильних); 18% - на продукти харчування та спиртні напої, що продаються через ресторан, а також бензин і нафтопродукти; 38% - застосовується до предметів розкоші (хутро, ювелірні вироби, спортивні автомашини); 0% - при експорті товарів і послуг [6]. Такий підхід в оподаткуванні є доволі справедливим і соціально обґрунтованим.

Отже, найбільші суми податкових надходжень становить податок на додану вартість. При цьому варто відмітити, що суттєво відрізняються суми надходжень від

цього податку від товарів ввезених в Україну і товарів, що вироблені в країні (рис. 2).

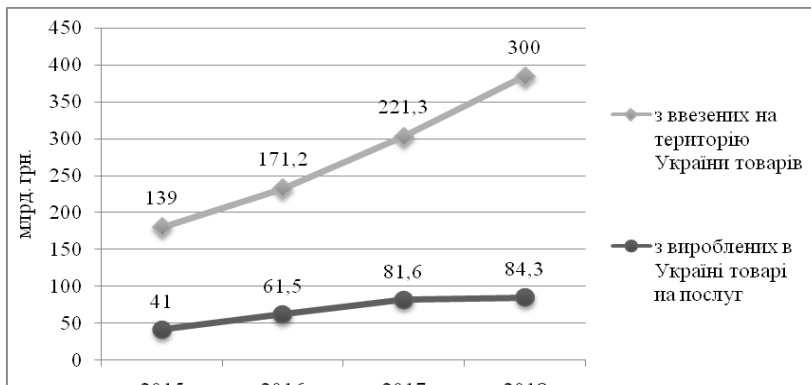

Рис. 2. Динаміка надходження ПДВ за національним походженням товарів та послуг у 2015-2018 рр.
(побудовано автором на основі [7])

За даними рис. 2 можемо зробити висновки про те, що 2018 р. дохід до бюджету від ПДВ із ввезених в Україну товарів склав 300 млрд грн. Порівняно з 2015 роком ця сума зросла в 2,16 рази – тоді було 139 млрд грн., а надходження від ПДВ із національних товарів становили всього 84,3 млрд грн., що в 2 рази більше за показник 2015 р.

Відповідно можемо зробити висновки про те, що в Україні найбільше фіскальне значення мають надходження від ПДВ з імпортованих товарів, ніж з тих, що вироблені в країні. Висока питома вага ПДВ від імпортованих на територію України товарів і поява тенденції до її зростання не є позитивним фактом. Це може свідчити про скорочення обсягів виробництва суб'єктами господарювання всередині країни, зростання залежності від імпортованих товарів, які через низький обмінний курс гривні до іноземної валюти є досить дорогими для переважної більшості населення з невисокими доходами (згідно з даними Держкомстату витрати домогосподарств на продукти харчування, безалкогольні напої, оплату житла, комунальних послуг в 2016 році становили понад

70% сукупних витрат) [8].

Акцизний податок поступається ПДВ своїм фіскальним значенням, але переважає його в можливостях регулювання процесів споживання окремих видів товару. Він дозволяє через цінові механізми непрямю впливати на обсяги виробництва та реалізацію окремих підакцизних товарів. Недоліком стягнення акцизного податку є те, що його сума включається в базу оподаткування ПДВ, а це необгрунтовано збільшує ціну товару і породжує подвійне оподаткування [9]. Фіскальне значення акцизного податку в структурі податкових надходжень займає третє місце, після ПДВ та податку на доходи фізичних осіб, оскільки у 2016 р. від нього надійшло до зведеного бюджету 101,75 млрд. грн., або 13,7% доходів, в 2017 р. надходження від акцизного податку зросли на 19,4% до показника 121,4 млрд. грн. з питомою вагою 12,8%. В 2018 р. акцизний податок на 12,4% сформував зведений бюджет країни з надходженнями у сумі 137,7 млрд. грн.

Серед прямих податків України найбільше фіскальне значення має податок на доходи фізичних осіб, він на 18,6% сформував зведений бюджет України в 2016 р. із сумою надходжень 138,8 млрд. грн., а в 2017 р. надходження зросли на 33,8% до показника 185,7 млрд. грн. з питомою вагою 19,6%. В 2018 р. від податку на доходи фізичних осіб надійшло ще на 22,1% більше, а саме 226,8 млрд. грн., а питома вага зросла до 20,4%. Така динаміка свідчить про щорічне зростання ролі цього податку в формуванні бюджету країни та зростанні ролі доходів громадян в формуванні фінансових ресурсів країни.

Набагато меншу фіскальну роль виконує податок на прибутки підприємств, який відноситься до системи прямих податків, та залежить від доходу платника. Платниками цього податку до державного бюджету є: підприємства різних форм власності, від яких у 2016 р. надійшло 60,2 млрд. грн. або 8,1% всіх податкових надходжень. У 2017 р. від податку на прибутки підприємств надійшло на 21,9% більше – 73,4 млрд. грн., а питома вага становила 7,7%, в 2018 р. надходження ще зросли на 24% до показника 91,1 млрд. грн., або 8,2% всіх податкових надходжень.

Набагато меншу роль у формуванні Зведеного бюджету

країни становлять місцеві податки та плата за користування надрами, питома вага кожного з них у 2016 р. становила більше 5% та мала тенденцію до скорочення, так місцеві податки і збори в 2017 р. із значенням 53,3 млрд. грн. сформували бюджет на 5,6%, а в 2018 р. із сумою 58,9 млрд. грн. вони мали питому вагу в 5,3%. Плата за користування надрами в 2017 р. була стягнута у сумі 44,9 млрд. грн. та мала питому вагу в 4,7%, а в 2018 р. цей єдиний податковий платіж, що зменшився в надходженнях на 2,5% до показника 43,9 млрд. грн. та лише на 3,9% наповнив Зведений бюджет України.

Ввізне мито із зазначених вище податкових надходжень має найменше фіскальне значення, оскільки за його рахунок у 2016 р. було сформовано 2,7% Зведеного бюджету, а в 2017-2018 рр. всього 2,5%, із сумою надходжень в 28 млрд. грн.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом.

Отже проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що виходячи із фіскального значення податків в Україні склалася система оподаткування, в якій основну функцію наповнення бюджету країни відіграють фізичні особи, оскільки саме вони є кінцевими платниками таких податків, як ПДВ, податку на доходи фізичних осіб. А зростання в абсолютному вимірі й у структурному співвідношенні ПДВ зумовлено в кризових умовах посиленням фіскальної функції непрямих податків, що спричиняє збільшення податкового навантаження на споживання та гальмує зростання обсягів споживання та заощадження в країні, що є стримуючим фактором для розвитку економіки країни в цілому.

В подальших дослідженнях доцільним є визначення основних пріоритетів розвитку податкової політики, оцінка стимулюючих заходів, таких як: зниження податкового тиску, стимулювання інноваційної діяльності, сприяння розвитку малого підприємництва, підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази, поліпшення адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків.

Література

1. Кудряшов В. П. Курс фінансів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/finansi/kurs_finansiv_-_kudryashov_vp
2. Мельник М. В. Податкова система України. – Київ: Парламентське видавництво, 2011. – 318 с.
3. Тарангул Л. Л., Соловійова Л. О. Роль спеціалізованої державної податкової інспекції у фінансовому забезпеченні регіонального розвитку (на прикладі Запорізької області). // Науковий вісник Національної академії ДПС України. – 2007. – № 1 (36). – С. 41-50
4. Виконання Державного бюджету України за 2016-2018 роки / Міністерство фінансів України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vykonannia-biudzhetu-ukrainy--rr?category=bjudzhet&subcategory=Current+year+budget+information>
5. Карпишин Н.І., Фесянова Н.В. Класичні принципи місцевого оподаткування: досвід і потенціал реалізації в Україні. // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №6. – С. 63-69
6. Податки в Італії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//casaitaliana.jimdo.com](http://casaitaliana.jimdo.com)
7. Податкові надходження до держбюджету України за 5 років зросли майже втричі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2018/11/07/infografika/ekonomika/podatkov-i-nadходzhennya-derzhbyudzhetu-ukrayiny-5-rokiv-zrosly-majzhe-vtrychi>
8. Виконання доходів зведеного бюджету України в I півріччі 2014-2017 рр. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-09-19-%D0%94%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE->

%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83-1-

%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F-2014-2017_%D0%9C%D0%94.pdf

9. Карпишин Н.І. Податкові надходження державного бюджету України. // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. - 2012. - №7. - С. 291-293

1. Kudryashov, V. P. (2011). *Kurs finansiv [Course of finance]*. Retrieved from: http://pidruchniki.ws/15840720/finansi/kurs_finansiv_-_kudryashov_vp. [in Ukrainian].

2. Melnyk, M. V. (2011). *Podatkova systema Ukrayiny [Tax system of Ukraine]*. Kyiv: Parlament'ske vydavnytstvo a [in Ukrainian].

3. Taranhul, L.L., Solovyova, L.O. (2007). Rol' spetsializovanoyi derzhavnoyi podatkovoyi inspektsiyi u finansovomu zabezpechenni rehional'noho rozvytku (na prykladi Zaporiz'koyi oblasti) [The role of the specialized state tax inspectorate in the financial provision of regional development (for example, Zaporizhzhia oblast)]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi DPS Ukrayiny – Scientific herald of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine*, 1 (36), 41-50 [in Ukrainian].

4. Vykonannya Derzhavnoho byudzhetu Ukrayiny za 2016-2018 roky [Implementation of the State Budget of Ukraine for 2016-2018]. (n.d.). *base.minfin.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vykonannia-biudzhetu-ukrainy--rr?category=bjudzhet&subcategory=Current+year+budget+informati> on [in Ukrainian].

5. Karpysyn, N.I. & Fesyanova, N.V. (2012) Klasychni pryntsypy mistsevoho opodatkovannya: dosvid i potentsial realizatsiyi v Ukrayini [The classic principles of local taxation: experience and implementation potential in Ukraine]. *Naukovyy visnyk: Finansy, banky, investytsiyi – Scientific Herald: Finance, Banks, Investments*, 6, 63-69. [in Ukrainian].

6. Podatky v Italiyi [Taxes in Italy]. (n.d.). *base.casaitaliana*. Retrieved from: <http://casaitaliana.jimdo.com> [in Italy].

7. Podatkovi nadkhodzhennya do derzhbyudzhetu Ukrayiny za 5 rokov zrosly mayzhe vtrychi [Tax revenues to the state budget of Ukraine for 5 years increased almost threefold]. (n.d.). *base.slovoidilo.ua*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2018/11/07/infografika/ekonomika/podatkov-nadkhodzhennya-derzhbyudzhetu-ukrayiny-5-rokiv-zrosly-majzhe-vtrychi> [in Ukrainian].

8. Vykonnannya dokhodiv zvedenoho byudzhetu Ukrayiny v i pivrichchi 2014–2017 rr. [Implementation of the consolidated budget revenues of Ukraine in the half-year of 2014-2017]. (n.d.). *base.fea.org.ua*. Retrieved from: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/2017-09-19-%D0%94%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83-1-%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F-2014-2017_%D0%9C%D0%94.pdf [in Ukrainian].

9. Karpyshyn, N.I. (2012). Podatkovi nadkhodzhennya derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny [Tax revenues of the state budget of Ukraine]. *Aktual'ni problemy ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku rehionu – Actual problems of economic and social development of the region*, 7, 291-293. [in Ukrainian].

26.04.2019

УДК 330.522.4

JEL Classification: Q 420

Кушнір Діана, Балджи Марина

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

В даній статті розглянуто питання сучасного стану в галузі нетрадиційної та відновлювальної енергетики в Україні, а також окреслили можливі перспективи розвитку даної галузі. До основних переваг альтернативної енергетики можна віднести: їх невичерпність та екологічна чистота. Ефективність освоєння альтернативних джерел енергії залежить у першу чергу від ефективності нормативно-законодавчої бази, основною метою якої повинно стати створення сприятливих умов для роботи на вітчизняному ринку відновлювальної енергетики. На сучасному етапі розвитку Україна активно долучається до процесу використання альтернативних джерел енергії та докладає зусиль для щорічного нарощення темпів її розвитку. На території України, з метою створення інвестиційної привабливості використання екологічно чистих джерел енергії, у вересні 2008 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу». За цим тарифом держава купує електроенергію, яка вироблена на об'єктах електроенергетики, які використовують альтернативні джерела енергії. Не зважаючи на всі переваги «зеленого тарифу»: пільги та невеликий строк окупності, кількість приватних домогосподарств, які користуються альтернативною енергетикою зростає незначними темпами. До основної причини, яка призупиняє розвиток альтернативної енергетики серед приватних домогосподарств є значні капіталовкладення. Для більш швидкого нарощення кількості суб'єктів, які користуються альтернативними джерелами енергетики необхідно: державне управління повинно розробляти, контролювати та впроваджувати ефективні екологічно-чисті

технології виробництва енергії для подальшого сталого розвитку країни; доопрацювати нормативно-правову базу щодо ринку альтернативної енергетики (створення нових механізмів стимулювання компаній та приватних домогосподарств до розвитку альтернативної енергетики); активізувати банківські програми щодо фінансування проектів і сфері альтернативної енергетики.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювальні джерела енергії, нетрадиційні джерела енергії, «зелений» тариф, гідроелектростанції, сонячні електростанції, вітрові електростанції.

Kushnir Diana, Baldzhy Maryna

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR ALTERNATIVE ENERGY DEVELOPMENT

In this article the issues of the current state of non-traditional and renewable energy in Ukraine are discussed, as well as outlined possible prospects for the development of this industry. The main advantages of alternative energy can be attributed to their inexhaustibility and environmental cleanliness. The efficiency of the development of alternative energy sources depends primarily on the effectiveness of the regulatory and legislative framework, whose main objective should be to create favorable conditions for the domestic renewable energy market. At the current stage of development, Ukraine is actively involved in the process of using alternative energy sources and is making efforts to increase its annual growth rate. In the territory of Ukraine, in order to create the investment attractiveness of using clean energy sources in September 2008, the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Establishing a Green Tariff" was adopted. Under this tariff, the state buys electricity generated by electricity utilities using alternative energy sources. In spite of all the benefits of the green tariff: benefits and a short payback period, the number of private households using alternative energy is growing at a moderate pace. Major reasons for suspending the development of alternative energy

among private households are significant investments. For a faster increase in the number of entities using alternative energy sources it is necessary: public administration should develop, monitor and implement effective clean energy technologies for the further sustainable development of the country; to finalize the regulatory framework for the alternative energy market (creation of new mechanisms for stimulating companies and private households to develop alternative energy); to intensify banking programs for financing projects and alternative energy.

Key words: alternative energy, renewable energy sources, non-traditional energy sources, green tariff, hydroelectric power stations, solar power plants, wind power plants.

Кушнір Диана, Балджи Марина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

В данной статье рассмотрены вопросы современного состояния в области нетрадиционной и возобновляемой энергетики в Украине, а также обозначили возможные перспективы развития данной отрасли. К основным преимуществам альтернативной энергетики можно отнести: их неисчерпаемость и экологическая чистота. Эффективность освоения альтернативных источников энергии зависит в первую очередь от эффективности нормативно-законодательной базы, основной целью которой должно стать создание благоприятных условий для работы на отечественном рынке возобновляемой энергетики. На современном этапе развития Украина активно приобщается к процессу использования альтернативных источников энергии и усилий для ежегодного наращивания темпов ее развития. На территории Украины, с целью создания инвестиционной привлекательности использования экологически чистых источников энергии, в сентябре 2008 года был принят Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно установления «зеленого» тарифа. По этому тарифу государство покупает электроэнергию,

произведенную на объектах электроэнергетики, использующих альтернативные источники энергии. Несмотря на все преимущества «зеленого тарифа»: льготы и небольшой срок окупаемости, количество частных домохозяйств, пользующихся альтернативной энергетикой растет незначительными темпами. К основной причине, которая приостанавливает развитие альтернативной энергетики среди частных домохозяйств есть значительные капиталовложения. Для более быстрого наращивания количества субъектов, пользующихся альтернативными источниками энергии необходимо: государственное управление должно разрабатывать, контролировать и внедрять эффективные экологически чистые технологии производства энергии для дальнейшего устойчивого развития страны; доработать нормативно-правовую базу относительно рынка альтернативной энергетики (создание новых механизмов стимулирования компаний и частных домохозяйств к развитию альтернативной энергетики); активизировать банковские программы по финансированию проектов и сфере альтернативной энергетики.

Ключевые слова: альтернативная энергетика, возобновляемые источники энергии, нетрадиционные источники энергии, «зеленый» тариф, гидроэлектростанции, солнечные электростанции, ветровые электростанции.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-113-126

Постановка проблеми. Для України на даному етапі розвитку характерні значна потреба в імпортуванні енергоносіїв, відсутність достатніх можливостей альтернативного отримання деяких джерел енергії. Вирішення даних проблем залежить від ефективності державного управління в сфері розвитку альтернативних джерел енергії. На жаль, сучасне енергоспоживання в більшій частині засноване на використанні невідновних запасів викопного палива – вугілля, нафти та газу. Як результат, це породжує енергетичну проблему: швидке вичерпання невідновних видів палива при наростаючих темпах його споживання. Одним із шляхів вирішення даної проблеми є

використання нетрадиційних джерел енергетики. Однак, незважаючи на визнання гострої необхідності альтернативної енергетики, практична реалізація цього напрямку відбувається повільно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку альтернативних джерел енергії, а також проблеми та перспективи їх розвитку та впровадження в Україні, останнім часом, все більше привертають увагу науковців, економістів та політиків. Зокрема, окремі аспекти освоєння альтернативних джерел енергії, а також проблеми та перспективи розвитку альтернативної енергетики в Україні, розглядалися в працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них: В.А. Лавренчук, А.О.Касич, Я.О. Литвиненко та ін.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють правовідносини у сфері альтернативної енергетики на території України є Закон України „Про альтернативні джерела енергії”, прийнятий Верховною Радою України 20 лютого 2003 р. із змінами від 13.04.2017р. Основними засадами державної політики відповідно до даного Закону у сфері альтернативної енергетики є: нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, з метою економного витрачання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту шляхом реструктуризації виробництва і раціонального споживання енергії за рахунок збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики. державної політики [1]. 29 грудня 2016 року Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг було ухвалено Постанову «Про встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію для суб'єктів господарювання та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва». В цій постанові прийнято рішення щодо ухвалення «зелених» тарифів на

електричну енергію, вироблену суб'єктами господарювання на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії, та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівнів використання обладнання українського виробництва[2]. 20 грудня 2018 року було видано Верховною Радою України Постанову «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії».

На території України, з метою створення інвестиційної привабливості використання екологічно чистих джерел енергії, у вересні 2008 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [3]. За цим тарифом держава купує електроенергію, яка вироблена на об'єктах електроенергетики, які використовують альтернативні джерела енергії. У квітні 2009 року на законодавчому рівні дію «зеленого» тарифу було вдосконалено. А саме, продовжено термін дії «зеленого» тарифу до 1 січня 2030 року, а також розмір тарифу був прив'язаний до твердої валюти – 0,113 євро за 1кВт-год.

Особливістю «зеленого» тарифу є диференціація за видами джерел енергії. На території України найбільша перевага надається сонячній енергії – коефіцієнт до тарифу коливається в межах 2,79-3,72; для електроенергії, яка вироблена з біомаси, коефіцієнт дорівнює 2,3; для електроенергії, яка вироблена за рахунок енергії вітру, коефіцієнт становить 1,08-1,89. Така диференціація дає можливість країні розвивати найбільш вважливі для держави види нетрадиційних джерел енергії [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективність освоєння альтернативних джерел енергії залежить у першу чергу від ефективності нормативно-законодавчої бази, основною метою якої повинно стати створення сприятливих умов для роботи на вітчизняному ринку відновлювальної енергетики.

Постановка завдання дослідження полягає у розгляді питань сучасного стану в галузі нетрадиційної та

відновлювальної енергетики в Україні, а також обґрунтуванні можливих перспектив розвитку даної галузі.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Альтернативна енергія продовжує поширюватися. Причиною є її явні переваги перед традиційними джерелами, які складно спростувати. У деяких країнах уряд веде складні державні програми з колосальними грошовими вкладеннями для поступової заміни, але поки результати залишаються незначними.

Альтернативні джерела енергії – це поновлювані джерела, до яких відносять енергію сонячного випромінювання, вітру, морів, річок, біомаси, теплоти Землі, та вторинні енергетичні ресурси, які існують постійно або виникають періодично у довкіллі [5].

Останні роки розвинені країни світу все більше стали акцентувати увагу на проблемі фінансування розробок та впровадження альтернативних технологій. Основними причинами пошквалювання обговорення цієї теми є [6, с.1]:

— вичерпний характер невідновлювальних паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР);

— відсутність на даний момент реальної можливості їх повної заміни;

— загальна тенденція зростання цін на традиційні енергоресурси, спричинена рідкісністю товару та штучними обмеженнями його видобутку;

— нестабільність на ринках паливно-енергетичних ресурсів, обумовлена спекулятивним характером операцій;

— складна політична ситуація в частині країн видобутку ПЕР, а також транзитних країнах;

— намагання підвищити енергетичну безпеку країни як складову економічної безпеки.

Це спонукало державне правління України сформувати енергетичні стратегії подальшого розвитку. Як результат, з'являється багато приватних господарств, які бажають стати незалежними енергетично і навіть отримувати прибуток від продажу електроенергії в енергомережу. Основними причинами, які спонукали появу таких приватних домогосподарств, це –

державне фінансування (протягом останніх років на розвиток альтернативної енергетики з державного бюджету виділено близько 1,5 млрд. грн.) та «зелений тариф», який приваблює як вітчизняних так і зарубіжних інвесторів [6]. Проекти української альтернативної енергетики вкрай різноманітні, від вітряних мегаватних електростанцій до невеликих кіловатних сонячних, встановлених на дахах звичайних будівель. Тепер зелене світло разом із зеленим тарифом отримали усі, хто хоче мати в своєму господарстві незалежне джерело, що генерує електричну енергію, покрити нею власні потреби і ще продати надлишок державі. Потужність енергогенеруючих сонячних електростанцій за Законом не повинна бути більше 30 кіловат. Зелений тариф має прив'язку до курсу основних світових валют - долара і євро. ПДВ становить 19,5%. Фотоелектричні станції мережевого призначення можуть працювати виключно синхронно із загальною мережею. А домогосподарства, чие реальне споживання електроенергії менше, ніж генерація станцій, встановлених в них, не платитимуть за користування електроенергією взагалі. При цьому встановлені "зелені" ставки варіюються в кожному періоді і поступово зменшуються. Так, "Енергоринок" проводив закупівлі (без урахування ПДВ) з 1 липня по 31 грудня 2015 го року за ціною 584,98 копійок за один кіловат-годину, а з 1-го січня 2025 року по 31 грудня 2029 року планована ставка зеленого тарифу складатиме 423,01 копійки за кіловат-годину. Період з 2015-го по 2029-й роки розбитий на кілька часових відрізків з різними ставками. Незважаючи на поступове зменшення зеленого тарифу, його ставка буде зафіксована володарем сонячної електростанції одноразово при документальному оформленні відносин з "Обленерго" (рис.1).

Не зважаючи на всі перераховані переваги: пільги та невеликий строк окупності, кількість приватних домогосподарств, які користуються альтернативною енергетикою зростає незначними темпами. До основної причини, яка призупиняє розвиток альтернативної енергетики серед приватних домогосподарств є значні капіталовкладення, адже вартість сонячної електростанції потужністю 30 кВт складає від 400 000 грн. до 520 000 грн.

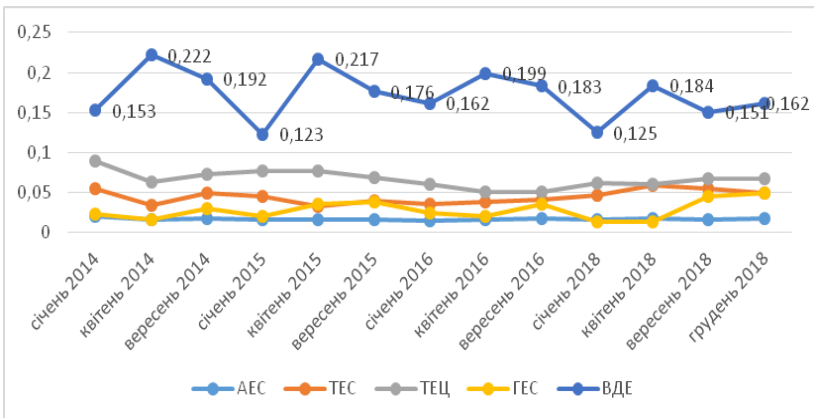

Рис.1. Динаміка змін фактичних цін традиційної (за видами генерації) та відновлювальної енергетики у 2014-2018 рр. (складено на основі [8])

Серед основних проблем широкого впровадження сонячної енергетики слід виокремити низьку інтенсивність сонячного випромінювання; необхідність в установці систем охолодження панелей; висока вартість сонячних фотоелементів. До недоліків вітрової енергетики можна віднести: несталість та нерегульованість вітрового потоку; генератори великих вітродвигунів можуть створювати перешкоди для радіо- і телепередач, а лопаті можуть завдати шкоди птахам. Недоліками гідроенергетики є: затоплення територій, водосховища сприяють порушенню погодних умов, є причиною погіршення якості води, яка може стати несприятливим середовищем для риб та інших живих організмів; окрім того, вода руйнує русло річки [7, с.96].

Також необхідно відмітити, що держава за період 2014-2018 років купувала альтернативну енергетику за значно вищою ціною, ніж традиційну енергетику. Відносно значне зниження вартості було характерне для січня-лютого 2015 року, це явище стало причиною різкої девальвації гривні.

Відповідно до даних, які оприлюднені на сайті Української асоціації відновлювальної енергетики, за період 2009-2018 років неухильно зростає кількість підприємств

альтернативної енергетики. Якщо у 2009 році кількість вітрових електростанцій складала 8 підприємств, а гідроелектростанцій – 34 підприємства, у той час як підприємств сонячної енергетики та біомаси не існувало взагалі, то вже в 2018 році на території України зареєстровано 27 вітрових електростанцій, 322 сонячних електростанцій, 40 підприємств, діяльність яких заснована на біомасі та 143 гідроелектростанції (рис.2).

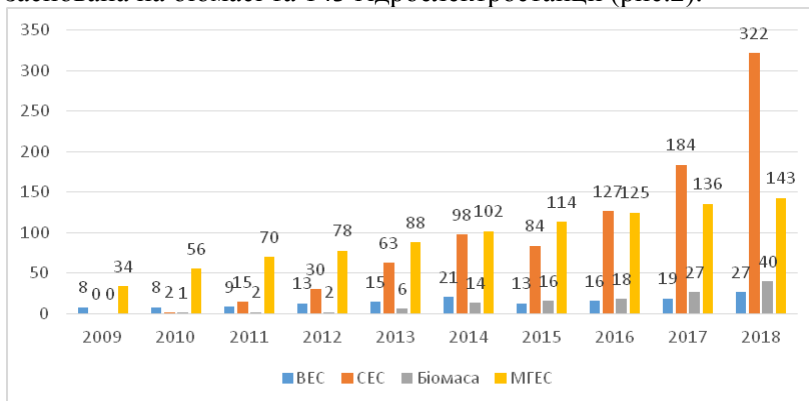

Рис.2. Кількість об'єктів ВС за видами генерації у 2009-2018 рр. (складено на основі [8])

Доречно визначити наступні основні причини активного інвестування у розвиток альтернативної енергетики [9].

1. "Зелена" енергія подешевшала.
2. Альтернативна енергетика створює нові робочі місця (особливо це питання важливе для розгляду сільських регіонів, де побудова установок, що працюють на біомасі, є дуже перспективною справою).
3. Відновлювальні джерела енергії здатні підвищити енергетичну безпеку держави (заміщення традиційних паливно-енергетичних ресурсів, більшість з яких є імпортованими, на альтернативні джерела знизить рівень залежності держави від країн-постачальників ПЕР та негативні наслідки коливань ринкової ціни на газ та нафту).
4. Альтернативна енергетика значно більш приваблива для інвесторів, адже є стрімко зростаючим ринком.

5. Відновлювальна енергетика потребує значно менше державних дотацій.

6. "Зелена" енергетика здатна покращити існуючий екологічний стан (яскравим прикладом є зменшення викидів вуглекислого газу промисловими підприємствами та тепловими електростанціями).

На даний момент на території України діють проекти щодо енергоефективності. Одним із таких проектів є проект щодо усунення бар'єрів для сприяння інвестиціям в енергоефективність громадських будівель в малих та середніх містах України шляхом застосування механізму ЕСКО. Метою проекту є зменшення викидів парникових газів шляхом створення сприятливого правового, нормативного і ринкового середовища та розвитку інституційного, адміністративного та технічного потенціалу, що сприятиме запровадженню енергоефективних заходів у громадських будівлях. До таких установ належать лікарні, школи та вищі навчальні заклади, державні установи, дитсадки сиротинці, аптеки, центри зайнятості, бібліотеки та музеї, в яких планується запровадити модель ЕСКО [10].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що Україна потребує використання альтернативної та відновлювальної енергетики. Про це також свідчить передбачувана динаміка розвитку світової галузі «зеленої енергетики» і прибуток від використання такої енергетики. Потрібно відзначити і той факт, що альтернативна та відновлювальна енергетика має перспективи розвитку в Україні. Але ефективність застосування такої енергетики багато в чому залежить від підтримки держави. Цей фактор створює великі перешкоди на шляху розвитку «зеленої енергетики» в Україні. Отже, для покращення існуючого становища необхідно:

- державне управління повинно розробляти, контролювати та впроваджувати ефективні екологічно-чисті технології виробництва енергії для подальшого сталого розвитку країни;

- доопрацювати нормативно-правову щодо ринку альтернативної енергетики (створення нових механізмів

стимулювання компаній та приватних домогосподарств до розвитку альтернативної енергетики);

- активізувати банківські програми щодо фінансування проектів і сфері альтернативної енергетики.

Література

1. Про альтернативні джерела енергії: закон України від 13.04.2017. – №2019-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>

2. Про встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію для суб'єктів господарювання та надбавки до «зелених» тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 16.03.2017. №278. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2380874-16>

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу»: закон України від 25.09.2008. №601-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T080601.html

4. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо коефіцієнтів «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з використанням альтернативних джерел енергії: закон України від 22.12.2016. №1804 – VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-19>

5. Альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4395350/>

6. Лавренчук В.А. «Зелені» інвестиції: українські реалії ринку альтернативної енергетики/ В.А. Лавренчук // Інвестиції: практика та досвід. – №22. – 2012р. – С.1-4

7. Касич А.О. Чинники розвитку альтернативної енергетики у сучасних умовах/ А.О.Касич, Я.О.Литвиненко // Економіка і суспільство. – №12. – 2017. – С.93-99

8. Українська асоціація відновлювальної енергетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uare.com.ua/dinamika-rozvitku-sektoru.html?start=12>

9. James A. Fact Sheet: 6 Things You Should Know About The Value Of Renewable Energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thinkprogress.org>

10. UA MAP Investment Energy Efficiency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uamap.org.ua/project/map?ProjectSearch%5Bfilters%5D=7%3A5%3B8%3A5#>

1. Pro al'ternatyvni dzherela enerhiyi: zakon Ukrainy vid 13.04.2017. – #2019-VIII [On Alternative Energy Sources: The Law of Ukraine dated April 13, 2017. – № 2019-VIII] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> [in Ukrainian].

2. Pro vstanovlennya «zelenykh» taryfiv na elektrychnu enerhiyu dlya sub"yektiv hospodaryuvannya ta nadbavky do «zelenykh» taryfiv za dotrymannya rivnya vykorystannya obladnannya ukrayins'koho vyrobnytstva: Postanova Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferakh enerhetyky ta komunal'nykh posluh vid 16.03.2017. #278. [On the establishment of green tariffs for electric energy for business entities and an increase in green tariffs for compliance with the level of use of Ukrainian production equipment: Resolution of the National Commission for State Regulation in the fields of energy and utilities from 16.03.2017. No. 278.] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2380874-16>. [in Ukrainian].

3. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo vstanovlennya «zelenoho» taryfu»: zakon Ukrainy vid 25.09.2008. #601-VI. [On Amendments to Some Laws of Ukraine on Establishing a Green Tariff: Law of Ukraine dated September 25, 2008. No. 601-VI.] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T080601.html [in Ukrainian].

4. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro elektroenerhetyku» shchodo koefitsiyentiv «zelenoho» taryfu dlya

elktroenerhiyi, vyroblenoyi z vykorystannyam al'ternatyvnykh dzherel enerhiyi: zakon Ukrainy vid 22.12.2016. #1804 – VIII. [On Amendments to the Law of Ukraine "On Electricity" regarding the coefficients of the "green" tariff for electricity produced using alternative energy sources: the Law of Ukraine dated 22.12.2016. № 1804 – VIII] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-19> [in Ukrainian].

5. Al'ternatyvni dzherela enerhiyi [Alternative Energy Sources] (n.d.) *studfiles.net*. Retrieved from <https://studfiles.net/preview/4395350/> [in Ukrainian].

6. Lavrenchuk, V.A. (2012) «Zeleni» investytsiyi: ukrayins'ki realiyi rynku al'ternatyvnoyi enerhetyky [Green Investments: Ukrainian Realities in the Alternative Energy Market] – *Investments: practice and experience – Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 22. 1-4. [in Ukrainian].

7. Kasych A.O., Lytvynenko Ya.O.(2017) Chynnyky rozvytku al'ternatyvnoyi enerhetyky u suchasnykh umovakh. – *Ekonomika i suspil'stvo – Economics and Society*. 12. 93-99. [in Ukrainian].

8. Ukrayins'ka asotsiatsiya vidnovlyuval'noyi enerhetyky [Ukrainian Association for Renewable Energy] (n.d.) *uare.com.ua* Retrieved from <https://uare.com.ua/dinamika-rozvitku-sektoru.html?start=12> [in Ukrainian].

8.04.2019

УДК 338

JEL Classification: M 110

Мамедова Аян Урфан гизи

НАУКОВО ОБГРУНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті розглядається питання про підвищення ефективності управління стратегічними змінами підприємств,

що містять науково-обґрунтовані методи. Автор дослідила ступінь рентабельності та впливу ефективного управління підприємствами на виробництво з теоретичної та практичної точки зору. Відповідно до цього напрямку, в статті було обрано і виділено кілька факторів. Крім цього, в дослідженні підвищення ефективності стратегічних змін широко пояснюються статистичним матеріалом та виділеними етапами. Відзначена відповідальність керівників підприємств за стратегічні зміни.

Відзначається, що в умовах світової фінансової кризи, питання комплексного вивчення і дослідження проблем управління стратегічними змінами виявляються відокремленістю і складністю управління підприємствами обробної промисловості.

Підкреслюється, що важливими складовими частинами системи управління стратегічними змінами на підприємствах обробної промисловості є організаційні та інноваційні зміни. Для виявлення основних шляхів підвищення ефективності управління стратегічними змінами на підприємствах, виділені окремі складові – організаційні та інноваційні зміни, з тієї причини, що вони є вирішальними в загальній системі управління стратегічними змінами. Важлива мета стратегічних організаційних та інноваційних змін полягає в участі радикальних змін на підприємствах, до яких відносяться: конкуренція – конкуренція в багатьох сферах означає, що споживачі отримують якісне обслуговування, кращу якість та широкий асортимент товарів; конкуренція відбувається на глобальному рівні, і покупці можуть отримувати будь-які товари на зовнішньому ринку; сучасна інформаційна технологія, що істотно впливає на те, як виробляються товари, як протікає внутріфірмове управління в логістичній системі; інноваційність також робить істотний вплив на формування нових товарів і визначає їх місце на нових ринках та ін.

Все це свідчить про те, що підприємства обробної промисловості здатні досягати свої інноваційні стратегічні цілі. З цією метою, керівники підприємств обробної промисловості в частині досягнення стратегічних інноваційних цілей повинні активно регулювати свої витрати на технологічну інноваційну

продукцію протягом усього періоду діяльності підприємств обробної промисловості.

Ключові слова: система управління, конкурентоспроможні стратегічні зміни, інновації, коефіцієнт корисної дії, концепція управління, реорганізація, зміни на підприємствах.

Mamedova Ayan Urfan

SCIENTIFICALLY JUSTIFIED MANAGEMENT OF STRATEGIC CHANGES IN ENTERPRISES AS A WAY TO IMPROVE EFFICIENCY

The article deals with the issues of improving the efficiency of managing strategic changes in enterprises through scientifically-based management methods. The author investigated the degree of profitability and the impact of effective management of enterprises on production from theoretical and practical points of view. According to this division, several factors were selected and highlighted in the article. Also in the article, the increase in the effectiveness of strategic changes was widely explained by the tables and stages. The responsibility of enterprise managers for strategic change was noted.

It is noted that in the context of the global financial crisis, the issues of comprehensive study and research of the problems of managing strategic changes, which are revealed by the isolation and complexity of managing manufacturing enterprises.

It is emphasized that important constituent parts of the strategic change management system in manufacturing enterprises are organizational and innovative changes.

To identify the main ways to improve the management of strategic changes in enterprises, we have been divided into separate blocks – organizational and innovative changes, for the reason that they are crucial in the overall system of management of strategic changes.

An important goal of strategic organizational and innovative changes is to participate in radical changes of an enterprise, which include: competition — competition in many areas means that consumers receive quality service, better quality and a wider range of

products; competition occurs at the global level, and buyers can buy any goods on the foreign market; modern information technology significantly affects the way goods are produced, how intrafirm management takes place in the logistic system; innovation also has a significant impact on the formation of new products and their place in new markets, etc.

All this indicates that manufacturing enterprises are able to achieve their innovative strategic goals. To this end, the heads of manufacturing companies in the achievement of strategic innovation goals should actively regulate their expenditures on technological innovation products throughout the entire period of activity of manufacturing enterprises.

Key words: control system, competitive strategic changes, innovation, efficiency, operating concept, reorganization, changes in enterprises

Мамедова Аян Урфан гызы

НАУЧНО ОБОСНОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАК ПУТЬ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

В статье рассматривается вопрос о повышении эффективности управления стратегическими изменениями предприятий, содержащих научно-обоснованные методы. Автор изучила степень рентабельности и влияния эффективного управления предприятиями на производство с теоретической и практической точки зрения. Согласно этому направлению, в статье были выбраны и выделено несколько факторов. Кроме этого, в исследовании повышения эффективности стратегических изменений широко объясняются статистическим материалом и выделенными этапами. Отмечена ответственность руководителей предприятий за стратегические изменения.

Отмечается, что в условиях мирового финансового кризиса, вопросы комплексного изучения и исследования проблем управления стратегическими изменениями выделяются

обособленностью и сложностью управления предприятиями обрабатывающей промышленности.

Подчеркивается, что важными составными частями системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности являются организационные и инновационные изменения.

Для выявления основных путей повышения эффективности управления стратегическими изменениями на предприятиях, выделены отдельные составляющие – организационные и инновационные, по той причине, что они являются решающими в общей системе управления стратегическими изменениями.

Важная цель стратегических организационных и инновационных изменений заключается в участии радикальных изменений на предприятиях, к которым относятся: конкуренция – конкуренция во многих сферах означает, что потребители получают качественное обслуживание, лучшее качество и широкий ассортимент товаров; конкуренция происходит на глобальном уровне, и покупатели могут покупать любые товары на внешнем рынке; современная информационная технология, существенно влияет на то, как производятся товары, как протекает внутрифирменное управление в логистической системе; инновационность также оказывает существенное влияние на формирование новых товаров и определяет их место на новых рынках и др.

Все это свидетельствует о том, что предприятия обрабатывающей промышленности способны достигать свои инновационные стратегические цели. С этой целью, руководители предприятий обрабатывающей промышленности в части достижения стратегических инновационных целей должны активно регулировать свои расходы на технологическую инновационную продукцию в течение всего периода деятельности предприятий обрабатывающей промышленности.

Ключевые слова: система управления, конкурентоспособные стратегические изменения, инновации, коэффициент полезного действия, концепция управления,

реорганизация, изменения на предприятиях
DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-126-139

Постановка проблемы. Основными факторами повышения эффективности предприятий обрабатывающей промышленности в современных условиях осуществляется не только в рамках производства, но и как сложная многоцелевая система, выполняющая большой спектр экономических функций, включая экономическую, социальную, правовую и другие, которые, в конечном счете, может обеспечить их успех на длительную перспективу.

В условиях мирового финансового кризиса, вопросы комплексного изучения и исследования проблем управления стратегическими изменениями, что выявляется обособленностью и сложностью управления предприятиями обрабатывающей промышленности.

Для выявления основных путей повышения эффективности управления стратегическими изменениями в предприятиях, нами были выделены в отдельные блоки – организационное и инновационное изменения, по той причине, что они являются решающими в общей системе управления стратегическими изменениями.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Важными составляющими частями системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности являются организационные и инновационные изменения.

Рассмотрим данный подход более подробно, опираясь на теоретические и практические выкладки.

Во-первых, в организационных и инновационных изменениях следует выделить следующие моменты:

- в организационной структуре – структура управления предприятия, правовая структура, производственно-коммерческая структура, производственно-коммерческие процессы и расчеты; в целях выпуска новых товаров и набор оказываемых услуг, завоевание новых рынков, взаимоотношение поставщиков и покупателей;

- в инновационности – новая техника и технологии, процессы и др.; в управленческой деятельности – внутрифирменное управление, оптимизация управленческих решений, ИКТ;

- в организационном поведении – ценности, мотивация, стимулирование, стиль управления;

- персональная деятельность – управление персоналом, квалификация и профессионализм, эффективность работы персонала;

- в эффективной деятельности – финансовые, экономические и другие показатели для оценки связи организации с окружающей средой и т.д. [2]

Цель статьи заключается в научном обосновании управления стратегическими изменениями на предприятиях, направленных на повышение их эффективности.

Изложение основного материала. Важной целью стратегических организационных и инновационных изменений заключается в участии радикальных перемен на предприятии, к которым относятся: конкуренция – конкуренция во многих сферах означает, что потребители получают качественное обслуживание, лучшее качество и более широкий ассортимент товаров; конкуренция происходит на глобальном уровне, и покупатели могут покупать любые товары на внешнем рынке; современная информационная технология существенно воздействует на то, как производятся товары, как протекает внутрифирменное управление в логистической системе; инновационность также оказывает существенное влияние на формирование новых товаров и их место на новых рынках и др.

Как видно, вышеперечисленные факторы подтверждают то что многие предприятия находятся в состоянии непрерывного организационного и инновационного изменения [3].

Организационные и инновационные изменения в зависимости от их масштабности и характера колеблются от незначительной до полной реорганизации предприятия, когда происходит ее окончательное изменение.

К основным предпосылкам организационных и инновационных изменений на предприятиях можно отнести:

идеологической предпосылкой изменения является внедрение в сознание персонала предприятия осознания того, что этот процесс – нормальное явление эволюционного направления, к которым необходимо быть постоянно готовым; формирование и в дальнейшем рационализация новой системы ценностей, составляющих одну из основ устойчивости предприятия; важной организационной и инновационной предпосылкой изменения является наличие четких целей и стратегий в кризисных ситуациях и условиях риска; к информационным предпосылкам организационных и инновационных изменений можно включить: оптимальные каналы коммуникации, позволяющих своевременно получать достоверные данные о состоянии внутренней и внешней среды предприятий, результатах процесса изменений и т.д.

Основные предпосылки организационных и инновационных изменений связаны с человеческим фактором: вовлечение в этот процесс всего управленческого и рядового состава предприятия, правильный подбор и расстановка кадров, их своевременная переподготовка и повышение квалификации.

Отсюда можно прийти к заключению, что основными позитивами организационных и инновационных изменений можно отнести: полная реорганизация всего предприятия; повышенный уровень мотивации и стимулирования труда; повышение степени удовлетворенностью работы и качеством труда; совместная и коллективная управленческая деятельность; современное достижение целей по переменным изменениям; устойчивая кадровая политика и др.

В тоже время следует выделить и ряд негативов организационных и инновационных изменений: значительные временные издержки и затраты; дополнительность срока окупаемости процесса изменениями; сопротивление психологической направленности; усиление конфликтных ситуаций; непредсказуемость и неопределенность отдельных компонентов изменения; сложность прогнозной оценки по окончательным результатам.

Организационные и инновационные изменения осуществляются при наличии довлеющих факторов развития

среднесрочной перспективы. Исходными пунктами для организационного и инновационного проектирования являются цели бизнес-единиц и их проблемы. Основываясь на существующие внутренние возможности бизнес-единиц, принимая во внимание рыночные тенденции, формируется план перехода к перспективному состоянию.

Основываясь на концепции формирования организационных структур, и в частности, концепции структурирования предприятия следует отметить основные, к которым относятся:

- концепция организационной структуры;
- инновационная концепция;
- концепция ресурсной зависимости;
- инвестиционная концепция;
- концепция организационного поведения.

Разделение функций между подразделениями происходит в первую очередь за счет департаментализации с помощью назначенных им специфических объектных функций.

Можно выделить два вида деятельности на предприятиях: на основе продукта и на основе результата.

Разделение организационных функций предполагает распределение формальных полномочий. Пределы управляемости связаны с количеством иерархических уровней в организации: чем ниже норма управляемости, тем выше число иерархических уровней, и наоборот.

Рассмотрим взаимосвязь стратегических целей и организационной структуры управления, можно заметить, что основная проблема объединения организационной формы с определенными целями состоит в адекватном внешнему окружению установлении этих целей и их иерархизации. Кроме того, следует установить главенствующую стратегию, которая лежит в основе внутренних процедур коопераций сотрудников предприятия. Достижение соответствия между системой целей и организационной структурой управления не может быть однозначным и представляет собой постоянный взаимосвязанный процесс.

При формировании организационной структуры управления необходимо учитывать, помимо стратегии, следующие факторы: объем, масштаб, размер предприятия; технология и инновация; формы управления предприятием.

В этом направлении следует выделить фундаментальные исследования А.А.Харченко [4], который обобщив теоретические и методологические основы организационного проектирования определил следующие направления предпроектного анализа:

- диагностика поля сил предприятия;
- диагностика организационно-регламентирующего обеспечения системы менеджмента;
- диагностика эффективности системы целеполагания предприятия;
- диагностика внешней эффективности;
- диагностика внутренней эффективности организации;
- диагностика соответствия организационной структуры управления производственной структуре;
- определение степени рациональности распределения задач, прав и ответственности между различными структурными звеньями;
- определение негативов структуры связей и способов их реализации.

Одним из путей повышения эффективности управления стратегическими организационными и инновационными изменениями в предприятиях обрабатывающей промышленности является процесс формирования организационной культуры. По мнению А. П. Марьяченко [3], в настоящее время организационной культуре уделяется внимание по следующим причинам: организационная культура оперирует символами, часто не имеющими материального или денежного воплощения, такими, как моральные ценности, идеология, ожидания, коллективная память и т.д.; организационная культура часто формируется стихийно и постепенно, что приводит менеджеров к убеждению в наличии культуры как некой данности, не требующей сознательного вмешательства; культура в целом многослойна, поэтому каждый человек

является носителем целого спектра культурных слоев и образований.

Организационная культура включает такое содержание предприятия, как стабильность, перспективность и упорядоченность действий, единство целей и низкая конфликтность. Организационная культура имеет ряд носителей, с помощью которых она классифицируется, проявляет себя в реальности.

Что касается средств оценки организационной культуры в системе управления стратегическими и инновационными изменениями на предприятиях, то она включает следующие моменты: особенности ориентированности предприятия - предприятие специфична по своим особенностям; предприятие динамичная и пронизана предпринимательством; предприятие ориентирована на результат; предприятие структурирована и строго контролируется. Действия персонала определяются формальными процедурами; общий стиль лидерства предприятий – стиль лидерства предприятий, представляет собой пример мониторинга, стремление помочь; стиль лидерства предприятия включает: предпринимательство, новаторство и склонность к риску; стиль лидерства предприятий включает: деловитость, агрессивность, ориентацию на результаты; стиль лидерства в предприятии включает: координацию, четкость организации; управление наемным персоналом – стиль управления в предприятии: единодушие и участие в принятии решений; стиль управления в предприятии: поощрение индивидуального риска и новаторства; стиль управления предприятия характеризуется высокой требовательностью, с жестким стремлением к конкурентоспособности и поощрением достижений; стиль управления предприятия характеризуется гарантией занятости, требованием подчинения, предсказуемости и стабильности в отношениях; связующая сущность предприятия – предприятий связывает воедино преданность делу и взаимное доверие. Обязательность организации находится на высоком уровне; предприятий связывает в единую цепь к новаторству и совершенствованию; предприятий связывает в единую цепь

цели и выполнении задачи; предприятий связывает воедино формальные правила и официальная политика; стратегические цели – предприятие заостряет внимание на гуманном развитии; предприятие акцентирует внимание на обретении новых проблем; предприятие акцентирует внимание на конкурентных действиях и достижениях; предприятие акцентирует внимание на неизменности и стабильности; критерии успеха – предприятие определяет успех на базе развития человеческих ресурсов, увлеченности наемных работников делом и заботой о людях; предприятие определяет успех на базе обладания уникальной или новейшей продукцией; предприятие определяет успех на базе обладания на рынке и опережения конкурентов; предприятие определяет успех на базе рентабельности.

При оценке эффективности системы управления организационными и инновационными изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности, важное значение приобретает определение критериев эффективности проектируемой системы, к которым можно отнести (табл. 1).

Таблица 1

Критерии эффективности проектируемой системы

Критерии	Характеристика
1	2
Управляемость предприятия с точки зрения	- инновационной привлекательности; привлекательности со стороны потребителя; контроль за финансовыми средствами; ориентированности на эффективность; обучение и развитие персонала предприятия; управление издержками;
Структура управления	- норма контроля; количество ступеней в структуре управления; информационно-коммуникационное обеспечение; управленческие взаимоотношения между руководителем и подчиненным; эффективность структуры управления с функциональной точки зрения;
Конкурентоспособность на рынке	- уровень сегмента на рынке; качество услуг;
Управление бизнес-процессами	- по новизне операционной системы; по оптимизации бизнес-процессов;

Продолж. табл. 1

1	2
Организационные изменения включают:	- стратегический и глубокий характер; тактический и поверхностный характер;
Организационная культура направлена:	- на индивида; задачи; власть;
Система управления логистической составляющей	- оптимальности остатков на складах; сбалансированности работы логистики и других подразделений предприятия

Нами была дана оценка эффективности управленческих инноваций по достижению стратегических инновационных целей предприятий обрабатывающей промышленности. В частности, рассчитанный коэффициент, характеризующий способность системы управления достигать инновационной стратегической цели на предприятиях пищевой промышленности составил 0,862, а на предприятиях химической промышленности еще выше – 2,980.

Выводы. Все это свидетельствует о том, что предприятия обрабатывающей промышленности способны достигать свои инновационные стратегические цели. С этой целью, руководители предприятий обрабатывающей промышленности по части достижения стратегических инновационных целей должны активно регулировать свои расходы на технологическую инновационную продукцию на протяжении всего периода деятельности предприятий обрабатывающей промышленности.

Литература

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018): Elektron bibliografik göstərişi. Bakı, 2014.
2. Оксинайд К.Э. Организационное поведение. – М.: КНОРУС, 2015. – 472 с.

3. Романюк А.В. Макроэкономическое планирование и прогнозирование. – Тверь: ТГУ, 2014. – 75 с.

4. Харченко А.А. Совершенствование организационной структуры управления в условиях динамичного развития компании. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nsuem.ru/

2. Oksynayd, K.E. (2015) *Orhanyzatsyonnoe povedenye [Organizational behavior]*. Moscow: KNORUS. [in Russian].

3. Romanyuk, A.V. (2014) *Макроэкономическое планирование у prohnozyrovanye [Macroeconomic planning and forecasting]*. Tver': THU. [in Russian].

4. Kharchenko, A.A. (2015) *Sovershenstvovanye orhanyzatsyonnoy struktury upravlenyya v uslovyakh dynamichnoho razvytyya kompanyy [Improving the organizational structure of management in a dynamic development of the company]* (n.d.) www.nsuem.ru Retrieved from [http:// www.nsuem.ru /](http://www.nsuem.ru/) [in Russian].

17.04.2019

УДК 336.02:338.24

JEL classification: D 920; L 510

Ржепішевська Олена, Балджи Марина

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ: СТАН ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Досвід багатьох країн світу показує доцільність залучення інвестицій. Для України, як і для інших країн, існує ряд перешкод на шляху здійснення цього процесу. До них можна віднести: відсутність відповідного інвестиційного клімату в країні; недосконалість ринкового механізму економіки; нестабільність політичної ситуації; низький рівень ділової і професійної кваліфікації підприємців; недостатньо

привабливі інвестиційні проекти і, разом з тим, брак зацікавлених партнерів. Крім того, на інтенсивність інвестицій діє податкова система; відсутність діючої системи страхування інвестицій; надмірна монополізація економіки, а також підвищений рівень інфляції. Також відзначається відсутність приватної власності на землю і не конвертованість гривні. Тому *мета дослідження полягає у визначенні ролі інвестиційного клімату України у розвитку економіки України та регулювання інвестиційного клімату.*

Оцінка інвестиційного клімату ґрунтується на аналізі чинників, що визначають інвестиційний клімат сприяючих економічному зростанню, а аналіз факторів свідчить, що репутація України як складного місця для ведення як іноземного, так і українського бізнесу підтверджується. Необхідно змінити негативні фактори на позитивні. Для цього потрібні об'єднані зусилля науковців, фахівців та працівників усіх ієрархічних рівнів управління.

Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. Не дивлячись на високі темпи зростання інвестиційних витрат, слід зазначити, що найбільш привабливими для вкладання коштів є види економічної діяльності, які не відносяться до високотехнологічних і не є основними чинниками інноваційного розвитку країни. Місцева влада вживає заходів щодо інформування потенційних інвесторів через іноземні посольства та українські дипломатичні представництва за кордоном про інвестиційні пропозиції підприємств та організацій своїх регіонів.

В результаті досліджень іноземних інвестицій в Україні економічний розвиток неможливий без стабілізації виробництва, створення умов для залучення прямих іноземних інвестицій. Потреба туристичної галузі в інвестиціях вимагає продуманої стратегії інвестиційної діяльності, яка повинна спрямовуватись на створення сприятливого інвестиційного клімату за допомогою комплексного використання інструментів

інвестиційної політики та об'єднання інтересів держави та приватних інвесторів.

Ключові слова: інвестиційний клімат, механізми регулювання, Україна, інвестиції, інвестиційно-привабливі галузі, механізм залучення інвестицій.

Rzhepisheskaya Elena, Baldzhy Maryna

INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE: STATUS AND MECHANISMS OF REGULATION

Experience in many countries of the world shows the expediency of attracting investment. For Ukraine, as well as for other countries, there are a number of obstacles to the implementation of this process. These can be attributed to: the lack of a suitable investment climate in the country; imperfection of the market mechanism of the economy; the instability of the political situation; low level of business and professional qualification of entrepreneurs; not enough attractive investment projects and, at the same time, lack of interested partners. In addition, the tax rate applies to the intensity of investments; absence of an active insurance investment system; excessive monopolization of the economy, as well as increased inflation. There is also a lack of private ownership of land and non-convertible hryvnia. Therefore, the purpose of the study is to determine the role of the investment climate in Ukraine in the development of the Ukrainian economy and the regulation of the investment climate.

The assessment of the investment climate is based on an analysis of factors that determine the investment climate conducive to economic growth, and factor analysis suggests that Ukraine's reputation as a complex place for both foreign and Ukrainian business is confirmed. Negative factors need to be changed to positive ones. This requires joint efforts of scientists, specialists and workers of all hierarchical levels of government.

Ukraine remains attractive for investment, at the same time it is not far from the world's processes, is sufficiently integrated into the world economy and the violation of macro stability in foreign

markets has its echo in Ukraine. Despite the high growth rates of investment spending, it should be noted that the most attractive for investing are types of economic activity that are not highly technological and are not the main factors of innovation development of the country. The local authorities are taking steps to inform potential investors through foreign embassies and Ukrainian diplomatic representations abroad about the investment proposals of enterprises and organizations in their regions.

As a result of research on foreign investment in Ukraine, economic development is impossible without stabilizing production, creating conditions for attracting foreign direct investment. The need for a tourism industry in investment requires a well-considered investment strategy that aims to create a favorable investment climate through the integrated use of investment policy tools and the unification of the interests of the state and private investors.

Key words: investment climate, regulatory mechanisms, Ukraine, investments, investment-attractive branches, mechanism of attraction of investments

Ржепишевської Елена, Балджи Марина

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Опыт многих стран мира показывает целесообразность привлечения инвестиций. Для Украины, как и для других стран, существует ряд препятствий на пути осуществления этого процесса. К ним можно отнести: отсутствие соответствующего инвестиционного климата в стране; несовершенство рыночного механизма экономики; нестабильность политической ситуации; низкий уровень деловой и профессиональной квалификации предпринимателей; недостаточно привлекательные инвестиционные проекты и, вместе с тем, отсутствие заинтересованных партнеров. Кроме того, на интенсивность инвестиций действует налоговая система; отсутствие действующей системы страхования инвестиций; чрезмерная монополизация экономики, а также повышенный уровень

инфляции. Также отмечается отсутствие частной собственности на землю и не конвертируемость гривны. Поэтому цель исследования заключается в определении роли инвестиционного климата Украины в развитии экономики Украины и регулирования инвестиционного климата.

Оценка инвестиционного климата основывается на анализе факторов, определяющих инвестиционный климат способствующих экономическому росту, а анализ факторов свидетельствует, что репутация Украины как сложного места для ведения как иностранного, так и украинского бизнеса подтверждается. Необходимо изменить негативные факторы на положительные. Для этого нужны объединенные усилия ученых, специалистов и работников всех иерархических уровней управления.

Украина остается привлекательной для инвестиций, в то же время она не находится в стороне от мировых процессов, достаточно интегрированной в мировое хозяйство и нарушение макростабильности на внешних рынках имеет свой отголосок в Украине. Несмотря на высокие темпы роста инвестиционных расходов, следует отметить, что наиболее привлекательными для вложения средств являются виды экономической деятельности, которые не относятся к высокотехнологичным и не являются основными факторами инновационного развития страны. Местные власти принимают меры по информированию потенциальных инвесторов через иностранные посольства и украинские дипломатические представительства за рубежом о инвестиционные предложения предприятий и организаций своих регионов.

В результате исследований иностранных инвестиций в Украину экономическое развитие невозможно без стабилизации производства, создание условий для привлечения прямых иностранных инвестиций. Потребность туристической отрасли в инвестициях требует продуманной стратегии инвестиционной деятельности, которая должна направляться на создание благоприятного инвестиционного климата с помощью комплексного использования инструментов инвестиционной

политики и объединения интересов государства и частных инвесторов.

Ключевые слова: инвестиционный климат, механизмы регулирования, Украина, инвестиции, инвестиционно-привлекательные отрасли, механизма привлечения инвестиций.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-139-154

Постановка проблеми обумовлена тим, що створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні є однією з найважливіших умов залучення інвестицій. Інвестиції відіграють центральну роль в економічному розвитку країни, визначають загальне зростання її економіки. Від ефективності інвестиційної політики залежить стан виробництва, рівень технічної оснащеності підприємств, можливості структурної перебудови економіки, вирішення соціальних і екологічних проблем. Інвестиції є потужним стимулом до переоснащення та модернізації технічної бази підприємства, зростання обсягів виробництва, покращення якості продукції й підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку, що призводить до збільшення економічних вигод. На активізацію інвестиційного процесу суттєво впливає стан інвестиційного клімату в державі. Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається стратегічно важливим питанням, від реалізації якого залежать соціально-економічний розвиток, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації національної економіки.

Для України, як і для інших країн, існує ряд перешкод на шляху залучення інвестицій. До них можна віднести: відсутність відповідного інвестиційного клімату в країні; недосконалість ринкового механізму економіки; нестабільність політичної ситуації; низький рівень ділової і професійної кваліфікації підприємців; недостатньо привабливі інвестиційні проекти і, разом з тим, брак зацікавлених партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розгляду поняття інвестицій та інвестиційного клімату широко обговорювалось в науковій літературі. Так, загальне трактування подане у вітчизняних працях Л. М. Борща, В. Борщевського та ін., І.Б. Юрчик, А.А. Маценко, О.М. Петухової. Положення інвестиційного клімату розглядаються О.В. Бурдило та Ю.О. Швець, А.О. Гурою, С. О. Коваленко, Ю.І. Руснак та ін. Незважаючи на значні напрацювання деякі питання щодо державного регулювання інвестиційного клімату залишаються відкритими. В зв'язку з цим, виникла необхідність провести відповідне дослідження, метою якого виступає виявлення стану державного регулювання прямих іноземних інвестицій в Україні та визначення чинників формування національного механізму залучення інвестицій.

Викладення основного матеріалу. Терміном «інвестиції» позначається багатозмістове поняття. В широкому розумінні інвестиції забезпечують механізм, необхідний для фінансування росту та розвитку економіки країни. У більш вузькому розумінні під інвестицією переважно розуміють довгострокове вкладення капіталу у власній країні чи за кордоном в підприємства різних галузей, у підприємництво, справу, діло, інноваційні проекти, соціально-економічні програми.

Інвестиції – це будь-який інструмент, в який можна вкласти гроші, з розрахунком на збільшення їх вартості або забезпечити позитивну величину прибутку [1, с.18].

Інвестиції можуть бути прямі та непрямі. Прямі інвестиції – форма вкладень, яка дає інвестору безпосереднє право власності на цінні папери та майно. Також прямими інвестиціями, називають, вкладення капіталу, при якому інвестор придбав право керувати активами у вигляді фондових або майнових цінностей.

Непрямі інвестиції – вкладення ресурсів до портфеля, інакше кажучи, набір цінних паперів або майнових цінностей. Наприклад, інвестор може придбати акцію взаємного фонду, який представляє собою диверсифікований набір цінних паперів, що випускаються іншими фірмами. Зробивши цю

покупку, інвестор не буде мати право управління активами окремо взятої компанії, але буде мати долю у портфелі.

При виконанні економічного аналізу та фінансового аналізу, є класифікація факторів, викладена М.І.Яцківим. Автор виділяє групи факторів за системою відповідних ознак, що "подаються ранжировано до їхнього значення":

1) за економічним змістом (виробничо-економічні та соціально-економічні фактори);

2) за ступенем впливу (основні і другорядні фактори);

3) за ступенем залучення резервів (інтенсивні та екстенсивні фактори);

4) за внутрішнім змістом (кількісні і якісні фактори);

5) за часом дії (постійні і тимчасові фактори);

6) за ступенем охоплення (загальні і специфічні фактори);

7) за характером дії (об'єктивні і суб'єктивні фактори);

8) за ступенем кількісного виміру впливу (фактори, що піддаються кількісній оцінці, і фактори, що не піддаються кількісній оцінці);

9) за способом визначення впливу (прямі і розрахункові фактори);

10) за об'єктами маркетингового середовища (демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурного порядку).

До функцій та повноважень держави, які нині підлягають децентралізації у сфері державного регулювання іноземного інвестування, на нашу думку, належать: розроблення інвестиційних програм та проектів, інвестиційних стратегій розвитку окремих сфер місцевого значення, регіонів (територій) у цілому, а також виконання функцій, які потребують самостійності у вирішенні проблем між державою, органами місцевого самоврядування, регіональними представництвами органів державної влади та іноземними інвесторами. До основних функцій і повноважень, які підлягають передачі на наднаціональний рівень, можна віднести: регулювання фінансової, торговельної та екологічної сфер, а також

повноваження, пов'язані зі вступом у світові та регіональні міжнародні організації (СОТ, СБ, МВФ, ЄС, АСЕАН тощо).

Сучасні економічні реформи, спрямованість на становлення принципів макроекономічної стабілізації, комплексна приватизація, розвиток схем приватної власності і господарювання та лібералізація ринку створюють в Україні фундаментальні засади до подальшого поліпшення інвестиційного клімату. Нестабільність політичної та економічної ситуації, недосконалість законодавства не сприяють покращенню інвестиційного клімату в Україні, стримують іноземних інвесторів від великих капіталовкладень у нашу економіку. Розподіл прямих іноземних інвестицій в різних галузях України є нерівномірним, що зумовлено їх різною інвестиційною привабливістю [3, с.432].

Привабливість інвестиційного клімату, по-перше, залежить від створення необхідних умов, серед котрих необхідно виділити такі:

- 1) поступовий економічний розвиток держави;
- 2) існування секторів економіки, що швидко розвиваються;
- 3) помірні ставки відсотків по банківських кредитах;
- 4) державні гарантії захисту інвестицій;
- 5) помірні податки;
- 6) стабільна економічна і політична ситуація;
- 7) розвиток фінансової і банківської системи;
- 8) правова система, що надійно захищає корпоративні права і свободу громадян [6].

Досягнення цих умов базується на певних принципах економічної організації, як-от приватної власності і конкурентної ринкової економіки. Держава реалізує заходи, що стосуються поліпшення функціонування ринків і забезпечує регулювання в тих секторах економіки, що є не особливо привабливими для приватних інвестицій, хоча мають важливе значення для розвитку економіки і суспільства.

Перелік першочергових завдань, що здатні підвищити привабливість України для інвесторів, складаються наступні:

- ✓ досягнення макроекономічної стабілізації;
- ✓ розвиток конкуренції;

✓ покращення інституціонально-правової бази [7].

В результаті досліджень іноземних інвестицій в Україні економічний розвиток неможливий без стабілізації виробництва, створення умов для залучення прямих іноземних інвестицій.

Політичні чинники залучення ПІІ. Під час прийняття рішення про інвестування іноземні інвестори завжди особливу увагу приділяють рівню політичної стабільності у країні, оскільки низький рівень її є передумовою виникнення стану невизначеності та, як наслідок, додаткових ризиків, з якими інвестори будуть змушені зіткнутися. У зв'язку з цим варто зазначити, що політичне середовище механізму залучення ПІІ в Україні вже тривалий час залишається малопривабливим для розвитку інвестиційної діяльності. Негативні зміни в суспільстві, перерозподіл власності, часта зміна урядів, нестабільність, зміни політичного курсу та погрози погіршення умов ведення бізнесу – аж до націоналізації майна інвесторів, які лунають з боку різних політичних сил, політичні скандали, призводять до непослідовності впровадження концептуальних довгострокових програм та посилюють недовіру та настороженість багатьох іноземних інвесторів.

Фактори, що формують механізм залучення іноземних інвестицій, не є чимось постійним і незмінним. Вони формуються залежно від багатьох чинників.

Стан залучення прямих іноземних інвестицій в Україні значно ускладнює інвестиційну діяльність, оскільки наявний обсяг вкладень не забезпечує передумов економічного зростання і навіть повноцінного відтворення їх наявного факту. На інвестиційну привабливість значно впливає не лише загальний стан економіки країни, а й умови ведення бізнесу, зокрема ступінь втручання держави та рівень корупції. За останні 2 роки (з 2017 по 2018 рр..) обсяг інвестицій із країн ЄС значно збільшився, щодо країн СНД, спостерігається значне скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій. При цьому перспективи іноземної інвестиційної діяльності в Україні здебільшого визначаються обсягами та структурою вже накопиченого в країні іноземного капіталу. Зміну інвестиційного клімату найбільш наочно демонструє динаміка інвестицій, особливо прямих іноземних інвестицій, яка

вважається індикатором зміни рівня довіри та рейтингу країни. Економічна активність іноземних інвесторів в Україні незначна [4]. Так, у 2017 році в економіку України іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1630,4 млн.дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу).

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на кінець 2017 року становив 39144,0 млн.дол. США. Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. Станом на кінець 2017 року найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 26,1% та підприємств промисловості – 27,3 %. Станом на 31.12.2018 найбільші країни-інвестори: Кіпр – 8879,5 млн дол. США (27,5%), Нідерланди – 7060,9 млн дол. (21,9%), Велика Британія – 1955,9 млн дол. (6,1%), Німеччина – 1668,2 млн дол. (5,2%). А також приріст, зниження (–) прямих інвестицій склав 685,5 млн дол. США [5]. Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у 2018 році складають 412,8 млрд. грн., що на 22,1 % більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2017 року. Провідними сферами економічної діяльності за обсягами освоєння капітальних інвестицій у 2018 році залишаються:

- промисловість – 33,1%;
- будівництво – 12,3%;
- сільське, лісове та рибне господарство – 14,0 %;
- інформація та телекомунікації – 4,1%;
- оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів – 7,0%;
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 8,7%;
- державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування – 7,4%.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2018 році освоєно 69,9 % капіталовкладень.

Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 5,3%. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 12,7 % капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,4 % усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 7,8 %. Інші джерела фінансування становлять 2,9 % [5].

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. Не дивлячись на високі темпи зростання інвестиційних витрат, слід зазначити, що найбільш привабливими для вкладання коштів є види економічної діяльності, які не відносяться до високотехнологічних і не є основними чинниками інноваційного розвитку країни. Місцева влада вживає заходів щодо інформування потенційних інвесторів через іноземні посольства та українські дипломатичні представництва за кордоном про інвестиційні пропозиції підприємств та організацій своїх регіонів.

Найбільша частка капітальних інвестицій у 2018 р. спрямована на тимчасове розміщення й організацію харчування, що становить 32%. 21% капітальних інвестицій спрямовано на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок та 16% і 15% на тимчасове розміщення туристів і на сферу діяльності закладів харчування від загального обсягу відповідно. Найменше інвестицій припадає на діяльність туристичних операторів та агентств – 1,06% від загального обсягу капітальних інвестицій. Проте за аналізований період частка, яка припадає на фінансування туристичних операторів та агентств, зросла з 31,7 млн. грн. до 49 млн. грн., що свідчить про посилення їх діяльності на цьому ринку. Варто також зазначити, що протягом 2018 р. були відсутні капітальні вкладення у функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури. Важливе місце в системі фінансово-економічного регулювання посідають іноземні інвестиції. Для підвищення інвестиційного інтересу з боку іноземного інвестора необхідним фактором є стабільність економічної, політичної та соціальної ситуації в країні та

регіонах, відсутність яких спостерігається в Україні і перешкоджає залученню іноземних інвестицій. Здебільшого іноземні інвестиції в Україні мають короткостроковий характер і розраховані на швидке обертання у сфері торгівлі та послуг [5].

Отже, потреба туристичної галузі в інвестиціях вимагає продуманої стратегії інвестиційної діяльності, яка повинна спрямовуватись на створення сприятливого інвестиційного клімату за допомогою комплексного використання інструментів інвестиційної політики та об'єднання інтересів держави та приватних інвесторів.

Іноземні інвестиції виступають важливим економічним важелем і викликають необхідність зламу національних перегородок та інтенсивний перехід до конкурентоспроможної моделі національної економіки.

Важливим елементом механізму залучення іноземних інвестицій є введення системи пільгового оподаткування [6].

Система податкових і митних пільг містить: «податкові канікули», знижки ставок оподаткування при реінвестиціях отриманого прибутку чи інвестиціях у визначені регіони та галузі, захист від подвійного оподаткування, звільнення чи зниження митних зборів на імпорт новітніх машин та обладнання, технологій, ноу-хау, експорту продукції власного виробництва для покриття валютних витрат тощо.

Другим елементом, що сприяє залученню іноземних інвестицій, є формування і розвиток спеціальних економічних зон.

Спеціальні економічні зони передбачають ще більшу систему податкових і митних пільг, спрощення адміністративних процедур тощо.

Третім елементом можна вважати удосконалення фінансового механізму залучення іноземних інвестицій [2, с.3].

Фінансовий механізм охоплює: зміцнення позицій національної валюти, її конвертованість; можливість для підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, без труднощів конвертувати отримані доходи; користування банківською системою країни; надання державних кредитів для інвестиційних проєктів у пріоритетні сфери. Розширенні можливостей участі іноземних інвесторів у процесах

приватизації і створення спільних підприємств, визначенні пріоритетних напрямків використання іноземних інвестицій.

В основу механізму реалізації регіональної інвестиційної політики закладено економіко-організаційний блок, який базується на обґрунтованій концептуальній основі та стратегії залучення іноземних інвестицій: системі пільг в оподаткуванні; визначенні пріоритетних напрямків використання іноземних інвестицій; розширенні можливостей участі іноземних інвесторів у процесах приватизації і створення спільних підприємств

Висновки. Категорія «інвестиційний клімат» є надзвичайно важливою у фінансовій науці і, очевидно, повинна розглядатися як фундаментальна. Оперування нею дозволить не тільки краще зрозуміти природу інвестиційних процесів, але і більш ефективно управляти ними. Поняття "інвестиційний клімат" відображає ступінь сприятливості ситуації, що складається в тій або іншій країні (регіоні, галузі) по відношенню до інвестицій, які можуть бути направлені в країну (регіон, галузь). Оцінка інвестиційного клімату ґрунтується на аналізі чинників, що визначають інвестиційний клімат сприяючих економічному зростанню. А аналіз факторів свідчить, що репутація України як складного місця для ведення як іноземного, так і українського бізнесу підтверджується. Необхідно змінити негативні фактори на позитивні. Для цього потрібні об'єднані зусилля науковців, фахівців та працівників усіх ієрархічних рівнів управління.

Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. Не дивлячись на високі темпи зростання інвестиційних витрат, слід зазначити, що найбільш привабливими для вкладання коштів є види економічної діяльності, які не відносяться до високотехнологічних і не є основними чинниками інноваційного розвитку країни. Місцева влада вживає заходів щодо інформування потенційних інвесторів через іноземні посольства та українські дипломатичні

представництва за кордоном про інвестиційні пропозиції підприємств та організацій своїх регіонів.

В результаті досліджень в Україні доречно підкреслити, що економічний розвиток неможливий без стабілізації виробництва і створення умов для залучення прямих іноземних інвестицій. Потреба перспективної туристичної галузі в інвестиціях вимагає продуманої стратегії інвестиційної діяльності, яка повинна спрямовуватись на створення сприятливого інвестиційного клімату за допомогою комплексного використання інструментів інвестиційної політики та об'єднання інтересів держави і інвесторів.

Література

1. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: Поняття, проблеми і перспективи: посібник / Л.М. Борщ – К.: Знання, 2014. – 18 с.
2. Сорока Л.М. Економічна сутність інвестицій та теоретичні основи інвестування // Ефективна економіка – 2014. -№2. – С.1-4
3. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Фактори формування інвестиційного клімату: Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2014. – 450 с.
4. У 2018 році капітальні інвестиції в Україні зросли майже на 40% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/news/8469-u-2018-rotsi-kapitalni-investitsiyi-v-ukrayini-zrosli-na-mayje-40>
5. Статистична інформація Державного служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Кондрашова М. Теоретичні основи формування державної інвестиційної політики на рівні регіону // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2016. – №2. – С. 118–121
7. Індеси інвестиційної привабливості України за друге півріччя 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/Invest-Index-2nd-half-2018.pdf>

1. Borshch, L.M. (2014) *Investytsiyi v Ukrayini: Ponyattya, problemy i perspektyvy: posibnyk [Investments in Ukraine: Understand, problems and prospects: ambassador]* Kiev: Znannya, 2014. [in Ukrainian].

2. Soroka, L.M. (2014) *Ekonomichna sutnist' investytsiy ta teoretychni osnovy investuvannya [The economic essence of investment and the theoretical basis of investment] – Efektyvna ekonomika – Effective economy.*2. 1-4 [in Ukrainian].

3. Duka, A.P. (2014) *Teoriya ta praktyka investytsiynoyi diyal'nosti. Faktory formuvannya investytsiynoho klimatu [The theory and practice of investment activity. Factors for the formation of an investment climate: Textbook].* – Kiev: Karavela. [in Ukrainian].

4. U 2018 rotsi kapital'ni investytsiyi v Ukrayini zrosly mayzhe na 40% [In 2018, capital investment in Ukraine increased by almost 40%] (n.d.) *agropolit.com* Retrieved from <https://agropolit.com/news/8469-u-2018-rotsi-kapitalni-investitsiyi-v-ukrayini-zrosli-na-mayje-40> [in Ukrainian].

5. Statystychna informatsiya Derzhavnoho sluzhby statystyky Ukrayiny [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine] (n.d.) *ukrstat.gov.ua* Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

6. Kondrashova, M. (2016) *Teoretychni osnovy formuvannya derzhavnoyi investytsiynoyi polityky na rivni rehionu [Theoretical Foundations of Formation of State Investment Policy at the Region Level] – Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnya. – State and Regions. Series: Public Administration.*2. 118-121 [in Ukrainian].

7. Indeksy investytsiynoyi pryvablyvosti Ukrayiny za druhe pivrichchya 2018 roku [Indices of investment attractiveness of Ukraine for the second half of 2018] (n.d.) *eba.com.ua* Retrieved from <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/Invest-Index-2nd-half-2018.pdf> [in Ukrainian].

17.04.2019

УДК 334.02

JEL Classification M 120

Смачило Валентина

КЛАСИФІКАЦІЯ СИНЕРГІЇ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Дослідженню феномену синергії в економіці присвячено праці зарубіжних та вітчизняних науковців, в яких розкривалися питання як сутнісного навантаження базису понятійно-категоріального апарату, так і можливої класифікації. В той же час, питання щодо типів синергії, її відмінності від синергічного ефекту та можливої класифікації є досить неусталеним, що потребує подальших досліджень. Саме тому необхідно вивчити існуючі класифікаційні підходи до виділення типів синергії та сформулювати класифікаційну систему синергії в економічному просторі.

Автором досліджено питання типів синергії та проведено узагальнення їх класифікації. Визначено, що класифікація типів синергії є неусталеною, та однакові типи присутні в класифікаціях за різними ознаками. Використання ієрархічного методу дозволило встановити різнорівневе сприйняття типів синергії в різних класифікаціях.

Авторське бачення можливих варіацій класифікації таке: за джерелами виникнення: внутрішня; зовнішня. Ця типологія видається логічною, бо синергія може виникнути як всередині підприємства (впровадження власної інноваційної технологічної розробки в діяльність), так і шляхом взаємодії із зовнішнім оточенням (злиття підприємств, наприклад); за якістю: позитивна та негативна. Встановлено, що ефект синергії може проявлятися в як понадзвичайному збільшенні (позитивний ефект), так і навпаки, в посиленні негативного явища (негативна, від'ємна синергія); за сферами діяльності підприємства: управлінська, операційна, інвестиційна, фінансова; за сферами операційної діяльності: кадрова, комерційна, ресурсна, технологічна; за рівнем організованості: природна та штучна.

Отже, автором виявлено ряд неузгодженості, що мають місце в розумінні типів синергії, їх співвідношення та представлено власне бачення. Також, на основі ієрархічно-фасетного методу, було запропоновано авторську класифікацію виявлених в ході дослідження типів синергії.

Результати досліджень є основою для дослідження типів синергії під час управління кадровим потенціалом на підприємстві, визначенню їх джерел.

Ключові слова: синергія, тип синергії, синергічний ефект, класифікація, ознака класифікації, метод класифікації

Smachylo Valentyna

CLASSIFICATION OF SYNERGY IN SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

The study of the phenomenon of synergy in the economy is devoted to the work of foreign and domestic scientists, in which the question was disclosed as the essential load of the basis of the conceptual-categorical apparatus, as well as the possible classification. At the same time, the question of the types of synergy, its distinction from the synergistic effect and the possible classification is rather stubborn, which needs further research. That is why it is necessary to study the existing classification approaches to the allocation of types of synergy and to formulate a classification system of synergy in the economic space.

The author analyzes the types of synergy and generalises their classification. It is determined that the classification of types of synergy is tense, and the same types are present in the classifications according to various features. Using the hierarchical method has allowed to establish a different level of perception of types of synergy in different classifications.

The author's vision of possible variations of classification is as follows: by sources of origin: internal; exterior This typology seems logical, since synergy can occur both within the enterprise (the introduction of its own innovation technological development into activity) and through interaction with the external environment

(merger of enterprises, for example); in quality: positive and negative. It is established that the effect of synergy can be manifested as an extraordinary increase (positive effect), and vice versa, in strengthening the negative phenomenon (negative, negative synergy); in the spheres of activity of the enterprise: managerial, operational, investment, financial; in the spheres of operational activity: personnel, commercial, resource, technological; by level of organization: natural and artificial.

Consequently, the author revealed a number of inconsistencies that have occurred in understanding the types of synergies, their correlation and their own vision. Also, on the basis of the hierarchical-facet method, an author's classification of the types of synergy discovered during the study was proposed.

Research results are the basis for studying the types of synergy during the management of human resources in the enterprise, identifying their sources.

Key words: synergy, types of synergy, synergistic effect, classification, classification mark, classification method

Смачило Валентина

КЛАССИФИКАЦИЯ СИНЕРГИИ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Аннотация. Исследованию феномена синергии в экономике посвящены работы зарубежных и отечественных ученых, в которых раскрывались вопросы как сущностной нагрузки базиса понятийно-категориального аппарата, так и возможной классификации. В то же время, вопрос о типах синергии, ее отличия от синергетического эффекта и возможной классификации является достаточно неустоявшимся, что требует дальнейших исследований. Именно поэтому необходимо изучить существующие классификационные подходы к выделению типов синергии и сформулировать классификационную систему синергии в экономическом пространстве.

Автором исследован вопрос типов синергии и проведено обобщение их классификации. Определено, что классификация типов синергии является неустоявшейся, и одинаковые типы присутствуют в классификациях по разным признакам. Использование иерархического метода позволило установить разноуровневое восприятия типов синергии в различных классификациях.

Авторское видение возможных вариаций классификации следующее: по источникам возникновения: внутренняя; внешняя. Эта типология представляется логичной, так как синергия может возникнуть как внутри предприятия (внедрение собственной инновационной технологической разработки в деятельность), так и путем взаимодействия с внешним окружением (слияние предприятий, например); по качеству: положительная и отрицательная. Установлено, что эффект синергии может проявляться как в увеличении положительных сторон (положительный эффект), так и наоборот, в усилении негативного явления (отрицательная синергия); по сферам деятельности предприятия: управленческая, операционная, инвестиционная, финансовая; по сферам операционной деятельности: кадровая, коммерческая, ресурсная, технологическая; по уровню организованности: естественная и искусственная.

Итак, автором выявлено ряд несогласованностей, имеющих место в понимании типов синергии, их соотношении и представлено собственное видение. Также, на основе иерархическо-фасетного метода было предложено классификацию выявленных в ходе исследования типов синергии.

Результаты исследований являются основой для исследования типов синергии при управлении кадровым потенциалом предприятия, определению их источников.

Ключевые слова: синергия, тип синергии, синергический эффект, классификация, признак классификации, метод классификации.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-155-178

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Наукові дослідження щодо концепту синергії є популярними в багатьох сферах діяльності, в тому числі й у сфері економічних відносин. В епоху зростаючої ролі людини, впровадження теорій самоорганізації в управлінні складними соціально-економічними системами, вивчення синергії, її видів та ефектів є актуальним та необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор.

Дослідження феномену синергії в економіці присвячено праці зарубіжних та вітчизняних науковців: І. Ансофа [1], С. Кнола [2], М. Портера [3,4], С. Прахалдата та І. Доза [5], С. Чаттерджи [6], Водянка Л. та Яскал І. [7], Марченко В.М. [8], Хитра О.В. [9,10], Решетило В.П. [11], Підвальна О.Г. [12], Фесенко І. А. [13], Шевцова Г.З. [14], в яких розкривалися питання як сутнісного навантаження базису понятійно-категоріального апарату, так і можливої класифікації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

В той же час, питання щодо типів синергії, її відмінності від синергічного ефекту та можливої класифікації є досить неусталеним, що потребує подальших досліджень.

Формулювання мети статті (постановка завдання).

Саме тому необхідно вивчити існуючі класифікаційні підходи до виділення типів синергії та сформулювати класифікаційну систему синергії в економічному просторі.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В своїх попередніх дослідженнях автором розглядалися питання сутнісного навантаження базових понять відносно синергії [15] та було надано визначення синергії як явища, яке відбувається у процесі взаємодії, взаємозв'язків між компонентами (системи) та спрямоване на зміну загальної величини, а синергічний ефект – результат наявності синергії - доцільно розглядати як виявлення (позитивне чи негативне) результату взаємодії;

синергічний ефект – результат наявності (прояву) синергії, який проявляється у негативній чи позитивній зміні загальної величини системи в більшій мірі, аніж, якщо б складові загальної величини отримали такі зміни окремо.

Слід відмітити, що в англomовному викладенні термін «синергічний ефект» перекладається як «types of synergy», а не «synergistic effect», що трактується як типи синергії [16]. Тому в подальшому типи синергій та типи синергічних ефектів, які нею обумовлюються, доцільно розглядати рівноцінно.

Оскільки І. Ансофф представив концепцію синергії в 1965 році, вона розглядалася в ряді потоків дослідження стратегічного менеджменту. Синергія обговорювалася в контексті злиття та поглинання (наприклад, *Larsson & Finkelstein* 1998), альянсів (наприклад, *Das & Teng* 2000; *Harrison et al.*, 2001) та багатопрофільні фірми (наприклад, *Ansoff* 1965; *Porter* 1985; *Martin & Eisenhardt* 2001; *Martin* 2002) [17]. Узагальнено, розподіл за І. Ансоффом зводиться до чотирьох типів синергії та, відповідно, синергічних ефектів: продаж; оперативний; інвестиційний; менеджмент [18]. Саме такий поділ (рис. 1) вважається в економіці базовим для визначення типів синергії і в подальшому він розвивається як закордонними вченими, так і вітчизняними.

В роботі С. Чатерджі (*S. Chatterjee*) [6], в межах ресурсного підходу, виділено три типи синергії: фінансову (*financial synergy*), пов'язану із ефективністю виробництва та адміністрування (*production and/or administrative efficiency*), що обумовлює операційну синергію (*operational synergy*), на основі змови (*collusive synergy*) як результат ринкової влади (*market power*). В основі класифікації автором покладено унікальність ресурсів, які належать фірмі. Більш висока унікальність забезпечує вищу вартість та ефект.

Досліджуючи класифікацію типів синергії (корпоративну синергію (*corporate synergy*) [89], у рамках якої виділяють: маркетингову (*marketing synergy*), синергію доходу (*revenue synergy*), фінансову (*financial synergy*), менеджменту або управління (*management synergy*), витрат (*cost synergy*), де класифікаційною ознакою виступає тип результату, автори

роботи [7], на основі класифікації С. Чатерджі, виділяють синергізм продажу, інвестиційний, оперативний та менеджменту, доповнюючи кожен із типів чинниками виникнення. Доповнюючи, Решетило В.П. [11], залежно від результатів, що виникають, розрізняє операційну, фінансову, оптимізаційну, які є основою синергії самоорганізації, яка «пов'язана з появою у інституціональній системі здатності до гнучкого реагування й адаптації до зовнішнього середовища, яке швидко змінюється; з її властивостями швидко реагувати на застосовувані методи державного регулювання і потреби інноваційного розвитку».

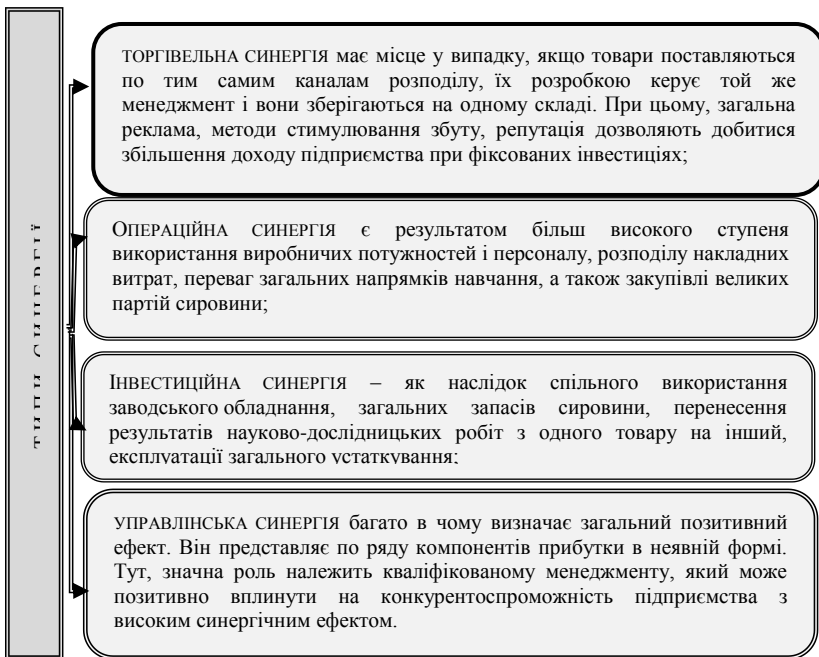

Рис. 1. Типи синергії за критерієм розподілу прибутку за І. Ансофф (побудовано автором на основі [12])

Альтернативною ієрархічною структуризацією корпоративної синергії є її поділ на [20]: фінансову, клієнтську,

внутрішньосистемну та навчальну Але, на наш погляд, не зовсім зрозумілим є критерій такого поділу – поєднуються сфери діяльності (фінанси, клієнти) та спосіб отримання (навчання), що не досить коректно.

До основних видів синергії в менеджменті відносять [21]: ринкову, яка проявляється в додатковому продажі товарів на ринках (вважаємо її аналогічною синергії продаж); економічну (затратну), що виникає за рахунок зниження витрат на виробництво і продаж; технологічну, яка представлена трансфером технологій з однієї сфери в іншу; менеджерську, яка базується на трансфері управлінських знань. Крім того, в теорії менеджменту розрізняють [22]: управлінський синергізм (управлінська синергія), залежний від діяльності менеджерів; та організаційний синергізм (організаційна синергія), що залежить від складу і властивостей структурних елементів, які поєднанні в організації.

Синергія менеджменту (управлінська синергія) на думку [20] визначає загальний ефект. В її межах запропоновано розглядати два типи синергії, які запропоновані Балтіним В.Е. [23]: системна та від перенесення компетенції. Перший тип синергії можливий за умови централізації окремих бізнес-процесів, а також шляхом інтеграції підприємств «за ланцюжком створення цінності». Другий – можливий через застосування певної унікальної компетенції придбаними бізнес-одинацями і може забезпечити конкурентоспроможність компанії шляхом трансферту управлінських «ноу-хау», запровадження системи підвищення ефективності управління. Вказана класифікація перекликається з визначенням менеджерської синергії, що наведена в роботі [21, 22] та з внутрішньосистемною, що представлена в дослідженні [19]. Досить часто управлінська синергія проявляється через економію, що досягається оптимальним формуванням потенціалу організаційної системи управління [24] або за рахунок економії управлінських витрат, меншою кількістю неефективних/помилкових управлінських рішень внаслідок професіоналізму менеджменту організації [25]; або (за

критерієм прибутку) шляхом використання ефективних стратегій, управлінських схем, тощо [26].

Вищенаведені класифікації в багатьох моментах схожі та базуються на основних видах діяльності підприємства (операційна, інвестиційна, фінансова) або його функціях (комерційна, управлінська, виробнича).

В дослідженні [27] проаналізовано погляди науковців на формування видів синергії вертикально-інтегрованої структури та зроблено висновки, що найбільш популярними типами синергії, які обумовлюються синергічний ефект, є: оперативна (виробнича), фінансова (яка розподілена на податкову синергію та синергію фінансового стану), управлінська (менеджменту), інвестиційна.

Базуючись на змістовому наповненні операційної (операційної, виробничої) синергії, в її складі виділяють певні підвиди [27]: ресурсну, технологічну, кадрову, комерційну (торгову). Як різновид торгового синергізму (синергії) Р. Росон [28] виділяє маркетинговий, під яким розуміє [20] «результат орієнтації всіх суб'єктів маркетингової системи у процесі їхньої взаємодії на потреби споживача». Цікавим є момент орієнтації маркетингової синергії на зовнішню та внутрішню сфери діяльності підприємства.

Крім вказаних, в наукових дослідженнях згадуються [27]: оптимізаційна, самоорганізаційна, ресурсна, міжособистісна, людини і комп'ютера, комплексної переробки природних ресурсів, інформаційно-інноваційна, організаційна, стратегічна, кадрова.

Так, міжособистісна [20] синергія виникає під час співпраці двох або більше людей з різними навичками задля реалізації спільної мети. Синергія людини та комп'ютера – комбінація людських навичок, здібностей та технічних можливостей комп'ютера [20]. Синергія комплексної переробки природних ресурсів, на думку [20], забезпечує таке поєднання факторів виробництва, яке відповідає принципам сталого розвитку. Інформаційно-інноваційна синергія базується на інформаційних активах, які при поєднанні з іншими виробничими факторами надають комплекс переваг [20].

Ресурсна синергія [90] демонструє ефект за рахунок можливостей комерційного процесу підприємства та їх мобілізації в стратегіях розвитку за умовами конкурентного ринку. Організаційна - характеризує ефект процесу методичного забезпечення промислового підприємства, що ґрунтується на економічних, організаційних законах та представляється в інституційно-правовій, освітньо-науковій та фінансовій формі [29]. Як різновид організаційної, можна розглянути тип синергії, що виділяє М. Кітін [30], яка має назву загальноорганізаційна синергія, що досягається за рахунок злагодженої взаємодії окремих підрозділів організації, а саме: між керівною ланкою, переважно, одного рангу задля забезпечення безперервності та ефективності функціонального процесу.

Ефект стратегічного синергізму [29] показує, що стратегії підприємства повинні розвивати його потенціал, щоб дві стратегії, які взаємодіють, були продуктивнішими від інших двох, які оперують незалежно одна від одної. Такий тип синергії характерний, з нашого погляду, для корпоративного рівня.

Кадрова синергія, на думку Хитрої О.В. та Марченко В.С. [8, 9, 10] визначається потенціалом самоорганізації працівників як носіїв соціальних та біологічних характеристик. Слід погодитися з твердженням цих науковців щодо важливості саме кадрової синергії, яка, в багатьох випадках, є визначальною в реальному стані та подальшому розвитку підприємства, адже лише працівники є тією рушійною силою, які мають можливість поєднувати необхідні компоненти задля досягнення мети, забезпечуючи тим самим виникнення інших типів синергії (управлінської, ресурсної, тощо). Кадровий синергізм досить часто ототожнюють з синергізмом знань та темпераментів. Автори [20] як альтернативу кадровому синергізму розглядають міжособистісний синергізм для означення ситуації співпраці різних особистостей (найчастіше – під час роботи в команді), приділяючи високе значення саме роботі менеджера з організації роботи, створення команди, управління нею, що забезпечує залучення найкращих складових працівника до роботи, створення додаткової енергії, й саме це забезпечує синергізм.

Розширюючи наведений перелік типів синергії, цікавим є виділення синергії людських капіталів, під якою в роботі [31] розуміється ситуація, коли інвестиції в людський капітал на рівні одного підрозділу до зростання людського капіталу на рівні всього підприємства. Інтелектуальний, мотиваційний і синергічний рівень керівників і співробітників, а також корпоративні системи і процеси, що підвищують цей рівень для досягнення все більш високих бізнес-цілей компанії.

Синергія людського капіталу, на думку [75] дозволяє нарощувати людський капітал за рахунок грамотної політики залучення нових співробітників, навчання, розвитку лідерства. Знання, вміння і навички співробітників - це ключовий фактор досягнення якості продукції, що випускається, і конкурентних переваг підприємства на ринку. Синергія людського капіталу дозволяє спільно використовувати досягнення і можливості при управлінні знаннями, передаючи успішний досвід якісного виконання процесів всім підрозділам підприємства. Серед чинників, за рахунок яких досягається ефект синергії, виділяють: лідерство керівників, здібності вирішувати проблеми, спільність робочої обстановки, досвід, знання, задоволеність співробітників.

Окрім синергії людського капіталу, автори [32] виділяють синергію клієнтського капіталу (досягається за рахунок товарної марки, бренду, баз даних клієнтів, добрих відносин з клієнтами, в тому числі і неформальних; синергію організаційного капіталу (виникає в силу вмілого використання мережі збуту, організаційної структури).

За класифікацією Р. Адамса [33], в основу якої покладено характер виникнення, розрізняють структурну, функціональну та адміністративну синергії. Остання, корелює за сутністю із загальноорганізаційною синергією М. Кітіна.

Ще однією частковою варіацією класифікації І. Ансоффа є типологія синергії за І. А. Фесенко [13], в основі поділу якої покладено масштаб, що дозволяє виділяти сукупні витрати, сукупні розробки та спільну діяльність. На наш погляд така класифікація не є зовсім коректною та більше відповідає джерелам (чинникам) виникнення синергічного ефекту.

В роботі [34] її автором узагальнено попередні здобутки науковців та представлено класифікацію типів синергії (синергічних ефектів) за природою її виникнення: ефект масштабу полягає у зниженні вартості одиниці продукції через зміну величини підприємства; ефект інтеграції представляє собою суму всіх вигід, отримання яких було б неможливе при автономному функціонуванні учасників інтеграційної системи для кожного її учасника; ефект комплексних переваг представляє перевагу пакету послуг, товарів та угод за умови їх оптових поставок порівняно з їх отриманням на умовах «роздробу»; ефект конгломерату, який виникає через збільшення кількості підрозділів, що дозволяє розподілити ризик та його мінімізувати.

Слід відмітити, що найчастіше прояви синергії досліджують внаслідок її виникнення у зовнішньому середовищі та класифікується відповідно до [35] джерел її отримання; впливу на ринкову вартість корпорацій, цілей злиття й поглинання. Переважно, дія синергії, оцінювання синергічних ефектів досліджується та оцінюється в сфері злиття, поглинання, об'єднання підприємств, утворення корпорацій. Внутрішня проблематика утворення та оцінювання синергічних ефектів обмежено представлена в наукових дослідженнях, що потребує доопрацювання. Саме тому, слід погодитися з тезою, що наведена в роботі [12], щодо розподілу синергії на внутрішню та зовнішню. Цей же науковець, базуючись на типології синергії за І. Ансоффом, вирізняє технологічну синергію та ділову, «яка сприяє додатковому успіху за рахунок певних форм збуту».

Цікавим є трактування класифікаційної ознаки за походженням в роботі [14], де виділяється природна синергія (та, що виникла спонтанно, базуючись на природних властивостях системи щодо самоорганізації, без цілеспрямованого управлінського впливу) та організована (можна назвати штучною, яка виникла внаслідок визначених факторів, впливів відповідно до мети). На наш погляд, доцільно такий поділ співвіднести з класифікаційною ознакою «за рівнем

організованості» та виділяти природну (неорганізовану штучно синергію) та штучну (організовано штучно синергію).

Важливим внеском, на наш погляд, є спроба впорядкування типів синергії за різними ознаками [27]. Особливо доречним є виділення таких класифікаційних ознак як: за якістю отримання, де автор виділяє позитивну та негативну (за полярністю [36]; за джерелами виникнення – внутрішня та зовнішня; за масштабом прояву – локальна, сегментна, загальна; для потреб вертикально-інтегрованих структур за стадіями їх життєвого циклу: створення, розвиток, стабільність, старіння, ліквідація.

Сформувавши узагальнюючу матрицю типів синергії в розрізі джерел їх походження, було виявлено найбільш популярні її типи та встановлено ранги. Відповідно, найбільшої популярності набуває операційна та управлінська синергії, які, на нашу думку, мають внутрішній та зовнішній прояв та джерела. На наш погляд, незважаючи на рівнозначність цих синергій, найбільш важливою є управлінська, бо стосуватися вона буде всіх сфер діяльності. Якісне управління в змозі забезпечити виникнення синергії в будь-якій сфері та забезпечити загальний ефект в більшій мірі, ніж будь-яка інша синергія. Тобто, на авторську думку, управлінська синергія виявляється в загальній зміні соціально-економічної системи завдяки управлінським рішенням. Позитивна управлінська синергія проявляється в сталому розвитку соціально-економічної системи завдяки якісним управлінським рішенням. Негативна – навпаки. Слід погодитися з [37], що управлінська синергія першочергова націлена на збільшення кадрового потенціалу шляхом посилення мобільності кадрів, якості навчання, формування оптимальних структур, переважно «нежорстких», неформального спілкування.

Виходячи з мети дослідження, увагу привертає також кадрова синергія, яка має третій ранг за популярністю дослідження. Її дефініція не досить широко представлена, тому, доцільно погодитися з науковцями [8,9,10]. Дефініція кадрової синергії, на наш погляд, повинна базуватися на зміні кадрового потенціалу як кожного працівника, так і його загальної

величини, за рахунок певних джерел - здатностей та можливостей (що мають кількісні та якісні характеристики), без зовнішнього впливу керуючої системи. Вважаємо, що серед здатностей є й таке джерело синергії як схильність до самоорганізації, саморозвитку, що забезпечує як зростання загального кадрового потенціалу підприємства, так і окремих його складових.

З метою узагальнення є необхідність систематизувати типи синергії та представити загальну класифікаційну схему. Даний процес базується на використанні двох методів класифікації економічної інформації: ієрархічному та фасетному. Перший полягає у послідовному поділі загальної множини об'єктів на угруповання за рівнями; другий – передбачає визначення окремих угруповань із загальної множини за різними ознаками.

В процесі узагальнення класифікації типів синергії є необхідність поєднання вказаних методів, бо, під час дослідження було виявлено різні рівні синергії за класифікаційною ознакою тип результату, складові прибутку.

Автором результати узагальнення класифікації типів синергії наведено на рис. 2. З даного рисунку наочно видно, що класифікація типів синергії є неусталеною, та однакові типи присутні в класифікаціях за різними ознаками. Крім того, використання ієрархічного методу дозволило встановити різнорівневе сприйняття типів синергії в різних класифікаціях.

Авторське бачення можливих варіацій класифікації таке: за джерелами виникнення: внутрішня; зовнішня. Ця типологія видається нам логічною, тому підтримуємо думку попередніх дослідників, що синергія може виникнути як всередині підприємства (впровадження власної інноваційної технологічної розробки в діяльність), так і шляхом взаємодії із зовнішнім оточенням (злиття підприємств, наприклад); за якістю: позитивна та негативна. Повністю погоджуємося з науковцями, що ефект синергії може проявлятися як понадзвичайному збільшенні (позитивний ефект), так і навпаки, в посиленні негативного явища (негативна, від'ємна синергія); за сферами діяльності підприємства: управлінська, операційна, інвестиційна,

фінансова; за сферами операційної діяльності: кадрова, комерційна, ресурсна, технологічна; за рівнем організованості: природна та штучна.

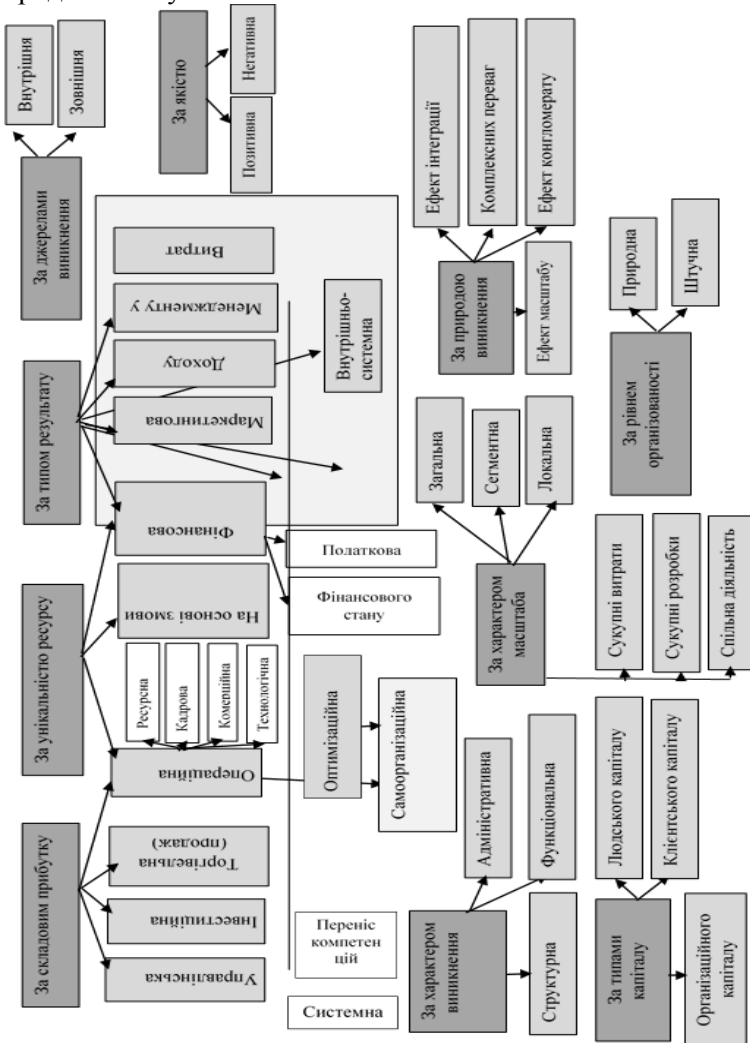

Рис. 2. Ієрархічно-фасетна класифікація типів синергії (складено автором)

Отже, автором виявлено ряд неузгодженості, що мають місце в розумінні типів синергії, їх співвідношення та представлено власне бачення. Також, на основі ієрархічно-фасетного методу, було запропоновано авторську класифікацію виявлених в ході дослідження типів синергії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом. Визначившись із можливою класифікацією та понятійно-категоріальним апаратом, доцільно розглянути специфіку використання теорії синергії під час управління кадровим потенціалом на підприємствах.

Література

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф: сокр. пер. с англ. – СПб. : Изд-во "Питер Ком", 1999. – 416 с.
2. Knoll, S. (2008) Cross-Business Synergies: A Typology of Cross-business Synergies and a Mid-range Theory of Continuous Growth Synergy Realization. GmbH, Wiesbaden.
3. Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York, London: Free Press.
4. Портер М.Е. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. – М: Альпина Бизнес Бук, 2005. – 246 с.
5. Prahalad, C.; Doz, Y. (1998). Evaluating interdependencies across business units. In *Strategic synergy*, A. Campbell and K. Sommers Luchs. (Eds.). 2nd edition. London: International Thomson Business Press
6. Chatterjee S. Types of Synergy and Economic Value: The Impact of Acquisitions on Merging and Rival Firms / S. Chatterjee // *Strategic Management Journal*. 1986. – Vol. 7. – P. 119–139
7. Водянка Л.Д. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання / Л.Д. Водянка, І.В. Яскал // *Вісник Хмельницького національного університету*. Т. 1. – 2012. – № 3. – С. 7-12

8. Марченко В.М. Кадровий синергізм процесів злиття та поглинання / В.М. Марченко // Агроінком. – 2009. – № 9-12. – С. 37-40.

9. Хитра О.В. Синергетичний підхід до управління трудовою поведінкою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2175/1/Khytra.pdf>

10. Хитра О.В. Перспективи досягнення кадрового синергізму на підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2139/1/6084-10079-1-SM.pdf>

11. Решетило В.П. Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / В.П. Решетило. – Харків: ХНУ, 2006. – 34 с.

12. Підвальна О.Г. Синергійний ефект в менеджменті / О.Г. Підвальна, Н.О. Козяр // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1865>

13. Фесенко І. А. Інституціональні особливості синергетичного ефекту / І. А. Фесенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. - №1(5). - С. 199- 204

14. Шевцова Г.З. Синергетичний менеджмент як концепція організованої синергії в управлінні підприємствами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41438/st_57_24.pdf?sequence=1

15. Смачило В.В. Концепція синергії в соціально-економічних системах Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Т.23, вип. 4 (69). - 2018. – С . 81-85

16. Чернецька О.В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві / О.В. Чернецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf>

17. Кристофферсон С. Проклятие победителя: ошибки слияний // Вестник McKinsey. – 2009. – № 1. – С. 12-20
18. Ключенко А.В. Интегральная оценка синергетического эффекта как показатель эффективности рекреационного кластера // Глобальные та национальные проблемы экономики. – 2016. - №9. – С. 542-546. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//global-national.in.ua/archive/9-2016/112.pdf](http://global-national.in.ua/archive/9-2016/112.pdf)
19. Curien Nicolas. The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity / Curien Nicolas // Review of Network Economics, – June 2007, – Vol. 6, Issue 2. – P. 161-174
20. Мельник Л. Г., Дегтярџова І. Б. Синергетична основа маркетингових інновацій. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – No 1. – С. 70
21. Цуруль О. А. Менеджмент у державних організаціях [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/98/42/1/2/>
22. Теория менеджмента. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/50602/menedzhment/zakoni_organizatsiyi
23. Балтин В.Э. Оценка эффекта синергии создания и функционирования холдинга / В.Э. Балтин, Е.В. Скобелева // Вестник ОГУ. – 2003. – № 8. – С. 170-176.
24. Сабадирџова А.Л. Синергетичний ефект в системі потенціалу підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26111/1/Sabadyrova.pdf>
25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://students-library.com.ua/library/read/15173-cto-oznacaet-upravlenceskaa-sinergia>
26. Організація торгівлі / За ред. В.В. Апопія – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
27. Колесніков Д.В. Сутність синергії та класифікація її видів у дослідженні вертикально-інтегрованих структур / Д.В. Колесніков // Економічний вісник. – 2013. – No 2. – С. 9–15

28. Roson R. «Two-Sided Markets : A Tentative Survey» / Roson R. // Review of Network Economics, – 2005. – №4. – P. 142-160

29. Сабадирьова А.Л. Потенціал промислового підприємства: організація оцінки / А.Л. Сабадирьова // Механізм регулювання економіки. – 2011. - №4. – С. 115-121

30. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. – Cheltenham: Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.

31. Крылов Б. Человеческий капитал как конкурентное преимущество бизнес-организации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hse.ru/data/2011/06/29/1216136828/Krylov_pres.pdf

32. Гигуашвили Г.Г., Макасарашвили Т. Ш., Хоргуашвили Т. Ю. Некоторые аспекты менеджмента бизнес – объектов. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. Випуск 1, Том 1. – С. 18-22

33. Adams R. Perfomans indicators for sustainable development, Accounting and Business / R. Adams. – 1999. – April, – 223p.

34. Сергеева О.В. Концепція синергізму в обґрунтуванні ефективності стратегічного партнерства підприємств: теоретико-методичний аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duan.edu.ua/uploads/vidavniststvo-15-16/13584.pdf>

35. Марченко В. М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття і поглинання / В. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №4(118). – С. 135–142.

36. Кухній Л.С. Формування синергетичного механізму функціонування підприємства як складової частини соціально -економічної системи /Дис. ... канд. екон. наук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://is.gd/lpbo2y>

37. Эффект синергии у функционировании предприятия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://5balov.com.ua/pomoshch-v-uchebe/234-efekt-sinergiji-u-funktsionuvanni-pidpriemstva>

1. Ansoff, I. (1999) Novaya korporativnaya strategiya [New corporate strategy] SPb. Izd-vo "Piter Kom" [in Russian]
2. Knoll, S. (2008) Cross-Business Synergies: A Typology of Cross-business Synergies and a Mid-range Theory of Continuous Growth Synergy Realization. GmbH, Wiesbaden. [in English]
3. Porter, M. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York, London: Free Press. [in English]
4. Porter, M. (2005) Konkurentnoye preimushchestvo: kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]. M, Alpina Biznes Buk [in Russian]
5. Prahalad, C.; Doz, Y. (1998). Evaluating interdependencies across business units. In Strategic synergy, A. Campbell and K. Sommers Luchs. (Eds.). 2nd edition. London: International Thomson Business Press [in English]
6. Chatterjee, S. (1986) Types of Synergy and Economic Value: The Impact of Acquisitions on Merging and Rival Firms. *Strategic Management Journal*. Vol. 7, 119–139. [in English].
7. Vodjanka, L.D. & Jaskal, I. V. (2012) Synerghetychnyj efekt u dijajnosti pidpryemstv: klasyfikacija ta pidkhody do ocinjuvannja [Synergy effect in enterprise activity: classification and approaches to evaluation]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, Vol. 1, no. 3, 7-112. [in Ukrainian]
8. Marchenko, V.M. (2009) Kadrovyi synerhizm protsesiv zlyttia ta pohlynannia [Personnel synergy of merger and acquisition processes]. *Ahroinkom*, No9-12, 37-40. [in Ukrainian]
9. Khytra, O.V. Synerghetychnyj pidkhid do upravlinnia trudovoiu povedinkoiu [Synergistic approach to managing work behavior]. Electronic resource. Retrieved from: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2175/1/Khytra.pdf> [in Ukrainian]
10. Khytra, O.V. Perspektyvy dosiahnennia kadrovoho synerhizmu na pidpryemstv [Perspectives of achievement of personnel synergy on enterprises]. Electronic resource. Retrieved

from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2139/1/6084-10079-1-SM.pdf> [in Ukrainian]

11. Reshetylo, V.P. (2006) Ekonomichna synerhetyka realizatsii rynkovoho potentsialu instytutsionalnykh system [Economic synergetics realization of market potential of institutional systems]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv: KhNU. [in Ukrainian]

12. Pidvaljna, O.Gh. & Kozjar, N.O. (2013) Synerghijnyj efekt v menedzhmenti [Synergy effect in management]. *Efektivna ekonomika – Effective economy* (electronic journal), no. 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1865> [in Ukrainian]

13. Fesenko, I.A. (2010) Instytutsionalni osoblyvosti synerhetychnoho efektu [Institutional features of synergistic effect] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 1(5), 199- 204. [in Ukrainian]

14. Shevtsova, H.Z. Synerhetychnyi menedzhment yak kontseptsiiia orhanizovanoi synerhii v upravlinni pidpriumstvamy [Synergetic management as a concept of organized synergy in the management of enterprises]. Retrieved from http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41438/st_57_24.pdf?sequence=1 [in Ukrainian]

15. Smachylo, V.V. (2018) Kontseptsiiia synerhii v sotsialno-ekonomichnykh systemakh [Concept of synergy in socio-economic systems]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*. 23, vyp. 4 (69), 81-85. [in Ukrainian]

16. Chernenjka, O. V. (2014) Sutnistj ta znachennja synerghetychnogho efektu v systemi upravlinnja na pidpriumstvi [The essence and significance of the synergistic effect in the management system at the enterprise]. *Global`ni ta nacional`ni problemy` ekonomiky` - Global and National Problems of Economy* (electronic journal), vol. 2, 762-765. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf>. [in Ukrainian]

17. Krystofferson, S. (2009) Proklyatye pobedytelia: oshybky slyiany [Curse of the Winner: Mistakes of Mergers]. *Vestnyk MsKinsey – Messenger of MSKinsey*, 1.

18. Kliuchenko, A.V. (2016) Integralna otsinka synerhetychnoho efektu yak pokaznyk efektyvnosti rekreatsiinoho klasteru [Integral assessment of the synergetic effect as an indicator of the efficiency of the recreational cluster]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and national problems of the economy*, 9, 542-546. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/112.pdf> [in Ukrainian]

19. Curien, Nicolas (2007) The Convergence between Content and Access: Internalizing the Market Complementarity. *Review of Network Economics*. Vol. 6, Issue 2, 161-174. [in English]

20. Melnyk, L. H., Dehtiarova I. B. (2010) Synerhetychna osnova marketynhovykh innovatsii [Synergetic basis of marketing innovations]. *Marketynh i menedzhment innovatsii–Marketing and Management of Innovations*, 1, 70. [in Ukrainian]

21. Tsurul, O. A. (2002) *Menedzhment u derzhavnykh orhanizatsiakh [Management in public organizations]*. K. KNEU. Retrieved from <http://studentbooks.com.ua/content/view/98/42/1/2/> [in Ukrainian]

22. *Teoriya menedzhmenta [Management theory]*. Retrieved from https://stud.com.ua/50602/menedzhment/zakoni_organizatsiyi [in Ukrainian]

23. Baltyn, V.E. & Skobelev, E.V. (2003) Otsenka efekta synerhyi sozdaniya y funktsyonyrovaniya kholdynha. [Estimation of the Synergy Effect of the Creation and Operation of the Holding]. *Bulletin of the OGU*. No. 8, 170-176. [in Russian]

24. Sabadyrova, A.L. Synerhetychnyi efekt v systemi potentsialu pidpriemstva. [Synergistic effect in enterprise potential system]. Retrieved from <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26111/1/Sabadyrova.pdf> [in Ukrainian]

25. Retrieved from <https://students-library.com.ua/library/read/15173-cto-oznacaet-upravlenceskaa-sinergia>

26. Orhanizatsiia torhivli (2009) [Organization of trade]. za redaktsiieiu Apopiia V. V. K.: Tsentr uchbovoi literatury. 623 [in Ukrainian]

27. Kolesnikov, D.V. (2013) Sutnist synerhii ta klasyfikatsiia yii vydiv u doslidzhenni vertykalno-intehrovanykh struktur [The essence of synergy and the classification of its types in the study of vertically-integrated structures]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Herald*, 2, 9-15. [in Ukrainian]
28. Roson, R. (2005) Two-Sided Markets : A Tentative Survey. *Review of Network Economics*, 4, 142-160. [in English]
29. Sabadyrova, A.L. (2011) Potentsial promyslovoho pidpriemstva: orhanizatsiia otsinky [Potential of an industrial enterprise: organization of evaluation]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. – Mechanism of regulation of economy*, 4. 115-121. [in Ukrainian]
30. Keating, M. (1998) The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham: Edward Elgar Publishers. [in English]
31. Krylov, B. (2011) Chelovecheskiy kapital kak konkurentnoye preimushchestvo biznes – organizatsii [Human capital as a competitive advantage of a business organization]. Retrieved from http://www.hse.ru/data/2011/06/29/1216136828/Krylov_pres.pdf [in Russian]
32. Giguashvili, G.G.. Makasarashvili, T. Sh.. Khorguashvili T. Yu. (2012) Nekotoryye aspekty menedzhmenta biznes – obyektov [Some Aspects of the Management of Business Objects]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti ' - Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, 1, 1, 18-22 [in Russian]
33. Adams, R. (1999) Perfomans indicators for sustainable development. *Accounting and Business*. April [in English]
34. Serheieva, O.V. Kontseptsiiia synerhizmu v obruntuvanni efektyvnosti stratehichnoho partnerstva pidpriemstv: teoretyko-metodychnyi aspekt [Concept of synergy in substantiating the effectiveness of strategic partnership of enterprises: theoretical and methodical aspect]. Retrieved from <http://duan.edu.ua/uploads/vidavnytstvo-15-16/13584.pdf> [in Ukrainian]

35. Marchenko, V. M. (2011) *Metodychni pidkhody do otsiniuvannia synerhetychnoho efektu zlyttia i pohlynnannia* [Methodical approaches to the assessment of synergistic effect on the public]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of economics*, 4(118), 135–142. [in Ukrainian]

36. Kukhnii, L.S. (2017) *Formuvannia synerhetychnoho mekhanizmu funktsionuvannia pidpryiemstva yak skladovoi chastyny sotsialno -ekonomichnoi systemy* [Formation of synergistic mechanism of functioning of the company as an integral part of the socio -economic system]. *Candidate's thesis*. Ternopil. Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichniy universytetimeni Ivana Puliuia. Retrieved from <https://is.gd/Ipbo2y> [in Ukrainian]

37. *Efekt synerhii u funktsionuvanni pidpryiemstva* [The effect of synergy in the functioning of the enterprise]. Retrieved from <http://5balov.com.ua/pomoshch-v-uchebe/234-efekt-sinergiji-u-funktsionuvanni-pidpryiemstva> [in Ukrainian]

25.04.2019

УДК 339.13.01:338.48

JEL classification: L 830

Шукіна Ольга

МОНІТОРИНГ СТРУКТУРИ ГОТЕЛЬНИХ БРЕНДІВ ЄВРОПИ

У статті проведено моніторинг міжнародної готельної індустрії Європи, визначено основних лідерів готельних мереж цього регіону, надано їм стислу характеристику. Так, лідером за кількістю номерного фонду є готельна мережа Accor, якій більше ніж 40 років та за цей час було відкрито 4283 готелів у 95 країнах світу. Приділено увагу окремим брендам, що входять у структуру готельних мереж, розглянуто їх позиції у загальному рейтингу Європи. На першому місці знов знаходиться мережа AccorHotels з готельним брендом Ibis, що відноситься до

економічного класу. Цей бренд є широко розповсюдженим на європейському ринку – 58% від загальної кількості у світі. А якщо об'єднати у мега бренд Ibis готельні бренди – Ibis, Ibis Styles та Ibis Budget, то у 2018 році вони займали перше місце навіть за кількістю мережевих готелів у Європі. Проведено аналіз динаміки лідируючих готельних брендів Європи у 2017-2018 рр. Розглянуто сегмент готельних брендів Європи, що не вийшли за межі даного регіону, тобто не представлені у інших країнах.

Проаналізовано готельні бренди Європи за країнами походження у 2017 р., виявлено загальні тенденції та імовірні шляхи розвитку. У переліку було досліджено 20 країн, абсолютним лідером з яких за кількістю брендів є США з 34 брендами та 7 готельними компаніями, що склало більше 30 % номерного фонду проаналізованих готелів. Розглянуто ситуацію кількісного співвідношення мережевих готелів до незалежних по окремим країнам Європи у 2017 р. Виявлено країни лідери за кількістю міжнародних брендів у порівнянні з місцевими готельними брендами.

Наведено ранжування готельних брендів Європи за класифікацією STR (Smith Travel Research). Розглянуто більш детально сегмент готельних брендів високого класу. Запропоновано імовірні шляхи розвитку міжнародної готельної індустрії Європи.

Ключові слова: структура готельного ринку, міжнародна готельна індустрія, готельні мережі, рейтинги готельних мереж, готельні бренди, готельний ринок Європи.

Shykina Olga

MONITORING THE STRUCTURE OF HOTEL BRANDS IN EUROPE

The article monitors the international hotel industry in Europe, identifies the main leaders of hotel chains in this region, gives them a brief description. Thus, the leader in the number of rooms is the hotel chain Accor, which exists for more than 40 years and during this time opened 4283 hotels in 95 countries. The attention of individual brands within the structure of hotel chains has been considered, their positions in the general rating of Europe are considered. The AccorHotels network with the Ibis hotel brand, which belongs to the economy class, is in the first place again. This brand is widespread in the European market – 58% of the total number in the world. And if Ibis, Ibis Styles and Ibis Budget brands combine into the mega brand, then in 2018 they ranked first in the number of chain hotels in Europe. The analysis of dynamics of the leading hotel brands of Europe in 2017-2018 is carried out. The segment of hotel brands in Europe, which did not go beyond the region, is considered, that is, hotels are not represented in other countries.

The hotel brands in Europe by country of origin in 2017 are analyzed, general tendencies and possible ways of development are revealed. The list has examined 20 countries, the absolute leader of which with the number of brands is the United States with 34 brands and 7 hotel companies, the share of which was more than 30% of the number of rooms analyzed hotels. The situation of the quantitative ratio of chain hotels to independent hotels in different countries of Europe in 2017 is considered. The countries are determined by the number of international brands in comparison with local hotel brands.

Ranking of European hotel brands by classification STR (Smith Travel Research) is given. The segment of hotel brands of a high class is considered in more detail. Possible ways of development of the international hotel industry of Europe are offered.

Key words: hotel market structure, international hotel industry, hotel chains, hotel chain ratings, hotel brands, hotel market in Europe.

Шикина Ольга

МОНИТОРИНГ СТРУКТУРЫ ГОСТИНИЧНЫХ БРЕНДОВ ЕВРОПЫ

В статье проведен мониторинг международной гостиничной индустрии Европы, определены основные лидеры гостиничных сетей этого региона, дана им краткая характеристика. Так, лидером по количеству номерного фонда является гостиничная сеть Accor, которой более 40 лет и за это время было открыто 4283 гостиниц в 95 странах мира. Уделено внимание отдельным брендам, входящих в структуру гостиничных сетей, рассмотрены их позиции в общем рейтинге Европы. На первом месте вновь находится сеть AccorHotels с гостиничным брендом Ibis, которая относится к экономичному классу. Этот бренд является широко распространенным на европейском рынке – 58% от общего количества в мире. А если объединить в мега бренд Ibis гостиничные бренды – Ibis, Ibis Styles и Ibis Budget, то в 2018 году они занимали первое место даже по количеству сетевых гостиниц в Европе. Проведен анализ динамики лидирующих гостиничных брендов Европы в 2017-2018 гг. Рассмотрен сегмент гостиничных брендов Европы, который не вышел за пределы данного региона, то есть гостиницы не представлены в других странах.

Проанализированы гостиничные бренды Европы по странам происхождения в 2017, выявлены общие тенденции и возможные пути развития. В перечне было исследовано 20 стран, абсолютным лидером из которых по количеству брендов являются США с 34 брендами и 7 гостиничными компаниями, удельный вес, которой составил более 30% номерного фонда проанализированных гостиниц. Рассмотрена ситуация количественного соотношения сетевых гостиниц к независимым по отдельным странам Европы в 2017 г. Выявлено страны

лидеры по количеству международных брендов по сравнению с местными гостиничными брендами.

Приведено ранжирование гостиничных брендов Европы по классификации STR (Smith Travel Research). Рассмотрен более подробно сегмент гостиничных брендов высокого класса. Предложены возможные пути развития международной гостиничной индустрии Европы.

Ключевые слова: структура гостиничного рынка, международная гостиничная индустрия, гостиничные сети, рейтинги гостиничных сетей, гостиничные бренды, гостиничный рынок Европы.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-178-201

Постановка проблеми. Історично європейський регіон був родоначальником готельного господарства, але пізніше американські готельні корпорації сприяли глобалізації міжнародної індустрії гостинності [2, с. 180]. У свою чергу, європейські готельні мережі пішли за американськими компаніями в напрямку інтернаціоналізації бізнесу, яке прискорилося в кінці 1980-х р, коли внутрішні ринки перебували в стагнації. Європейські мережі багато запозичили в США. Навіть одна з найбільших європейських мереж Ассор розпочинала своє існування опираючись на досвід отриманий засновниками у США [11, с. 146].

Наразі спостерігається тенденція до зміщення світової економіки з Заходу на Схід, і маємо можливість прогнозувати збільшення кількості туристів з країн з економікою, що розвивається. У зв'язку з цим європейським готельним компаніям доведеться адаптувати пропозицію послуг під нові тенденції попиту. На перше місце в пріоритетах людей поступово виходить якість життя.

Сегментація європейського ринку готельних послуг стає більш глибокою, що виражається в розвитку нових готельних послуг і методів ведення підприємницької діяльності. Багато готельних комплексів обирають в якості цільового сегмента ділових туристів [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями розвитку міжнародної готельної індустрії, питаннями сучасного її стану та тенденціями перерозподілу лідируючих місць за різними показниками функціонування готельних підприємств займались Безуглий І.В. [1], Буряк Т.В. [2], Горіна Г. О. [3], Кудлай Т.В. [5-7], Мельниченко С.В. [6-7] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснені наукові напрацювання акцентували увагу на діяльності готельних мереж в цілому по світу, але окремої уваги щодо діяльності готельних брендів у складі мереж конкретно європейського регіону було здійснено в недостатній мірі.

Мета статті. Таким чином виникає необхідність розглянути діяльність міжнародних готельних мереж у розрізі європейського регіону та приділити більш детальну увагу структурі готельних брендів для виявлення основних тенденцій та імовірних шляхів розвитку міжнародної готельної індустрії Європи.

Виклад основного матеріалу. Провідне місце в світовому готельному господарстві займає Європейський континент [8, с. 26]. На його частку у 2017 р. припадало 670,4 млн туристів (50,6 %) із загальної кількості 1323,0 млн туристів у всьому світі [12]. Відповідно, і готельний фонд складає більше 55 % усього світового готельного фонду (171 тис. готелів зосереджено в Європі) [10, с. 169]. Готельний фонд у країнах Європи, не поступаючись лідерством протягом всієї історії, зростає щорічно в середньому на 2-2,5 %.

За даними сайту statista із найдорожчих 20 міст для ділових поїздок по всьому світу в 2017 році за щоденними витратами на готель 10 відносились до країн Європи [12]. Так, Лондон зайняв 2 місце (269,8 доларів США), Цюрих – 3 місце (264,7 доларів США), Женева – 6 місце (239,4 доларів США), Базель – 8 місце (232,8 доларів США), Париж – 10 місце (223,1 доларів США), Копенгаген – 11 місце (221,2 доларів США), Дублін – 12 місце (219,3 доларів США), Люксембург – 14 місце (214,6 доларів США), Мілан – 16 місце (212,0 доларів США),

Київ – 19 місце (205,1 доларів США). Високі ціни на розміщення у Європі мають мотивуючу дію на появу міжнародних готельних мереж.

Аналізуючи дані лідируючих готельних мереж Європи у 2017 р. за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [13, 14] можемо констатувати, що в першу «десятку» входять чотири європейські готельні мережі – Accor, InterContinental Hotels Group, Louvre Hotel Group (нещодавно куплена китайською Shanghai Jin Jiang), Whitbread, при цьому кількість брендів і номерів в мережах сильно відрізняється (табл. 1).

Таблиця 1
Лідируючі готельні мережі Європи у 2017 р.
за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [13-14]

№	Компанія	Кількість брендів у Європі	Місце компанії у світі	Кількість номерного фонду	Перелік брендів
1	2	3	4	5	6
1	AccorHotels	11	6	303847	Ibis, Mercure, Ibis Budget, Novotel, Ibis Styles, HotelF1, Pullman, Sofitel, Adagio, M Gallery, Fairmont
2	Marriott International	15	1	114864	Marriott Hotels, Sheraton, Design Hotels, Courtyard by Marriott, AC Hotels by Marriott, Renaissance Hotels, Westin Hotels & Resorts, The Luxury Collection, Le Meridien, Autograph Collection Hotels, The Ritz Carlton, Four Points by Sheraton, JW Marriott, W Hotels, St Regis
3	IHG	4	3	106889	Holiday Inn, Holiday Inn Express, Crowne Plaza Hotels & Resorts, InterContinental Hotels & Resorts
4	Best Western Hotels & Resorts	1	11	82000	Best Western
5	Louvre Hotel Group (ввійшов у склад	5	5	74435	Campanile, Premiere Classe, Kyriad, Golden Tulip, Tulip Inn

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6
	Shanghai Jin Jiang)				
6	Carlson Rezidor Hotel Group	3	13	69859	Radisson Blu, Park Inn by Radisson, Park Plaza
7	Hilton Worldwide	4	2	69547	Hilton Hotels & Resorts, Doubletree by Hilton,
					Hilton Garden Inn, Hampton by Hilton
8	Whitbread	1	24	69297	Premier Inn
9	Wyndham Hotel Group	4	4	51224	Ramada Worldwide, Tryp by Wyndham, Days Inn, Wyndham Hotels & Resorts
10	Choice Hotels International	4	7	50789	Clarion, Quality, Comfort Inn, Ascend

Так, лідером за кількістю номерного фонду є готельна мережа Accor (країна походження – Франція), якій більше ніж 40 років та за цей час було відкрито 4283 готелів у 95 країнах світу (2017 рік) [11, с. 148]. Однією з особливих характеристик Accor, що виділяють її серед інших готельних операторів, є той факт, що мережа працює в усіх сегментах готельного бізнесу – від найбільш економічних до п'ятизіркових готелів. При цьому сама компанія повністю володіє майже третиною готелів, 35 % узяті в лізинг, 19 % управляється компанією, 15 % готелів працюють за договором франчайзингу з Accor [5]. З 30 брендів мережі Accor 11 ввійшли до переліку ТОП-100 готельних брендів Європи з переважною кількістю номерного фонду у сегменті економ класу.

Найбільша різноманітність брендів у даному переліку належить готельній мережі – Marriott International. Це американська мережа готелів, що входить до п'ятірки найбільших за кількістю готелів та найпотужніших готельних мереж за номерним фондом у світі. Вона налічує 6333 готелів у 127 країнах світу [11, с. 147]. Готелі Marriott настільки різноманітні, що розраховані на задоволення потреб гостей різних класів. Секретом розповсюдження готельної мережі є поглинання своїх конкурентів. Так, у 1995 році мережа

придбала Ritz-Carlton Hotel Company, у 1997 році Marriott International купила Renaissance, а у 2015 році Marriott поглинула Starwood.

InterContinental Hotels and Resorts – міжнародна мережа готелів, що належить британській компанії InterContinental Hotels Group. До мережі входить 5348 готелів у 103 країнах світу [11, с. 147]. Займала у 2017 році 3 позицію за сукупним номерним фондом готелів представлених на території Європи, але у ТОП-100 брендів Європи увійшли лише 4 бренди IHG із 14 існуючих.

Лідерами серед мереж представлених у ТОП-10 мереж Європи були ті, що започатковані у США – це загальносвітова тенденція. Агресивна експансія мереж США обумовлена більшим досвідом існування (вони були одними з перших сучасних готельних мереж у світі) та необхідність розширювати свою компанію за рахунок франшиз – що значно знижує ризики [3, с. 108]. Звичайно, найбільш відомі ті готельні ланцюги, що оперують у багатьох державах, а не обмежуються контролем готелів однієї країни. Багато готельних мереж прагнуть територіально розширити свою діяльність.

У таблиці 2 наведені готельні бренди Європи з переліку ТОП-100, що мали найбільший номерний фонд у 2017 році. Як можемо упевнитися, на першому місці знов знаходиться мережа AccorHotels з готельним брендом Ibis, що відноситься до економічного класу [13]. Цей бренд є широко розповсюдженим на європейському ринку – 58% від загальної кількості у світі.

Таблиця 2

Лідеруючі готельні бренди Європи у 2017 р.
за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [13-14]

№	Бренд	Компанія	Місце бренду у світі	Кількість номерного фонду в Європі	Питома вага європейського сегменту у загальній кількості
1	2	3	4	5	6
1	Ibis	AccorHotels	13	82342	58%
2	Best Western	Best Western Hotels & Resorts	11	82000	27%
3	Premier Inn	Whitbread	33	69297	96%

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6
4	Mercure	AccorHotels	23	63945	66%
5	Holiday Inn	IHG	4	46024	22%
6	Radisson Blu	Carlson Rezidor Hotel Group	31	45600	80%
7	Ibis Budget	AccorHotels	37	44916	80%
8	Novotel	AccorHotels	25	44469	49%
9	Hilton Hotels & Resorts	Hilton Worldwide	6	42500	21%
10	Scandic Hotels	Scandic Hotels	-	40750	100%

А якщо об'єднати у мега бренд Ibis готельні бренди – Ibis, Ibis Styles та Ibis Budget, то у 2018 році вони займали перше місце навіть за кількістю мережевих готелів у Європі (табл. 3).

Таблиця 3

Лідируючі готельні бренди Європи у 2018 р. [12]

№	Бренд	Компанія	Кількість готелів у Європі	Кількість номерного фонду в Європі	Середній номерний фонд готелів
1	Ibis Megabrand (Ibis, Ibis Styles, Ibis Budget)	AccorHotels	1474	141113	95,7
2	Best Western	Best Western Hotels & Resorts	1106	78772	71,2
3	Premier Inn	Whitbread	789	65988	83,6
4	Travelodge	Travelodge	557	41830	75,1
5	Mercure	AccorHotels	541	61386	113,5
6	Holiday Inn / Holiday Inn Express	IHG	487	69590	142,9
7	B&B Hotels	B&B Hotels	421	36357	86,4
8	NH Hotels	NH Hotel Group	304	45414	149,4
9	Novotel / Suite Novotel	AccorHotels	304	43982	144,7
10	Hilton International	Hilton Worldwide	120	33576	279,8

Як бачимо, майже всі бренди лідери Європи не входять до ТОП-10 брендів світу за кількістю номерного фонду, винятком є тільки Holiday Inn від IHG, що займає у світі 4 місце, а в Європі 5, та Hilton Hotels & Resorts від Hilton, що опинився на 6 місці у світі та на 9 місці у Європі.

Можемо констатувати, що ряд брендів відноситься до орієнтованих на готельний ринок Європи за питомою вагою даного сегменту номерного фонду у загальній кількості. До таких можемо віднести Premier Inn з 96 % номерного фонду у Європі, Radisson Blu з 80 % та Ibis Budget з 80 %.

Складаючи рейтинг готельних брендів Європи у 2018 році за кількістю готелів бачимо, що перше місце займає глобальний бренд Ibis, як вже було зазначено, а друге місце займає бренд з США – Best Western, на третьому місці опинився Premier Inn, а на четвертому – Travelodge. Для цих брендів характерною ознакою є середній номерний фонд менший за 100 номерів. Така ж ситуація ще у готельного бренду B&V Hotels, що зайняв 7 місце. Інші бренди, що увійшли у ТОП-10 мають середній номерний фонд більший за 100 номерів. Так, у Hilton International, що займає 10 місце найбільший середній номерний фонд у даній вибірці – майже 280 номерів.

Таблиця 4

Готельні бренди Європи, що представлені тільки у Європі у 2017 р. за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [13]

№	Бренд	Компанія	Кількість номерного фонду	№	Бренд	Компанія	Кількість номерного фонду
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Scandic Hotels	Scandic Hotels	40750	16	Valamar	Valamar Hotels & Resorts	7928
2	Campanile	Louvre Hotel Group	28000	17	Jurys Inn	Jurys Inn	7538
3	Premiere Classe	Louvre Hotel Group	19000	18	First	First Hotels	6902
4	HotelF1	AccorHotels	16534	19	Dorint	Dorint Hotels & Resorts	6707
5	Motel One	Motel One	16500	20	Vienna House	Vienna International	5892
6	Maritim	Maritim Hotels	15500	21	Mitsis	Mitsis	5700

Продовж. табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8
7	Kyriad	Louvre Hotel Group	14506	22	Grupotel	TUI	5600
8	Thon	Thon	11482	23	Crystal	Crystal Hotels	5000
9	Sokos	Sokos	10327	24	Austria Trend	Verkehrsburg Hotellerie	5000
10	Britannia Hotels	Britannian Hotels	10000	25	Silken Hoteles	Silken Hoteles	4845
11	Balladins	Dynamique Hotel Mgt Gp	10000	26	Citadines Apart'hotel	Ascott Ltd	4727
12	Pestana	Pestana	10000	27	Macdonald	Macdonald Hotels	4500
13	Van der Valk	Van der Valk	9459	28	ATA	ATA Hotels	2500
14	Danubius	Danubius Hotels Group	8000	29	nhov	NH Hotel Group	828
15	Eurostars	Hotusa	8000	-	-	-	-

Також цікавим є факт наявності у цьому рейтингу готельного бренду, що на 100% розташовано лише у Європі – Scandic Hotels. Це є ознакою належності мережі тільки до країни походження, чи імовірно такий бренд був розроблений міжнародною мережею ексклюзивно для певного ринку. У AccorHotels таким брендом є HotelF1 (див. табл. 4), якого більш ніде нема окрім Європи. Цікавим є факт, що інші глобальні міжнародні мережі, такі як Marriott International, Hilton Worldwide, InterContinental Hotel Group, Wyndham Hotel Group, Choice Hotels International, Best Western не є настільки зацікавленими європейським ринком готельного господарства, щоб розробляти для нього ексклюзивний бренд з великою кількістю номерного фонду [4].

Якщо розподілити усі готельні бренди, що увійшли до рейтингу ТОП-100 готельних брендів Європи за країнами походження, то ми отримуємо 20 країн. Абсолютним лідером з переліку країн за кількістю брендів є США з 34 брендами та 7 готельними компаніями, що склало більше 30 % номерного фонду проаналізованих готелів (табл.5). Друге місце займає Франція з 13 брендами та 3 готельними компаніями, на які приходить 22,9 % номерного фонду проаналізованих готелів. Третє місце займає Англія з 8 брендами та 4 готельними компаніями. Хоча кількість готельних брендів, що приходить

на Іспанію більша ніж у Англії та Франції (14), а кількість готельних компаній складає 9, але за питомою вагою номерного фонду країна посідає 4 місце. У останній час активно на ринок Європи виходить Китай, але не з новими побудованими готелями, а з нещодавно купленими готельними мережами, прикладом може бути – Louvre Hotel Group. Важливе місце у рейтингу ТОП-100 готельних брендів Європи також займає Німеччина – з 4,4 % питомої ваги від загальної кількості номерного фонду. Останні 14 країн (Швеція, Норвегія, Нідерланди, Швейцарія, Фінляндія, Португалія, Угорщина, Хорватія, Ірландія, Греція, Туреччина, Сінгапур, Шотландія, Італія) займають менше 10 % від загального номерного фонду ранжування.

Таблиця 5

Готельні бренди Європи за країнами походження у 2017р.
за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [13-14]

№	Країна	Кількість брендів	Номерний фонд	Питома вага	Перелік компаній
1	2	3	4	5	6
1	США	34	455223	30,5 %	Marriott International, Carlson Rezidor Hotel Group, Wyndham Hotel Group, Choice Hotels International, Hyatt Hotels Corp, Best Western Hotels & Resorts, Hilton Worldwide
2	Франція	13	341847	22,9 %	AccorHotels, Dynamique Hotel Mgt Gr, B&B Hotels
3	Англія	8	225615	15,1 %	Britannia Hotels, Travelodge, Whitbread, Millennium & Copthorne Hotels, IHG
4	Іспанія	14	175141	11,7 %	Hotusa, NH Hotel Group, Silken Hoteles, Melia Hotels International, Catalonia, H10 Hotels, Barcelo Hotels & Resorts, Iberostar, Riu Hotels & Resorts
5	Китай	6	80327	5,4 %	Vienna International (Jin Jiang International), Louvre Hotel Group (Jin Jiang International)
6	Німеччина	8	66117	4,4 %	Dorint Hotels & Resorts, Motel One, TUI, Verkehrsburg Hotellerie, PentaHotels, Deutsche Hospitality

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6
7	Швеція	1	40750	2,7 %	Scandic Hotels
8	Норвегія	2	18384	1,2 %	First Hotels, Thon
9	Нідерланди	2	11459	0,8 %	Van der Valk, CitizenM
10	Швейцарія	2	11400	0,8 %	Kempinski, Movenpick Hotels & Resorts
11	Фінляндія	1	10327	0,7 %	Sokos
12	Португалія	1	10000	0,7 %	Pestana
13	Угорщина	1	8000	0,5 %	Danubius
14	Хорватія	1	7928	0,5 %	Valamar Hotels & Resorts
15	Ірландія	1	7538	0,5 %	Jurys Inn
16	Греція	1	5700	0,4 %	Mitsis
17	Туреччина	1	5000	0,3 %	Crystal Hotels
18	Сінгапур	1	4727	0,3 %	Ascott Ltd
19	Шотландія	1	4500	0,3 %	Macdonald Hotels
20	Італія	1	2500	0,2 %	ATA Hotels
-	20	100	1492483	100 %	50

Тільки 28 з ТОП-100 готельних брендів Європи входить в ТОП-50 готельних брендів світу.

Виходячи з даних отриманих з сайту statista (табл. 6) можемо проаналізувати співвідношення мережевих готелі до місцевих незалежних готелів у наведених країнах.

Таблиця 6
Кількість мережевих готелів у Європі у 2017 р.
по країнах [12]

№	Країна	Кількість мережевих готелів	Кількість місцевих незалежних готелів	Загальна кількість готелів	Питома вага мережевих готелів	Місце за питомою вагою мережевих готелів
1	2	3	4	5	6	7
1	Франція	3816	18382	22198	17,2%	4
2	Велика Британія	3520	42024	45544	7,7%	10
3	Іспанія	2453	7369	9822	25,0%	1
4	Німеччина	2078	20081	22159	9,4%	9
5	Італія	1488	33166	34654	4,3%	12
6	Нідерланди	663	3503	4166	15,9%	5
7	Польща	342	2316	2658	12,9%	6

Продовж. табл. 6

1	2	3	4	5	6	7
8	Швейцарія	272	4418	4690	5,8%	11
9	Ірландія	183	822	1005	18,2%	3
10	Хорватія	167	684	851	19,6%	2
11	Угорщина	140	1083	1223	11,4%	7
12	Кіпр	25	223	248	10,1%	8

Так, найбільшу кількість мережевих готелів у 2017 р. мала Франція (за співвідношенням мережевих готелів до незалежних займає 4 місце), друге місце займала Велика Британія (10 місце за співвідношенням мережевих готелів до незалежних), Іспанія посідала третє місце (1 місце за співвідношенням мережевих готелів до незалежних), Німеччина посідала четверте місце (9 місце за співвідношенням мережевих готелів до незалежних). Такі країни як Нідерланди, Польща, Швейцарія, Ірландія, Хорватія, Угорщина та Кіпр мали відносно невелику загальну кількість готелів, що дало змогу займати високі місця за співвідношенням мережевих готелів до незалежних.

Найбільші готельні мережі представлені у всіх основних країнах регіону, що обумовлено великим попитом на послуги індустрії гостинності в Європі.

Країна лідер за кількістю готельних брендів у 2017 р. (табл. 7) була Іспанія, питома вага міжнародних брендів складала 29,7 %. На другому місці була Італія, питома вага міжнародних брендів складала 39,6 %. Ще одна з досліджених країн, де кількість міжнародних брендів не перевищувала кількість місцевих брендів була – Кіпр, за загальною кількістю брендів посіла 12 місце. Інші країни, де питома вага міжнародних брендів перевищувала питому вагу місцевих брендів у порядку зростання утворили таку послідовність: Франція (51,4 %), Велика Британія (54,1 %), Німеччина (56,2 %), Польща (57,4 %), Нідерланди (63,6 %), Ірландія (74,2 %), Хорватія (75,0 %), Угорщина (86,7 %) та перше місце займала Швейцарія (87,7 %).

Таблиця 7
Кількість готельних брендів у Європі у 2017 р.
по країнах [12]

№	Країна	Кількість міжнародних брендів	Кількість місцевих брендів	Загальна кількість брендів	Питома вага міжнародних брендів	Місце за питомою вагою міжнародних брендів
1	Іспанія	86	204	290	29,7%	12
2	Італія	90	137	227	39,6%	10
3	Німеччина	114	89	203	56,2%	7
4	Велика Британія	80	68	148	54,1%	8
5	Франція	55	52	107	51,4%	9
6	Нідерланди	68	39	107	63,6%	5
7	Швейцарія	57	8	65	87,7%	1
8	Польща	35	26	61	57,4%	6
9	Угорщина	39	6	45	86,7%	2
10	Ірландія	23	8	31	74,2%	4
11	Хорватія	15	5	20	75,0%	3
12	Кіпр	2	4	6	33,3%	11

Готельні бренди можна ранжувати для зручності за STR (списком класифікації готелів Smith Travel Research) (рис. 1).

Ця класифікація використовує шкалу мереж і це дуже корисний показник того, де бренди знаходяться по відношенню один до одного [1, с. 16]. Бренди сортуються за шкалою мережі, заснованої на статистиці минулого року за щоденним середньодобовим тарифом. Ранжування тарифів визначається мережею самостійно для класифікації STR. Вони мають такі ранги:

- розкішний рівень;
- верхній вищий рівень;
- високий рівень;
- вище середнього рівень;
- середній рівень;
- економічний рівень.

Існують певні розбіжності між тим, як бренд позиціонує себе і де він розташований за класифікацією STR. Наприклад, глобальний STR називає Novotel як висококласний бренд, але сама мережа Assor у своїй маркетинговій літературі описує Novotel як бренд, що займає нішу вище середнього рівня чи середній рівень.

Рис. 1. Ранжування готельних брендів Європи у 2017 р. за класифікацією готелів Smith Travel Research [13]

Так, оцінювання в американській індустрії розміщення здійснюється на основі сегментних шкал мереж, які зазвичай визначаються наступним чином [6]:

- розкішний рівень – як правило, пропонує першокласне проживання та широкий спектр послуг, включаючи ресторани, спа-центри, місця для відпочинку, бізнес-центри, консьєрж-сервіс, обслуговування номерів та трансфер. ADR зазвичай більше, ніж 210 у.о. для готелів цієї категорії.

- верхній вищий рівень – зазвичай пропонує повний спектр зручностей та послуг, включаючи ресторани, спа-центри,

розважальні заклади, бізнес-центри, консьерж-сервіс, обслуговування номерів та трансфер. ADR зазвичай потрапляє в діапазон від 145 до 210 у.о. для готелів цієї категорії.

- високий рівень – як правило, пропонує повний спектр зручностей та послуг, включаючи ресторани, спа, розважальні заклади, бізнес-центри, консьерж-сервіс, обслуговування номерів та трансфер. ADR зазвичай потрапляє в діапазон від 110 до 145 у.о. для готелів цієї категорії.

- вище середнього рівень – зазвичай пропонує ресторани, вендинг, окремі бізнес-послуги, часткові рекреаційні об'єкти (або басейн або тренажери), а також обмежений трансфер. ADR зазвичай потрапляє в діапазон від 90 до 110 у.о. для готелів цієї категорії.

- середній рівень – зазвичай пропонує обмежений сніданок, окремі бізнес-послуги, обмежені можливості для відпочинку (або басейн або фітнес-обладнання), а також обмежений трансфер. ADR зазвичай потрапляє в діапазон від 65 до 90 у.о. для готелів цієї категорії.

- економічний рівень – зазвичай пропонує базові зручності та обмежений сніданок. ADR зазвичай менше, ніж 65 у.о. для готелів цієї категорії.

Розподілити готельні бренди можна і за типами (рис. 2).

Висококласна розкіш: висококласний повний комплекс послуг готелю, який пропонує розкішні зручності, повний комплекс послуг, місцеві затишні ресторани та найвищий рівень персоналізованого та професійного обслуговування. Розкішні готелі, як правило, категорії 4-5 зірок в залежності від країни та місцевих стандартів класифікації. Прикладами можуть бути: InterContinental, Waldorf Astoria, Four Seasons, Conrad, Fairmont і The Ritz-Carlton.

Повний сервіс: готелі повного сервісу часто містять висококласні затишні зручності, такі як повно сервісний ресторан, басейн, оздоровчий клуб, дитячі заходи, бальні зали, приміщення для проведення конференцій та інші зручності. Приклади: Holiday Inn, Sheraton, Westin, Hilton, Marriott і Hyatt.

Бутік-готелі: бутік-готелі – це малі незалежні небрендовані готелі, які часто містять висококласні зручності

різного розміру в унікальних або затишних умовах з повноцінним обслуговуванням. Бутік-готелі, як правило, за розміром менше 100 номерів. Деякі історичні готелі та бутік-готелі можуть бути класифіковані як розкішні готелі. Приклади включають Hotel Indigo та Kimpton Hotels.

Рис. 2. Більш детальне ранжування розкішних та вище середніх готельних брендів Європи у 2017 р. [13]

Сфокусовані або вузько сервісні готелі: малі та середні готелі, які пропонують обмежену кількість зручностей на місці, які обслуговують тільки специфічних осіб, наприклад, бізнес-мандрівників, що мандрують самостійно. Найбільш вузько направлені готелі можуть надавати повний комплекс послуг, але можуть не мати зручностей для відпочинку, наприклад, ресторан на території готелю або басейн для купання. Приклади Crowne Plaza, Courtyard by Marriott і Hilton Garden Inn.

Економ з обмеженим сервісом: невеликі і середні заклади готельного господарства, які пропонують дуже обмежену кількість зручностей на місці і часто тільки базові приміщення, ці об'єкти звичайно обслуговують окремий сегмент клієнтів. Для гостей, яким не вистачає бюджету, що шукають розміщення «без надмірностей», часто не вистачає ресторану на місці, але в обмін може запропонувати обмежену безкоштовну їжу та напої, такі як континентальний сніданок. Прикладом можуть бути Ibis Budget, Hampton Inn, Aloft, Holiday Inn Express, Fairfield Inn, Four Points by Sheraton і Days Inn.

Для тривалого розміщення: готелі з тривалим перебуванням – це невеликі та середні готелі, які пропонують довготривалі послуги повного обслуговування в порівнянні з традиційними. Готелі з тривалим перебуванням можуть запропонувати нетрадиційні методи ціноутворення, такі як щотижневий тариф. Приклади включають Staybridge Suites, Candlewood Suites, Homewood Suites by Hilton, Home2 Suites by Hilton, Residence Inn by Marriott, Element і Extended Stay Hotels.

Готелі можна розподілити за певною метою або спрямовані на певний цільовий ринок [7]:

- бізнес і конференц-готелі;
- курортні готелі;
- велнес і спа-готелі.

Прикладом сегментації конкретних компаній може бути Marriott International. Для того, щоб представити весь свій портфель, починаючи від завершення злиття з готелями Starwood Hotels & Resorts, Marriott International вирішила поширити свої бренди на ті, що вони класифікують як «класичні» та інші, які є «особливими». Класичні готелі, більш позачасові, в порівнянні з особливими готелями. Бренди розділені досить збалансовано, 15 класичних та 16 особливих.

Друга диференціація характеризує їх у кожній основній категорії залежно від рівня обслуговування: Luxury, Premium і Select. Третя відмінність відрізняє готелі короткострокового перебування від концепцій довготривалого перебування.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, європейський ринок має стратегічне значення для

провідних міжнародних готельних компаній, їх діяльність в даному регіоні формує основні тенденції європейського ринку готельних послуг. Для лідерів європейського ринку характерно посилення присутності в Європі і вихід на нові ринки.

З метою утримання лідируючих позицій в європейському регіоні провідними учасниками ринку використовуються методи сегментації та створення інноваційного готельного продукту, а також розширення і диверсифікації бізнесу за допомогою поширення різних готельних брендів, що мають вузьку спеціалізацію.

Проаналізувавши діяльність провідних готельних компаній на європейському ринку, бачимо, що кращі результати досягаються за рахунок відмінного від конкурентів набору ресурсів та їх використання в продуманій стратегії. При цьому ефективна корпоративна стратегія вимагає безперервного інвестування для підтримки і нарощування цінних ресурсів, а на європейському ринку готельних послуг загалом прогресує збільшення економічних брендів з високим рівнем сервісу. Це є одним із нововведень готельної мережі Assor

Література

1. Безуглий І.В. Методичні основи розробки типології готельних мереж / І. В. Безуглий, К.Ю. Сіренко // Приазовський економічний вісник. Запоріжжя. – 2018. – Вип. №3 (08). – С. 14-20
2. Буряк Т.В. Готельні мережі: еволюція та становлення. Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 179–183
3. Горіна Г. О. Сутність та специфіка мережевої організації міжнародного готельного бізнесу / Г. О. Горіна // Економіка та держава : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2011. – № 3. – С. 107 – 109
4. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції: монографія / ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. – Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2019. – 332 с.

5. Кудлай Т.В. Контрактне управління готельними мережами: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Тетяна Вікторівна Кудлай; Київ. нац. торг. економ. унт. - Київ, 2015. – 223 с.

6. Мельниченко С.В. Міжнародні готельні мережі на національному ринку / С.В. Мельниченко, Т.В. Кудлай // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 2. – С. 42-53.

7. Мельниченко С.В. Національні готельні мережі на міжнародному ринку / С.В. Мельниченко, Т.В. Кудлай // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2017. – № 2. – С. 9-30.

8. Шикіна О. В. Динаміка показників міжнародного туризму / О. В. Шикіна, Я. Є. Гончаренко, Р. С. Козловський // Інфраструктура ринку. – Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. – 2019. – Вип. 27. – С. 24-28.

9. Шикіна О.В. Динаміка розвитку міжнародної готельної індустрії на прикладі готельних мереж / О. В. Шикіна // Актуальні проблеми економіки. – 2018. – №12 (210). – С. 82-91.

10. Шикіна О.В. Моніторинг туристичного потоку в контексті стратегії регіонального розвитку / О. В. Шикіна, С. Г. Нездоймінов // «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», conferinta internationala știintifico-practica (2016 ; Chisinau). Conferinta internationala știintifico-practica «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», 29 februar. 2016, Chisinau. – Chisinau, 2016. – 167-171 p.

11. Шикіна О.В. Світовий досвід створення готельних мереж / О.В. Шикіна // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та вчених; Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2019. – 881 с. – С. 144-149.

12. Statista. Статистичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statista.com/>

13. The hotel brands report 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hotelanalyst.co.uk

14. 325 hotels [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.marketingandtechnology.com/repository/webFeatures/HOTELS/H1807_SpecialReport_Intro.pdf

1. Bezuhlyy, I.V. (2018) *Metodychni osnovy rozrobky typolohii hotelnykh mrezh* [Methodological bases of hotel typology development]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 3, 14-20 [in Ukrainian].

2. Buriak, T.V. (2014) *Hotelni mrezhzi: evoliutsiia ta stanovlennia* [Hotel networks: evolution and formation]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 179-183 [in Ukrainian].

3. Horina, H.O. (2011) *Sutnist ta spetsyfika mrezhzevoi orhanizatsii mizhnarodnoho hotelnoho biznesu* [The essence and specificity of the network organization of international hotel business]. *Ekonomika ta derzhava : zb. nauk. pr. – Economy and the state: sciences ave*, 3, 107-109 [in Ukrainian].

4. Herasymenko, V. H., Myxajljuk, O.L. (Eds.). (2019). *Derzavne rehuljuvannja sfery turyzmu Ukraïny v konteksti procesiv jevointehratsiji: monohrafija* [State regulation of tourism sphere of Ukraine in the context of European integration processes: monograph]. Kiev: FOP Huljajeva V.M. [in Ukrainian].

5. Kudlai, T.V. (2015) *Kontraktne upravlinnia hotelnymy mrezhhamy* [Contract management of hotel chains]. Candidate's thesis. Kiev: Kyiv national university of trade and economics [in Ukrainian].

6. Melnychenko, S.V. & Kudlai, T.V. (2016) *Mizhnarodni ghoteljni mrezhzi na nacionalnomu rynku* [International hotel chains in the national market]. *Zovnishnja torghivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 2, 42-53 [in Ukrainian].

7. Melnychenko, S.V. & Kudlai, T.V. (2017) *Nacionaljni ghoteljni mrezhzi na mizhnarodnomu rynku* [National hotel chains in the international market]. *Zovnishnja torghivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 2, 19-30 [in Ukrainian].

8. Shykina, O.V. & Goncharenko, Ja. Je. & Kozlovsky R. S. (2019) *Dynamika pokaznykiv mizhnarodnoho turyzmu* [Dynamics of indicators of international tourism]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 27, 24-28 [in Ukrainian].

9. Shykina, O.V. (2018) *Dynamika rozvytku mizhnarodnoji ghotel'noji industriji na prykladi ghotel'nykh merezh* [Dynamics of the development of the international hotel industry on the example of hotel chains]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 12, 82-91 [in Ukrainian].

10. Shykina, O.V. & Nezdoinov, S. Gh. (2016) *Monitoryng turystychnogho potoku v konteksti strateghiji reghional'nogho rozvytku* [Monitoring of the tourist flow in the context of the regional development strategy] «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», conferinta internationala știintifico-practica (2016; Chisinau). Conferinta internationala știintifico-practica «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice întrun mediu competitiv la nivel global», 29 februar. 2016, Chisinau. – Chisinau, 2016. – 167-171 p.

11. Shykina, O.V. (2019) *Svitovyj dosvid stvorennja ghotel'nykh merezh* [World experience in creating hotel chains] *Proceedings from MIIM '19: Vseukrajinsjka naukovopraktychna konferencija studentiv, aspirantiv ta vchenykh «Turystychnyj ta ghotel'no-restorannyj biznes: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku dlja Ukrajiny» – All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and scientists «Tourist, hotel and restaurant business: world experience and development prospects for Ukraine»*. (pp. 144-149). Odesa: ONEU [in Ukrainian].

12. *Statista. Statystychnyj portal* [Statista. Statistical portal]. *statista.com*. Retrieved from <http://www.statista.com/> [in English].

13. *The hotel brands report 2018*. *hotelanalyst.co.uk*. Retrieved from www.hotelanalyst.co.uk

14. *325 hotels*. *marketingandtechnology.com*. Retrieved from http://www.marketingandtechnology.com/repository/webFeatures/HOTELS/H1807_SpecialReport_Intro.pdf

19.04.2019

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 327.33

Гурбанова Севіндж Акиф гизи

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ СВІТОВИХ ЦЕНТРІВ СИЛ ЗА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКУ НАФТУ

У статті розповідається про глобальні геополітичні процеси, що відбуваються навколо Каспійського моря, і про геополітичні інтереси Росії, США, Туреччини, Ірану та інших країн, які є активними учасниками цих процесів. Проаналізовано та узагальнено боротьба світових країн за енергоносії, сировину, капітал, ринки збуту, які є найактуальнішими проблемами сучасних міжнародних відносин.

Відзначається, що Азербайджан будучи, однією з країн з багатими природними ресурсами завжди був в центрі уваги геополітичних сил. Однак азербайджанський народ зміг отримати вигоду з нафти, однією з наявних ресурсів, тільки в кінці 20-го століття - після відновлення незалежності. Реалізувати цю можливість стало завдяки новій нафтовій стратегії, яка виступає продуктом таланту загальнонаціонального лідера Г. Алієва, і підготовлена нафтова дипломатія для реалізації цієї стратегії.

Геополітичне і гео економічне значення Азербайджану в регіоні, безсумнівно, важливі для Росії, яка є головним центром сили регіону; для стан Заходу, які намагаються стати новим транснаціональним центром сили в регіоні, а також для інших зацікавлених країн. Росія, не відриваючись від традиційних імперіалістичних поглядів, намагалася зберегти свій вплив над країнами Каспійського басейну, особливо, над вуглеводневими запасами Азербайджану.

З проведених досліджень можна прийти до такого висновку, що головна причина подій, що відбуваються в світовому гео економічному просторі за Каспійську нафту, полягає в наявності багатой нафти Каспійського моря, в істотних

змінах в маршруті її експорту і т. Д.

Азербайджан, який став центром транснаціональних проєктів в області нафти, газу, транспорту і комунікацій, що зв'язують Схід-Захід, Центральну Азію, Кавказ і Європу, не тільки намагається вирішити проблеми своєї країни і народу, а й є одним з ключових сторін світового глобального енергопостачання, регіональної інтеграції, взаємовигідного співробітництва Євразійського регіону і всіх народів світу.

Ключові слова: виклики, нафтова стратегія, запаси вуглеводнів, геополітичні інтереси, безпека, зовнішня політика.

Gurbanova Sevindzh Akif gizi

GEOPOLITICAL INTERESTS OF WORLD CENTERS FOR AZERBAIJAN OIL

The article describes global geopolitical processes taking place around the Caspian Sea and the geopolitical interests of Russia, the USA, Turkey, Iran and other countries that are active participants in these processes. The struggle of the world countries for energy, raw materials, capital, markets, which are the most pressing problems of modern international relations, and their analysis were summarized.

It is noted that Azerbaijan was one of the countries with rich natural resources has always been the focus of attention of geopolitical forces. However, the Azerbaijani people could benefit from oil, one of these resources, only at the end of the 20th century - after the restoration of independence. This opportunity was realized by a new oil strategy, which is the product of the talent of national leader Heydar Aliyev, and prepared oil diplomacy for the implementation of this strategy.

The geopolitical and geo-economic importance of Azerbaijan in the region is undoubtedly important for Russia, which is the main center of power of the region, for the West, trying to become a new transnational center of power in the region, as well as for other interested countries. Russia, not looking up from the traditional imperialist views, tried to maintain its influence over the countries of

the Caspian basin, especially over the hydrocarbon reserves of Azerbaijan.

From the studies that have been carried out, it can be concluded that the main cause of events taking place in the global geoeconomic space for Caspian oil lies in the rich oil of the Caspian Sea, in significant changes in its export route and forces in the region.

Azerbaijan, which has become the center of transnational projects in the field of oil, gas, transport and communications connecting East-West, Central Asia, the Caucasus and Europe, is not only trying to solve the problems of its country and people, but is also one of the key factors of the global energy supply, regional integration, mutually beneficial cooperation of the Eurasian region and all nations of the world.

Key words: challenges, oil strategy, hydrocarbon reserves, geopolitical interests, security, foreign policy.

Гурбанова Севиндж Акиф гызы

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ МИРОВЫХ ЦЕНТРОВ СИЛ ЗА АЗЕРБАЙДЖАНСКУЮ НЕФТЬ

В статье рассказывается о глобальных геополитических процессах, происходящих вокруг Каспийского моря, и о геополитических интересах России, США, Турции, Ирана и других стран, которые являются активными участниками этих процессов. Проанализирована и обобщена борьба мировых стран за энергоносители, сырье, капитал, рынки сбыта, являющиеся самыми актуальными проблемами современных международных отношений.

Отмечается, что Азербайджан являясь, одной из стран с богатыми природными ресурсами всегда был в центре внимания геополитических сил. Однако азербайджанский народ смог извлечь выгоду из нефти, одной из имеющихся ресурсов, только в конце 20-го века – после восстановления независимости. Реализовать эту возможность стало благодаря новой нефтяной стратегии, выступающей продуктом таланта общенационального лидера Г. Алиева, и подготовленная

нефтяная дипломатия для реализации этой стратегии.

Геополитическое и геоэкономическое значение Азербайджана в регионе, несомненно, важны для России, которая является главным центром силы региона; для стран Запада, которые пытаются стать новым транснациональным центром силы в регионе, а также для других заинтересованных стран. Россия, не отрываясь от традиционных империалистических взглядов, пыталась сохранить свое влияние над странами Каспийского бассейна, особенно, над углеводородными запасами Азербайджана.

Из проведенных исследований можно прийти к такому выводу, что главная причина событий, происходящих в мировом геоэкономическом пространстве за Каспийскую нефть, заключается в наличии богатой нефти Каспийского моря, в существенных изменениях в маршруте ее экспорта и т. д.

Азербайджан, ставший центром транснациональных проектов в области нефти, газа, транспорта и коммуникаций, связывающих Восток-Запад, Центральную Азию, Кавказ и Европу, не только пытается решить проблемы своей страны и народа, но и является одним из ключевых сторон мирового глобального энергоснабжения, региональной интеграции, взаимовыгодного сотрудничества Евразийского региона и всех народов мира.

Ключевые слова: вызовы, нефтяная стратегия, запасы углеводородов, геополитические интересы, безопасность, внешняя политика.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-202-216

Постановка проблемы. Азербайджан является одной из стран с богатыми природными ресурсами в мире. Однако должны признать, что азербайджанский народ смог извлечь выгоду из нефти, одной из этих ресурсов, только в конце 20-го века - после восстановления независимости. Реализовали эту возможность новая нефтяная стратегия, являющаяся продуктом таланта общенационального лидера Гейдара Алиева, и подготовленная нефтяная дипломатия для реализации этой

стратегии. Нефтяная стратегия обеспечила использования нашим народом природных богатств нашей страны, а нефтяная дипломатия для совместной разработки запасов углеводородов в азербайджанском секторе Каспия создала условие для реализации экономических интересов всех мировых центров на Кавказе. Это означало дальнейшее увеличение числа международных партнеров Азербайджана.

Со второй половины XIX века - начала XX века азербайджан своей нефтью привлекал внимание мировых компаний, деловых людей и многие зарубежные компании успешно работали здесь, обеспечивали добычу нефти. Самостоятельное развитие Азербайджанской Республики, расположенной на берегу Каспийского моря, государственная безопасность, геополитическое положение, освоение его богатых углеводородных ресурсов и бесплатная транспортировка их на мировые энергетические рынки сегодня считаются не только внешнеполитическими приоритетами нашей страны, но и актуальными темами мировой политики и международной арены. Именно поэтому, в этой статье целью является анализ темы геополитических интересов мира за азербайджанскую нефть. Следует отметить, что нефтегазовыми ресурсами Каспийского моря и его азербайджанским сектором серьезно интересуются не только страны региона, такие как Россия, Иран, Украина, Турция, но также, добывающие 3/4 мировой энергии, США, Англия, Франция, Италия, Нидерланды, Польша, Япония, Китай и другие страны Запада и Востока. Конечно, одной из основных причин этого является новая нефтяная стратегия, разработанная и успешно реализованная общенациональным лидером Азербайджана Гейдаром Алиевым. Основа этой стратегии была поставлена 20 сентября 1994-го года с подписанием так называемого "Контракта Века". Эта стратегия создала благоприятную почву для создания и развития дружеского и стратегического партнерства с крупными государствами, интеграции в Европейский Союз, расширения взаимоотношений с другими странами мира и укрепления международных позиций.

Говоря о геополитических интересах мировых центров

силы за азербайджанскую нефть, в первую очередь, должны отметить, что на протяжении всей истории греки и римляне, арабы и монголы, русские и англичане совершали походы в Азербайджан, где их привлекали не только материальные и духовные ценности, но и богатые нефтяные месторождения. Накануне Первой Мировой войны в борьбе за топливо желание овладеть Азербайджаном, богатым нефтью, входило в планы обеих группировок – Антанты и Тройственного Союза. Отметим тот факт, что начиная с 90-х годов XIX века Баку добывала 11 млн тонн нефти, что составляла половину мировой добычи, 95% нефти, произведенной в Российской империи. В годы Второй мировой войны важность азербайджанской нефти, а также серьезность борьбы за нее мы видим в плане "Эдельвейс" Гитлера. Так, Гитлер пытался захватить Баку, давший 3/4 нефтяной добычи СССР, тем самым оставив советскую военную технику без топлива. Немецкое командование развивало различного рода движения для защиты нефтяных месторождений от провокаций со стороны шпионов Сталина [15, с. 12]. Во время войны в письме посла Турции в Швейцарии Я.К.Караосманоглы в Анкару было написано, что для захвата Бакинской нефти французский посол предложил ему встретиться и, если за 5-10 дней объединенные силы смогут завоевать Баку, то Советская армия останется без топлива и ситуация усложнится.

Анализ последних исследований. Эти вопросы были исследованы многими исследователями. Если взглянуть на книгу исследователя Якова Агарунова, то можно понять насколько важны вопросы об интересах мировых держав во время Второй мировой войны за азербайджанскую нефть. В книге "Нефть и победа", написанной Я. Агаруновым в 1991-ом году, рассказывающей о решающей роли Бакинской нефти в победе, говорится о влиянии в годы войны азербайджанских нефтяников на развитие нефтяной промышленности в Баку и в различных районах СССР. Я. Агарунов под заголовком "Бакинская нефть в центре внимания. За Кавказ, за Баку" дает общую информацию планах и работах, проведенных Германией и ее союзниками, для захвата Бакинской нефти и отмечает

насколько была стратегически важна оборона Бакинских нефтяных районов. В заголовке "Нефтеперерабатывающие заводы" автор пишет, что в годы войны в Баку для Советской армии производились 80% авиационного бензина, 90% лигроина и керосина, 96% тракторного топлива, все виды промышленных масел [6, с. 61]. Проведенные анализы дают возможность сказать, что геополитические интересы мира за азербайджанскую нефть считаются одной из актуальных проблем современного международного мира и, в этом смысле, в статье анализируются и обобщаются различные взгляды и подходы, существующие в этой области.

Формирование цели статьи. Статья посвящена рассмотрению глобальных геополитических процессов, происходящих вокруг Каспийского моря, и существовании геополитических интересов России, США, Турции, Ирана и других стран, которые являются активными участниками этих процессов.

Изложение основного материала исследования.

В результате международных событий последнего десятилетия 20-го и начала 21-го века регион Каспийского моря по своей значимости вновь занял одно из центральных мест в мире. Так, непересекающиеся моменты между геополитическими, геостратегическими силами и возможностями в регионе, амбициями и интересами, включая провокации на международной арене, начиная с последнего десятилетия 20-го века начали подталкивать страны Каспийского бассейна к серьезной геэкономической конфронтации. Национальные, религиозные, гражданские войны, этнический сепаратизм и вопросы статуса Каспийского моря, спровоцированные иностранными кругами в странах региона, превратили его в очаг серьезных региональных и государственных конфликтов.

По словам официальных лиц Азербайджана, запасы нефти страны на море и на суше оцениваются в 11 миллиардов баррелей, а предполагаемый объем составляет 14-21 миллиардов баррелей (Информационное агентство Тренд 24 августа 2010-го года). Первый вице-президент ГНКАР по геологии-геофизике и

разведке месторождений Хошбехт Юсифзаде показал, что доказанные запасы нефти в Азербайджане составляют около 11 миллиардов баррелей. Согласно данным исследователей, если запасы углеводородов Каспийского бассейна будут освобождены от каких-либо внешних воздействий и свободно экспортироваться на европейские рынки, то в третьем тысячелетии можно будет непрерывно обеспечить континент в течение как минимум 100 лет и спасти его от монополии России в этой области (А. Гасанов, 2015). Говоря о геополитических интересах мировых центров силы за азербайджанскую нефть, в первую очередь, вспоминается богатый энергетическими ресурсами Каспийский бассейн. Прежде всего, Азербайджан привлек внимание энергетических центров с нефтегазовым фактором и возможностями транснациональной связи.

Геополитическое и геоэкономическое значение Азербайджана в регионе, несомненно, важны для России, которая является главным центром силы региона, для Запада, пытавшимся стать новым транснациональным центром силы в регионе, а также для других заинтересованных стран. Россия, не отрываясь от традиционных империалистических взглядов, пыталась сохранить свое влияние над странами Каспийского бассейна, особенно, над углеводородными запасами Азербайджана. А западные страны, войдя в регион по тем же сферам, хотели спасти Европу от российской нефтегазовой зависимости за счет дополнительных природных ресурсов. В частности следует отметить, что Соединенные Штаты и их союзники по НАТО пытаются укрепить свои позиции на геополитических, геоэкономических и военных геостратегических позициях, заполучить новые механизмы влияния в Центральной и Средней Азии, уменьшить гегемонию России здесь. Всесторонний анализ проблемы геополитических интересов в Азербайджане показывает, что и Россия, и Запад пытаются здесь укрепить свои позиции и включают этот регион в зону своих интересов национальной безопасности. Однако следует подчеркнуть, что в Каспийском регионе наряду с геополитическими интересами России и Запада, имеются национальные интересы других стран. Среди них можно

отметить Ирана, Азербайджана, Казахстана, Туркменистана, Турцию, Грузию, а также Китая, который находится вне региона. Одним из факторов, способствующих геоэкономической конкуренции, можно считать отдачу в обращение богатых энергетических запасов Азербайджана и стран Каспийского бассейна, а также, присоединяясь к основным транснациональным актам, экспорт нефте-газовых продуктов альтернативными путями на мировые рынки. В то же время считается, что Азербайджан, в целом Каспийская нефть и газ, в состоянии ослабить влияние России и ОПЕК на мировом рынке. Впервые среди стран, обретших независимость с момента распада СССР, Азербайджан продемонстрировал свое желание свободно добывать и экспортировать нефть и газ в своем секторе Каспийского моря со своими избранными международными и региональными партнерами. Таким образом, распад СССР, открытие богатых энергоресурсов Центральной Азии и Каспийского бассейна, а также интерес зарубежных стран к региону создали новую геополитическую ситуацию в регионе. Наличие богатых нефтегазовых ресурсов в Каспийском бассейне увеличивает геоэкономическую и геополитическую ценность региона в современном транснациональном мире, превращая его в одну из главных колец обеспечения современной энергетической безопасности и стратегических топливных запасов планеты [13, стр.13].

С учетом вышеизложенного можно сделать вывод, что контроль за добычей каспийской нефти и экспортных маршрутов на Запад является главной целью борьбы этих двух геополитических держав. Контроль над этими целями сможет обеспечить гегемонию в регионе. Если проанализировать геополитические интересы России в Каспийском бассейне и Азербайджане, то можно сказать, что подход России к методам обеспечения своих интересов в этом регионе отличается. Политолог Дугин и его сторонники считают, что "награждением" пророссийских элит в регионе можно преодолеть тенденцию к Западу, вызванную слабостью с экономической точки зрения, антироссийский настрой. На вопрос "Что это за методы?" Дугин отвечал: В мусульманских

странах Каспия, прежде всего, необходимо поддержать Иран, установит с ним стратегическое союзничество, нарушит внутреннюю социальную ситуацию в других странах, обостряет отношения между гражданами по этническо-религиозной принадлежности и другим факторам, стабилизировать внутреннюю ситуацию в пророссийских странах и обеспечить поддержку для развития этих стран [8, с. 811]. Однако исследования в этой области показали, что в самой России выступающие против ее плана по обострению внутривосточной ситуации в местных странах считали, что обеспечение собственных национальных интересов на Южном Кавказе таким способом негуманистично. Такие политологи как Н. Нартов, И. Ежиев, И. Василенко в своих произведениях выдвигали такую идею, что Россия свои национальные интересы в Каспийском бассейне должна реализовать путем сотрудничества, создания тесных соседских отношений с этими странами. Н. Нартов в своем произведении "Геополитика" писал, что Соединенные Штаты полны решимости вытеснить Россию из этого региона. А Россия должна создать прочное торгово-экономическое партнерство с закавказскими республиками, чтобы конкурировать с привлекательными финансово-техническими возможностями и предложениями США [12, с.163-164]. Также считается, что вместо того, чтобы обострить внутреннюю ситуацию в странах региона и проводить ее с помощью Ирана, надо использовать возможности Ирана против Запада.

Если мы посмотрим на геополитические и геокультурные интересы США и их союзников ЕС в регионе, то увидим, что они поддерживают те государства, которые хотят проводить независимую внешнюю политику в регионе, помогают им выйти из геополитического влияния России и использовать свое национальное богатство. Если взглянуть на произведении американского политолога З. Бжезинского "Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство" можно увидеть, что автор подчеркивает, что США и Европейский союз не должны и не позволят странам, заинтересованным в регионе, особенно Турции, Ирану и России, объединяться в этом направлении

[9, с.135]. Бжезинский и его сторонники полагали, что дальнейшая судьба Каспийского бассейна и Южного Кавказа будет зависеть от усиления интеграции Азербайджана и Казахстана на Запад и уменьшения зависимости от России. З. Бжезинский обосновал эту идею в своей работе "Большая шахматная доска". Укрепление позиции Азербайджана в будущем укрепит позиции России в Грузии и Армении, а укреплении позиции Казахстана обеспечит реализацию транснациональных проектов в области производства основных энергоресурсов и альтернативных маршрутов Средней Азии, особенно Запада [10, с.178].

Геополитические интересы Запада в регионе рассчитаны на то, чтобы позволить странам мира беспрепятственно войти сюда и обеспечить свои финансовые и технологические возможности для местных экономических проектов, не давая ни одному местному, большому государству права доминировать в регионе.

Анализ роли Каспийского бассейна в современном мире, геополитических представлений о маршрутах производства и экспорта энергоресурсов бассейна показывает, что главная борьба здесь заключается в разведке нефти и газа и завоевании господства в этой области. Известный американский политолог Г. Киссинджер в произведении "Столкновение цивилизаций", исследуя проблему столкновения западно-российских геополитических интересов на Каспии, считал, что Россия все еще следуя своим амбициям, пытается решать геополитические проблемы с соседями силой, вмешиваясь в их территорию. Но Россия все чаще вынуждена соблюдать требования современного мира и отказываться от имперских амбиций [11, с. 143].

Анализируя геоэкономические интересы Запада и России в Каспийском бассейне, следует отметить, что прогнозы и цифры геологов обеих стран об объемах запасов нефти и газа на Каспии различны, как и их интересы. Следует отметить, что в этом вопросе американские специалисты озвучивали довольно оптимистичные, а российские эксперты пессимистические прогнозы. Так, по прогнозам российских геологов, общий объем

запасов нефти в Каспийском бассейне составляет 7-13 млрд. тонн [18]. Следует отметить, эти прогнозы российских экспертов рассчитаны на то, чтобы западные круги отказались от идеи инвестировать сюда. Однако, согласно западным экспертам, объем запасов нефти здесь намного превышает цифры, представленные российскими геологами. В отчете Совета национальной безопасности Государственного департамента США запасы нефти в Каспийском бассейне оцениваются в 27,5 млрд тонн [18]. Россия, создав с 5-ю прикаспийскими странами "Консорциум о совместном экономическом сотрудничестве на Каспии", преследует цель предотвращения проникновения стран вне региона в геэкономическую зону моря, в частности их доступ к источникам энергии. Россия стремится усилить свою геополитическую деятельность на Каспии, чтобы ослабить позиции США. В подтверждение этому можно показать официальный визит Дмитрия Медведева 22-го октября 2010-го года в Туркменистан, где он дал заявление об "участии, совместной силы и соглашения 5-ти прикаспийских стран" в экономической деятельности и энергетических проектах, которые будут осуществляться на Каспии. В своем выступлении он отметил, что только пять стран должны нести ответственность за эксплуатацию природных ресурсов Каспийского моря [14, с. 11]. Иран стремится расширить свои связи с Азербайджаном, а также с Казахстаном и Туркменистаном в области энергетики, чтобы выйти из блокады, созданной западными странами, и вывести закупленные нефтегазовые продукты на мировые рынки через Персидский залив. Хотя идея любого транснационального нефтегазового трубопровода, проходящая через Иран, экономически и с точки зрения расстояния выгодна, отсутствие доверия к политическому и административному режиму страны вынудили США и их западных партнеров с первых дней отвергнуть это предложение. Одной из наиболее активных стран в Каспийском бассейне является Турция, которая считается союзником Азербайджана по всем вопросам. Это государство активно сотрудничало с Азербайджаном в международных соглашениях

о совместной разработке нефтяных запасов Азербайджана с иностранными компаниями, в том числе в "Контракте века".

Углубляющийся энергетический кризис в мире в конце 80-х годов в начале 90-х годов XX века, вынес в повестку дня вопрос об Азербайджанской нефти. Повторное возникновение энергетических кризисов привлекло внимание крупных нефтяных компаний из США и Западной Европы к постсоветскому пространству. В связи с этим бывшие советские республики, в том числе Азербайджан, имели выгодное географическое положение. Поэтому, изменение политической системы, являющейся препятствием для свободного экспорта капитала, введение рыночной экономики и обретение республиками независимости соответствовали экономическим и политическим интересам гигантских государств мира.

Выводы. Интерес западных нефтяных компаний к азербайджанской нефти возрос в 1980-х и 1990-х годах. Достижение независимости Азербайджана в 1991 году создало условия для того, чтобы азербайджанская нефть сыграла важную роль в международной экономике. В 1991 году группа иностранных компаний - *AMOCO, BP, McDermott, Penzoi, Ramco, Unocal, TPAO и Statoil* 3 года вели переговоры с Азербайджаном о взаимной эксплуатации месторождений Чираг и Гюнешли в Каспийском море. В сентябре 1991 года компании "*BPI-Statoil*", "*Ramko-Energy*", "*Yunokal*" и "*McDermott*" подписали соглашение о "Взаимной зоне интересов", "*Amoko*" о совместной разработке месторождения *Azeri*. Однако политические конфликты в Азербайджане в 1990-х годах не позволили подписать нефтяные контракты. Новый этап переговоров начался после того, как 15 июня 1993 года по воле народа общенациональный лидер Гейдар Алиев пришел к власти. Крупные нефтяные компании, заключив с Азербайджаном эффективные контракты, должны будут вывести азербайджанскую нефть на мировой рынок и для предотвращения потенциального энергетического кризиса в будущем ее использовать. Иностранные инвесторы начали инвестировать в нефтяную отрасль Азербайджана, чтобы решить проблемы энергетической безопасности, а также извлечь

выгоду из важных геостратегических параметров региона.

Азербайджан, ставший центром транснациональных проектов в области нефти, газа, транспорта и коммуникаций, связывающих Восток-Запад, Центральную Азию, Кавказ и Европу, не только пытается решить проблемы своей страны и народа, но и является одним из ключевых факторов мирового глобального энергоснабжения, региональной интеграции, взаимовыгодного сотрудничества Евразийского региона и всех народов мира.

Литература

1. Heydər Əliyevin neft strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin katibliyi. Cild I-II. Bakı, 2001
2. Həsənov Ə.M. Neft strategiyası və Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətinin qurulması. Əsrin Müqaviləsi-10. Bakı, 2005
3. Həsənov. Ə.M. Azərbaycanın geosiyasəti. Bakı, 2015
4. Tağıyev C.O. Dünya neft siyasəti: ziddiyyətlər və perspektivlər.
5. Trend informasiya agentliyi 24 avqust 2010-cu il
6. Агарюнов Я. М. Нефть и Победа. – Баку, 1991
7. Дарабади П. Кавказ и Каспий в мировой истории и геополитике XXI века. – Москва, 2010
8. Дугин А.Г. основы геополитики. Геополитические будущие России. – Москва, 2000
9. Бжезинский. З.К. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство. – США, 2007
10. Бжезинский. З.К. Великая шахматная доска. – США, 1997
11. Киссенсер.Г. Дипломатия. – Москва, 1997
12. Нартов. Н.А. Геополитика. – Москва, 1999
13. Максаковский. В.П. Каспий-Европа из новой книги. - Москва, 2002
14. Газета “Зеркало” N 194. 23 октября 2010-ого года
15. Sultanov Chapay. Would the allies have won without Baku oil ? Baku, 2008
16. Socar. <http://www.socar.az/neftehtiyatlari.html>

17. Проблемы безопасности Каспийского региона [Электронны ресурс] – Режим доступа: <https://www.cpf.az/>

18. Хəзəг statusu, neft və səviyyə [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://caspi.net>

6. Aharyunov, Ya. M. (1991) *Neft' y Pobeda [Oil and Victory]*. Baku. [in Azerbaijan]

7. Darabady, P. (2010) *Kavkaz y Kaspyy v myrovoy ystoryy y heopolytyke XXI veka. [Caucasus and the Caspian in world history and geopolitics of the XXI century]* Moscow. [in Russian]

8. Duhyn, A.H. (2000) *Osnovy heopolytyky. Heopolytycheskye budushchye Rossyy. [The basis of geopolitics. Geopolitical Future Russia]* Moscow [in Russian]

9. Bzhezynskyy, Z.K. (2007) *Vybor. Myrovoye hospodstvo yly hlobal'noe lyderstvo. [Choice World domination or global leadership]* USA [in USA]

10. Bzhezynskyy, Z.K. (1997) *Velykaya shakhmatnaya doska [Great chess board]* USA [in USA]

11. Kissenser, G. (1997) *Dyplomatyya [Diplomacy]*. Moscow. [in Russian]

12. Nartov, N. (1999) *Heopolytyka [Geopolitics]* Moscow [in Russian]

13. Maksakovskyy, V. P. (2002) *Kaspyy-Evropa yz novoy knyhy [Caspian-Europe from a new book]*. Moscow. [in Russian]

14. Hazeta “Zerkalo” N 194. 23 oktyabrya 2010-oho hoda. [The newspaper "Mirror" N 194. October 23, 2010.] [in Russian]

17. Проблемы безопасности Каспийского региона [Security issues in the Caspian region] (n.d.) [cpf.az](https://www.cpf.az) Retrieved from <https://www.cpf.az> [in Azerbaijan]

25.04.2019

УДК 372.48(447)

Макушина Ганна

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КУПЕЦТВА МІСТА МИКОЛАЄВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена благодійній діяльності купецтва міста Миколаєва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Історик вивчила сучасний стан розвитку історіографії даної проблеми. Наукова новизна теми полягає у тому, що вперше проаналізовано діяльність благодійних товариств Миколаєва в контексті участі в них представників купецтва, виявлено ступінь діяльності та активність окремих представників цього стану і доведено, що в Миколаєві такий вид діяльності реалізовувався через участь купців у житті благодійних товариств. Результати дослідження показують, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. сформувалась та розвивалась та частина купецького стану міста, яка бачила необхідність у власній благодійній діяльності. Купці допомагали потребуючим особам у навчанні, вдовам та сиротам, дітям загиблих під час бойових дій, починаючи від Кримської до Першої світової війн. Представники купецтва міста Миколаєва брали участь у благодійній діяльності. Найактивніше вона проходила у межах «Миколаївського благодійного товариства» та «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн». Окремо слід виділити боротьбу за ведення прибутково-видаткових книг з коробочного збору. Головним завданням купецтва з благодійної діяльності було забезпечення матеріальної допомоги товариствам. Як правило, ті купці, які займались благодійністю серйозно, робили внески в казну декількох різних товариств. Найактивнішими особистостями в благодійній діяльності міста слід назвати голову Миколаївського купецького товариства М. Аврамова та купців Т. Баздирєва, Г. Властеліцу, Л. Мешурєса, І. Пархоменка. Благодійна діяльність купецтва міста Миколаєва в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. є перспективною темою, бо потребує окремого дослідження в контексті вивчення історії

купців міста Миколаєва та Півдня України. В подальших дослідженнях варто звернути увагу на релігійну діяльність купецтва, архітектуру купецьких будинків, торгівельну та промислову діяльність, юридичний статус та політичну культуру цього стану. Також необхідно дослідити благодійну діяльність купецтва Південної України.

Ключові слова: купецтво, благодійна діяльність, благодійні товариства, Миколаїв, училища, лікарні, храми.

Makushina Hanna

CHARITABLE ACTIVITY OF THE MERCHANT OF NIKOLAEV IN THE SECOND HALF OF XIX – IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article is devoted to the charitable activities of the merchant of Nikolaev in the second half of 19th – the beginning of the 20th centuries. The historian has studied the current state of development of the historiography of this problem. The scientific novelty of this topic is that the activities of the benevolent societies of Nikolaev were first analyzed in the context of the participation of representatives of the merchants in them, the degree of activity and activity of certain members of this class was revealed, and it was proved that in Nikolaev this kind of activity was realized through the participation of merchants in the life of charitable societies. The results of the research show that in the second half of the 19th - the beginning of the 20th century, that part of the merchant class of the city was formed and developed, which saw the need for its own charitable activities. The merchants helped those in need of training, widows and orphans, children who died during the hostilities, from the Crimean to the First World War. Representatives of the merchants of the city of Nikolaev took part in charity activities. Most actively, it was held within the framework of the "Mykolaiv Charitable Society" and "The Society of Mutual Aid of Christian Bonds". Separately, one should highlight the struggle for maintaining income-expense books from the box-office. The main task of the merchants from charitable activities was to provide material

assistance to the societies. As a rule, those merchants who took charity seriously, made contributions to the treasury of several different societies. The most active personalities in the charitable work of the city should be the head of the Nikolaev Merchant Society M. Avraamov and merchants T. Bazdirev, G. Vlaselitsu, L. Meshurez, I. Parkhomenko. Charity activity of the merchants of the city of Nikolaev in the second half of the nineteenth century - the beginning of the twentieth century. is a promising topic, because it requires a separate study in the context of studying the history of merchants in the cities of Mykolayiv and the South of Ukraine. In further research it is worth paying attention to the religious activity of the merchants, the architecture of merchant houses, trade and industry, the legal status and political culture of this state. It is also necessary to investigate the charitable activity of the merchants of Southern Ukraine.

Key words: merchants, charitable activities, charitable societies, Nikolaev, schools, hospitals, temples.

Макушина Анна

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУПЕЧЕСТВА ГОРОДА НИКОЛАЕВА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX В.

Статья посвящена благотворительной деятельности купечества города Николаева второй половины XIX – начала XX ст. Историк изучила современное состояние развития историографии данной проблемы. Научная новизна темы состоит в том, что впервые проанализирована деятельность благотворительных обществ Николаева в контексте участия в них представителей купечества, выявлена степень деятельности и активность отдельных представителей этого сословия и доказано, что в Николаеве такой вид деятельности реализовывался через участие купцов в жизни благотворительных обществ. Результаты исследования показывают, что во второй половине XIX – в начале XX ст. сформировалась и развивалась та часть купеческого сословия

города, которая видела необходимость в собственной благотворительной деятельности. Купцы помогали лицам, нуждающимся в обучении, вдовам и сиротам, детям погибших во время боевых действий, начиная с Крымской до Первой мировой войны. Представители купечества города Николаева участвовали в благотворительной деятельности. Активно она проходила в рамках «Николаевского благотворительного общества» и «Общества взаимопомощи приказчиков-христиан». Отдельно следует выделить борьбу за ведение приходно-расходных книг по коробочного сбора. Главной задачей купечества с благотворительной деятельности было обеспечение материальной помощи обществам. Как правило, те купцы, которые занимались благотворительностью серьезно, делали взносы в казну нескольких различных обществ. Самыми активными личностями в благотворительной деятельности города следует назвать главу Николаевского купеческого общества М. Аврамова и купцов Т. Баздырева, Г. Властелицу, Л. Мешуреса, И. Пархоменко. Благотворительная деятельность купечества города Николаева во второй половине XIX - начатую XX в. является перспективной темой, поскольку требует отдельного исследования в контексте изучения истории купцов города Николаева и Юга Украины. В дальнейших исследованиях следует обратить внимание на религиозную деятельность купечества, архитектуру купеческих домов, торговую и промышленную деятельность, юридический статус и политическую культуру этого состояния. Также необходимо исследовать благотворительной деятельности купечества Южной Украины.

Ключевые слова: купечество, благотворительная деятельность, благотворительные общества, Николаев, училища, больницы, храмы.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-3-266-217-237

Постанова проблеми. Розвиток сучасного українського суспільства дає можливість виникнення та діяльності різноманітних благодійних організацій. Однією з умов їх

успішного існування є опора на історичний досвід. Актуальною постає проблема діяльності благодійних товариств на Україні в минулі часи. Автор концентрує свою увагу на благодійній діяльності купецтва міста Миколаєва як частині Південної України. Науковим завданням є вивчення внеску купецтва Миколаєва в розвиток благодійної діяльності міста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання благодійності в Україні XIX – початку XX ст. досліджує О. Донік [22]. Історик розглядає благодійність українського купецтва в контексті фінансування різноманітних архітектурних проєктів, влаштування благодійних вечорів [23, с. 194], участь у діяльності благодійних товариств [23, с. 208], облаштування освітніх закладів. О. Донік називає благодійність «основним способом виявлення громадської активності» [23, с. 199].

Благодійну діяльність київського купецтва дослідив О. Гуржій, звернувши увагу на участь купецтва в київських благодійних товариствах, отримання за благодійність купецтвом золотих і срібних медалей, звання «потомственне почесне громадянство», діяльність найактивніших купецьких родин, крупних благодійників [15].

Ю. Гузенко дослідив історію благодійних організацій Півдня України [11; 12; 13]. У монографії вчений зробив ґрунтовний історіографічний аналіз досліджень, проаналізував діяльність благодійних товариств регіону та виділив серед них такі, як-то: «Миколаївське благодійне товариство», «Товариство для влаштування нічліжних притулків», «Товариство трудової допомоги», «Товариство допомоги бідним, які залишили Миколаївську лікарню», «Миколаївське товариство піклування про поранених та хворих воїнів», «Миколаївське товариство взаємодопомоги тим, хто займався ремісничою справою», «Товариство взаємодопомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва», «Миколаївський особливий комітет піклування про народну тверезість» [14].

Діяльність Миколаївського благодійного товариства вивчали О. Ковальова та В. Чистов [24, с. 10].

Співробітник Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми» Т. Губська у своїх дослідженнях торкалась благодійної діяльності купецтва в контексті вивчення релігійного життя міста другої половини XIX – початку XX ст., звернула увагу на діяльність купця І. Баптизманського [10].

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Проблема благодійності вирішувалась дослідниками для всіх станів суспільства, частина досліджень присвячена діяльності українського купецтва у благодійності. Дана стаття локалізує вивчення благодійної діяльності купецтва на одному з міст Південної України – Миколаєві.

Цілі статті. Благодійна діяльність купецтва Миколаєва як комплексний аспект наукових пошуків залишається у колі малодосліджених проблем. Тому метою статті є аналіз та узагальнення матеріалу з історії благодійної діяльності купецтва Миколаєва, характеристика основних напрямів та результати діяльності. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення низки завдань: охарактеризувати рівень наукової розробки теми; на основі аналізу архівних та друкованих джерел, статистичних даних та періодики, охарактеризувати основні напрями благодійної діяльності купецтва; розглянути діяльність купців в складі благодійних товариств; проаналізувати місце та роль купецтва у благодійній діяльності Миколаєва.

Благодійність протягом багатьох століть є невід’ємною складовою суспільного життя українського народу. Особливого поширення вона набула у XIX ст. Це був процес добровільного передання накопиченого капіталу від заможних осіб потребуючим та «покращення умов громадського життя» [22, с. 160].

Активне створення благодійних товариств на українських землях припадає на другу половину XIX ст. Погодимось з думкою Ю. Гузенка, що «уряд змінив своє ставлення до філантропічних товариств», відбулось спрощення процедури відкриття таких організацій [14, с. 88]. Такою була одна з умов виникнення товариств у досліджуваній період. До того ж наприкінці XIX – початку XX ст. спостерігається пік

активності у створенні благодійних організацій на Півдні України, що відобразилось в історії Миколаєва.

До діяльності більшості благодійних товариств Миколаєва залучалось і купецтво. Місто постійно поповнювалося новими представниками цього стану, що відображалось і на благодійній діяльності купецтва взагалі.

Її характерною рисою була участь представників стану в діяльності благодійних товариств: матеріальне забезпечення, керівництво, участь у розподілі коштів. Однією з найпопулярніших організацій, в лавах якої купці активно могли реалізуватись як благодійники, було Миколаївське благодійне товариство. Воно засноване у 1845 р. спочатку як дамський комітет, а у товариство перетворене у 1873 р. Джерелом прибутків служили членські внески, пожертвування та прибутки від благодійних заходів [24, с. 86]. Товариство налічувало серед своїх членів представників купецтва. У 1906 р. членом правління Миколаївського благодійного товариства обрано І. Баптизманського. У 1909 р. до його складу входили М. Авраамов, Я. Ага, С. Агін, Т. Баздирев, І. Баптизманський, І. Барбе, Ф. Бішлер, Т. Благін, Г. Властеліца, М. Голубов, Ю. Гольдфарб, В. Діковський [27, с. 3]. У 1909 р. членами товариства були купці М. Авраамов, Х. Ассанович, Є. Берг, П. Вальков, С. Гланц, І. Гридін, К. Гавриленко, О. Дмитирів, К. Кабіков, О. Канєвський, Ф. Кіріков, К. Кирілін, Я. Кіреєвський, А. Лазарєв, М. Максимов, О. Міліо, Л. Форштетер, І. Феруз, П. Юріцин [27, с. 48 – 49]. У 1910 р. до складу почесних членів входив купець М. Зленко, а дійсними були М. Авраамов, Я. Ага, С. Агін, Т. Баздирев, І. Баптизманський, Г. Властеліца, М. Голубов, Ю. Гольдфарб, В. Діковський [27, с. 4]. Кожного року склад купців, які входили до товариства, змінювався. У 1910 р. членами товариства були купці А. Донський, М. Дауенгауер, С. Імас, З. Коссодо, М. Кривошєєв [27, с. 5], М. Ландау, П. Литвиненко, Л. Мешурес, М. Максимов, І. Пархоменко, І. Прокоф'єв, М. Сідоров, П. Стоянов, Г. Третьяков, І. Феруз, Х. Френкель, І. Цукерман, Н. Шарт [27, с. 8]. Їх обирали до складу різноманітних комісій.

Серед членів ревізійної комісії товариства був купець І. Каплан [27, с. 10].

Аналізуючи списки учасників товариства, які містяться в його чисельних звітах, приходимо до висновку, що миколаївське купецтво займало близько 10 % від загальної кількості його членів.

Деякі купці були членами товариства довічно. Наприклад, купець М. Голубов був удостоєний цього звання, а також права носити срібний знак товариства [27, с. 48]. Він заслужив таку нагороду тим, що побудував в місті Херсон сарай за 500 руб. [27, с. 48].

Було престижним давати деякі суми на благодійність, особливо, коли ім'я купця-благодійника з'являлось в періодичній пресі. Це доводило матеріальну стабільність фірми або підприємства, власником яких був благодійник.

Товариство мало список почесних членів, які теж жертвували на діяльність організації. «У 1910 р. купець М. Зленко пожертвував 25 руб.» [27, с. 2] На користь притулку Благодійного товариства купець Ф. Фрішен передав у 1909 р. 300 руб. [27, с. 25].

Купці як члени товариства на звітних зборах контролювали звіти щодо пересування сум. У 1910 р. під час звіту за минулий 1909 р. вони прийшли до висновку: «по рассмотрении нами упомянутых книг, отчета и документов, мы решили, что отчет составлен правильно, книги Правления ведутся в полной исправности, записи в них верны и согласуются с документами, переносы сумм сделаны правильно ... и находятся в хранении Государственного банка, процентных бумаг, находится на хранении в Отделении Государственного банка на сумму 75 тыс. 80 руб.» [27, с. 19].

Серед великої кількості благодійних товариств міста слід виділити «Товариство з влаштування нічліжних будинків і дешевих їдалень». Воно налічувало в своїх списках таких купців, як-то: А. Лазарев [1, с. 169], М. Максимов, В. Слєпков, О. Третьяков [25, с. 72].

Товариство організовувало роботу різних комісій, участь у яких брали представники купецтва. Членами Комісії по

роздачі допомоги бідним євреям були купці І. Мешурес, Г. Айзенберг, Б. Гансан, І. Рагановский. У складі піклування спеціального капіталу із здійснення трудової допомоги була дружина купця У. Бродського Р. Бродська [25, с. 73].

Наприкінці XIX ст. купецтво підвищило рівень освіти, стало більш зацікавленим у її якості для своїх дітей. Освіченість купецтва змінює його світогляд з цього питання. Купці активніше займаються благодійною діяльністю в освітній сфері, чим дають можливість навчальним закладам приймати до своїх лав бідних, але талановитих до навчання учнів. Наприклад, І. Баптизмаський жертвував гроші на дитячі навчальні заклади та притулки [10, с. 223].

Благодійна діяльність велась купцями на користь Олександрівського реального училища. Для здійснення благодійних акцій, купці використовували ювілейні дати навчальних закладів. Перше піклування при училищі було створене у 1873 р. На 25-річчя від дня заснування училища купці пожертвували: С. Володін – 850 руб., М. Голубов – 100 руб., Г. Курчатов – 70 руб., О. Самокішин – 50 руб. [16, с. 44].

Ймовірно, що серед піклувальників жіночого професійного училища Ф. Вуліх були дружини купців В. Прилуцька [25, с. 72] та сама Ф. Вуліх. Також гроші на навчання училищ Ф. Вуліх та Л. Баскіної надавали представники «Товариства допомоги бідним євреям» [30, с. 10].

Благодійна діяльність представників купецьких родин, зокрема жінок, охоплювала навчальні заклади Миколаєва. Не обійшли вони своєю увагою і Талмуд-тору.

Дочка купця Комніболодцкаго, Бабета, піклувалась про його вихователів. Вона організувала лотерею, під час якої «разыгрывались вещи, пожертвованные разными лицами ...на сумму 300 руб.» [20, арк. 1] з метою допомогти тим учням, які знаходяться в скрутному матеріальному становищі.

27 грудня 1874 р. було засновано «Миколаївське товариство допомоги незаможним особам, які прагнуть до освіти». У 1880 р. воно отримало у спадок 2486 руб. від громадянина міста Миколаєва Г. Акімова. Ці гроші склали непорушний капітал, і йому було надано ім'я жертвувателя.

Після 1902 р. товариство перейшло у відання Дирекції народних училищ Херсонської губернії [31, с. 1].

Благодійна діяльність купецтва у закладах освіти була пов'язана із створенням та утриманням Миколаївського комерційного училища імені статс-секретаря С. Вітте. Ідея створення навчального закладу з'явилась у 1900 р. Її фундатором був купець Г. Властеліца. Він перший висловив ідею створити в місті училище такого типу та ініціював вивчення питання відкриття комерційного училища в Миколаєві. Його першим кроком до реалізації ідеї було написання доповіді про відомості щодо комерційних училищ та особливостей їх статутів в різних містах імперії [28, с. 5]. У 1902 р. була створена перша Піклувальна рада майбутнього навчального закладу. До її складу входив купець О. Гаммерман.

В результаті тривалих зусиль у 1903 р. одними з ініціаторів створення училища були Купецьке та Біржове товариства. Перше виділяло у тому ж році 6000 руб. на утримання комерційного училища [28, с. 8]. У 1903 р. обрано новий піклувальний комітет, головою якого став Г. Властеліца, а членами купці Ю. Гольфарб та А. Маіорський, членом ради затвердили купецького старосту М. Аврамова [28, с. 9 – 10].

Представники купецького стану регулярно робили благодійні внески на утримання училища. У 1903 та 1904 рр. купець Ю. Гольдфарб пожертвував 1000 руб., А. Маіорський – 200 руб., згодом 1000 руб. Б. Люблін – 60 руб. На спеціальні потреби в цей же період А. Маіорський пожертвував 200 руб., М. Богуславський – 700 руб. [28, с. 50] Купці М. Аврамов та А. Маіорський входили до складу ревізійної комісії училища.

Діяло в Миколаєві «Товариство взаємодопомоги прикажчиків-християн». У 1894 р. до його складу входили купці Т. Баздирев, В. Слепков, П. Кокош. Кандидатом до членів товариства був купець І. Пархоменко. Членами правління були П. Кокош та Т. Баздирев [2, с. 4]. До складу ревізійної комісії входив купець В. Слепков. П. Кокош був обраний товаришем голови, а Т. Баздирев касиром та мав право підпису під фінансовими документами товариства [2, с.17]. Він був одним з активних та постійних членів товариства, перебував тут з 1894

до 1899 рр. У 1897 р. в правління товариства вступили купці В. Слепков та І. Пархоменко [3, с. 25]. У 1899 р. Т. Баздирев у зв'язку із зайнятістю торговими справами відмовився від посади казначея. Правління товариства доручило «от имени всего Общества благодарить Т. Базирева за бескорысную и полезную деятельность на пользу Общества в течении всего пятилетнего существования его» [5, с. 25].

У 1899 р. почесним членом із купців був С. Потапов. До членства в товаристві долучилися купці М. Авраамов, Д. Ассауленко, Т. Баздирев, Г. Гелдаш [6, с. 6], Г. Зелинський, П. Кокош, С. Кривошеев, І. Пархоменко, а членами правління були обрані купці П. Кокош, І. Пархоменко [6, с. 38].

У 1900 р. І. Пархоменко був касиром, В. Слепков головним товаришем, а членом ревізійної комісії був П. Кокош [6, с. 10]. Останній перебував в товаристві з 1894 до 1897 рр. [6, с. 36].

У 1910 р. членами товариства були Т. Баздирев (з 1894 р.), Г. Гелдаш (з 1895 р.), І. Пархоменко (з 1894 р.), О. Порошин (з 1902 р.). В комісію уповноважених щодо купівлі будинку для товариства входив купець О. Порошин [7, с.36].

У 1912 р. почесним членом Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн був купець М. Авраамов (з 1900 р.), а дійсним і членами були Т. Баздирев, Г. Гелдаш, І. Пархоменко.

Купці як члени правління товариства мали право затверджувати видатки, приймати заяви бажаючих вступити до нього, обирати нових членів, розробляти інструкції з роботи ревізійної комісії, складати програми доповідей на загальних зборах, позики та приймати їх в належний термін, видавати одноразову та щомісячну допомогу, грошові допомоги родинам померлих членів Товариства, стипендії на виховання дітей найбіднішим членам, організувати танцювальні вечори [5, с. 13–14], клопотати перед урядовими та суспільними закладами з різних питань, спілкуватись з приватними особами у справах товариства [9, с. 10], приймати на страхування рухоме майно та товари від членів товариства, змінювати тарифи на нерухомості з метою зменшення сплати мита [9, с. 38], регулювати терміни виходу майна на страхування в залежності

від його небезпечності, поповнювати бібліотеки товариства [8, с. 32].

Купці, які входили до складу «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн», брали участь в процесі призначення та утримання потребуючих. Наприклад, купець Д. Ассауленко клопотався щодо видачі допомоги на поховання померлого М. Гнилосирова, але ревізійна комісія не була зацікавлена у позитивному вирішенні цього питання [5, с. 36]. На честь купця П. Кокоша, за його активну діяльність в товаристві була створена іменна стипендія в сумі 64 руб. [9, с. 60].

Основним завданням купців був матеріальний внесок в розвиток товариства. Це проявлялось в їх пожертвуваннях. У 1894 р. купець С. Потапов пожертвував 200 руб. [4, с. 5], а у 1900 р. М. Авраамов – 150 руб. У 1912 р. від купця О. Порошина «под вексель Правления для выкупа имущества 5000 руб.» [9, с. 35].

Одним із завдань «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн» було утримання учнів в Олександрівському реальному училищі, Другій жіночій гімназії, Міському училищі, Технічному залізничному училищі [4, с. 4].

В житті товариства були й неприсмні моменти, пов'язані з діяльністю купців. Наприклад, у 1912 р. купець Я. Кушнірьов був позбавлений членства [9, с. 8].

Таким чином, найактивнішими членами «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн» були М. Авраамов, Т. Баздирев, П. Кокош, І. Пархоменко, О. Порошин.

У 1894 р. було засновано «Миколаївське товариство допомоги потребуючим особам, що прагнуть отримати освіту». В його складі також були представники купецтва: І. Ага, С. Агін, М. Авраамов, Т. Благін, Г. Властеліца, І. Волторністов, Ю. Гольдфарб, В. Діковський, Л. Донський, А. Каменер, З. Коссодо, П. Литвиненко, М. Максимов, Л. Мешурес, І. Пархоменко, І. Сапожніков, П. Стоянов, І. Цукерман [31, с. 1].

В пам'ять про дочку купець Ф. Міроненко у 1908 р. пожертвував на користь товариства 1600 р. [31, с. 1].

В Миколаєві існували товариства, які спеціалізувались на допомозі лікарням або хворим. До їх лав входили і представники купецтва. Також вони брали участь у роботі піклувальних рад при лікарнях.

Купецтво залучалось до організації та діяльності піклувальних рад при лікарнях. У 1873 р. була створена Піклувальна рада при Миколаївській міській лікарні. До її складу входив купець К. Подарєв [21, арк. 1 зв]. Було створено проект та статут діяльності ради. Він зберігається в Державному архіві Миколаївської області. В проекті зазначено, що членами ради можуть бути не тільки гласні думи, термін служби яких не визначається [21, арк. 4]. Піклувальна рада була спостерегаючим та дорадчим органом. Її єдиним обов'язком було піклування про «благосостояние больницы и чтоб в ней исполнялось в точности все установленное» [21, арк. 4 зв.]. Щоб досягти цієї мети, піклувальники мають право в будь-який момент відвідувати лікарню та спілкуватися з хворими. Рада збиралась один раз на місяць. На кожні збори необхідно було писати звіт, а всі зауваження щодо роботи лікарні надсилалися міському голові. Піклувальна рада єврейської лікарні у 1916 р. написала прохання до Міської лікарні виплатити «в счет разрешенной субсидии казначею больницы Л. Мешуресу под его расписки 3000 руб.» [18, арк. 2].

Актуальною для миколаївського купецтва була проблема коробочного збору. Миколаївський дослідник В. Щукін проаналізував особливості коробочного збору в місті, звернувши увагу на такі питання, як-то: законодавче оформлення та юридичну базу. Історик зазначив: «серед перших купців, що займалися цією справою виділимо Л. Рафаловича» [32, с. 170].

Часто ведення прибутково-видаткових книг із загального коробочного збору доручали купцям-євреям. В Державному архіві Миколаївської області зберігається «Книга очаківського купця Янкеля Черкаського для запису приходу сум із загального коробочного збору з євреїв по місту Миколаєву». Я.Черкаського було обрано на цю посаду 27 липня 1860 р. Записи в книгу робились ретельно, записувались вага та ціна продуктів.

Інформація стосується в основному надходження у вигляді платні за сало, м'ясо та птицю [19].

У 1860 р. коробочний збір планувалося зробити з метою виділення цих коштів на будівництво нового кладовища та молитовного будинку. «Весной 1861 р. в Николаеве впервые состоялись торги на право откупа». Серед переможців у виборах на відкупщиків з коробочного збору назвемо купців Л. Зельдера [32, с. 175], Л. Тімена [32, с. 176].

Влітку 1871 р. серед претендентів купців на ведення коробочного збору виокремились «купцы А. Каневский, Г. Моргулис, Я. Натензон, І. Белич, Л. Тимен» [32, с. 177].

Розглянемо деякі аспекти вирішення питання утримання коробочного збору на 1884-1888 р. Ще в липні 1883 р. розпочиналась низка зборів в «городском общественном доме» [17, арк. 2], які скликались з метою обговорення проблем, пов'язаних з коробочним збором. Вони періодично скликались до Нового року. В період з липня до грудня 1883 р. в них брали участь купці С. Вайсбейн, Г. Вуліх, А. Гольдгефтер, М. Гурфінкель, Ш. Імас, А. Каменер, А. Каневський, М. Ландау, М. Ліпавський, Л. Мешурес, Я. Натензон, П. Рашковський, Л. Тімен, Л. Форштетер [17, арк. 3–9]. Кошторисом були передбачені наступні статті видатків коробочного збору: утримання єврейської лікарні, Талмуд-тори з ремісничим відділенням, допомога незаможним та калікам, допомога колишнім учням навчальних закладів Миколаєва, кошти виділялись на викладання Закону божого в місцевій гімназії та повітовому училищі, на утримання старої миколаївської синагоги, молитовного будинку, який знаходиться на Чернігівській вулиці, на ремонт єврейської бані [17, арк. 17 зв.].

Події Першої світової війни викликали нову хвилю благодійності. Представники цього стану сконцентрували діяльність в Миколаєві на допомозі пораненим воїнам та вдовам і дітям військових та біженцям.

В місті діяв Миколаївський комітет загальної охорони здоров'я єврейського населення із збору пожертвувань на користь біженців. Деякі купці сплачували на його користь щомісячні пожертвування. Назвемо серед них Б. Баскіна

(25 руб.), У. Бару (220 руб.), І. Берлацького (500 руб.) [29, с. 7], Е. Бунцельмана (10 руб.), І. Грінберга (180 руб.) [29, с. 9], Д. Гольберга (115 руб.), В. Драцького (200 руб.), О. Зусмана (84 руб.) [29, с. 13], Каневських (80 руб.), З. Коссодо (500 руб.) [29, с. 16], М. Ландау (60 руб.), І. Лупінського (137 руб.), Х. Любовського (200 руб.) [29, с. 20], М. Слуцкера, Г. Уманського [29, с. 28], І. Цукермана (135 руб.) [29, с. 31]. Одноразові пожертвування сплатили Д. Кантер (300 руб.) та разом Б. Рафалович і П. Грін (50 руб.) [29, с. 34].

Під час Першої світової війни в Миколаєві діяв Єврейський комітет допомоги біженцям з Польщі. На його засіданні, яке відбулось 17 лютого 1915 р. скарбником було обрано купця Л. Мешуреса. Він брав участь в обговоренні особливостей стягування пожертвувань» [26, с. 3].

За проявлену активність у благодійних справах купці отримували заохочення від органів державної влади. Наприклад, подяку отримало Миколаївське купецьке товариство в особі М. Аврамова від Державної думи «за щедриє пожертвуваніє в сумме 500 рублей, полученное комитетом чрез члена Государственной Думы о. Д. Стоянова» [26, с. 3].

Отже, представники купецтва міста Миколаєва брали участь у благодійній діяльності. Найактивніше вона проходила у межах «Миколаївського благодійного товариства» та «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн». Окремо слід виділити боротьбу за ведення прибутково-видаткових книг з коробочного збору. Головним завданням купецтва з благодійної діяльності було забезпечення матеріальної допомоги товариствам. Як правило, ті купці, які займались благодійністю серйозно, робили внески в казну декількох різних товариств. Найактивнішими особистостями в благодійній діяльності міста слід назвати голову Миколаївського купецького товариства М. Аврамова та купців Т. Баздирева, Г. Властеліцу, Л. Мешуреса, І. Пархоменка.

Перспективи подальших досліджень. Благодійна діяльність купецтва міста Миколаєва в другій половині XIX – на початку XX ст. є перспективною темою, бо потребує окремого дослідження в контексті вивчення історії купців міста

Миколаєва та Півдня України. В подальших дослідженнях варто звернути увагу на релігійну діяльність купецтва, архітектуру купецьких будинків, торгівельну та промислову діяльність, юридичний статус та політичну культуру цього стану. Також необхідно дослідити благодійну діяльність купецтва Південної України.

Література

1. Адрес-календарь и справочная книжка Николаевского Градоначальства на 1902 г. – Николаев: Русская типолитография, 1901 г. – 227, 105, 37, 58, XXVII с.
2. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1894 г. – Николаев: Русская типолитография, 1895. – 30 с.
3. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1897 г. – Николаев: Русская типолитография, 1898. – 30 с.
4. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1898 г. – Николаев: Русская типолитография, 1899. – 27 с.
5. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1899 г. – Николаев: Типография содерж. Л. П. Белолипским, 1900. – 40 с.
6. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1900 г. — Николаев: Типография содерж. Л. П. Белолипским, 1901. – 56 с.
7. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1910 г. — Николаев: Типография содерж. Л. П. Белолипским, 1911. – 62 с.
8. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1911 г. — Николаев: Типография содерж. Л. П. Белолипским, 1912. – 70 с.
9. Годичный отчет общества взаимного вспоможения приказчиков-христиан г. Николаева за 1912 г. — Николаев: Типография содерж. Л. П. Белолипским, 1913. – 60 с.

10. Губская Т. Н. История всехсвятской (кладбищенской) церкви / Губская Т. Н. // *Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження.* – 2008. – № 7 – 370 с. – С. 222 – 224.

11. Гузенко Ю. І. Благодійні товариства Миколаївщини наприкінці XIX – на початку XX ст. / Гузенко Ю. І. // *Проблеми історії України XIX – на початку XX ст. : Збірка наукових праць.* – К. : Ін-т історії України НАН України, 2003. – Вип. 5. – С. 130-132.

12. Гузенко Ю. І. Діяльність «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва» у 1894-1914 рр. / Гузенко Ю. І. // *Наукові праці.* –Т.1. –Миколаїв : МФ НАУКМА, 1998. – С. 31-35.

13. Гузенко Ю. І. Діяльність Миколаївського товариства допомоги бідним євреям на початку XX століття / Гузенко Ю. І. // *III Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження.* – Миколаїв, 2000. – С. 176-183.

14. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Гузенко Ю. І. – Миколаїв : Видавництво «Ліон», 2006. – 232 с.

15. Гуржій О. І., Гуржій І. О. Купецтво Києва та Київщини XVII – XIX ст. / Гуржій О. І., Гуржій І. О. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 284 с.

16. Двадцатипятилетие Николаевского Александровского реального училища (1873-1898). — Николаев : Изд. Пед. Советом на основании официальных данных. Тип. А. Г. Шнейдера, 1898. – 107, XXXVIII с. – С. 44.

17. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 216. – Оп. 1. – Спр. 600. – 53 арк.

18. ДАМО. – Ф. 216. – Оп. 1. – Спр. 1762. – 11 арк.

19. ДАМО. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 757. – 6 арк.

20. ДАМО. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 1170. – 3 арк.

21. ДАМО. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 1487. – 8 арк.

22. Донік. О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / Донік. О. М. // *Український історичний журнал.* – 2005. – № 4. – С. 159 – 177.

23. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / Донік. О. М. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 271 с.

24. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры Южного Прибужья: (От истоков до начала XX века) / Ковалева О. Ф., Чистов В. П. – Николаев: Тетра, 2000. – Кн. 1. – 2001. – 285 с.

25. Николаев. Адресная и справочная книга всего Николаева на 1912 год. – Николаев: Издательство Д. А. Белаго, 1911 – 94, XXVII с.

26. Николаевская газета. – 1915. – 19 февраля.

27. Отчет «Николаевского благотворительного общества» за 1909 г. – Николаев: Типолитография братьев Белоплиских, 1910. – 53 с.

28. Отчет «Николаевского коммерческого училища имени статс-секретаря С. Витге» за 1903-1904 гг. — Николаев: Типография А. Г. Шнейдера, 1904. – 71 с.

29. Отчет денежным суммам «Николаевского комитета общества охранения здоровья еврейского населения по сбору пожертвований в пользу беженцев евреев» за 1916 р. — Николаев: Тип. Я. Н. Губермана, 1917 р. – 36 [1] с.

30. Отчет о деятельности и суммах «Общества пособия бедным евреям Николаева» за 1903 г. — Николаев: Типолитография Якубовича, 1904. – 83 с.

31. Отчет о состоянии «Николаевского общества вспомоществования недостаточным лицам, стремящимся к образованию», за 1908 г. – Николаев: Типография А.Г. Шнейдера, 1909. – 11 с.

32. Щукин В. В., Павлюк А. Н. Земляки. Очерк истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII – начало XX вв.) / Щукин В. В., Павлюк А. Н. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2009. – 352 с.

1. Adres-kalendar i spravochnaya knizhka Nikolaevskogo Gradonachalstva na 1902 g. – Nikolaev: Russkaya tipolitografiya, 1901 g. – 227, 105, 37, 58, XXVII s.

2. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1894 g. – Nikolaev: Russkaya tipolitografiya, 1895. – 30 s.

3. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1897 g. – Nikolaev: Russkaya tipolitografiya, 1898. – 30 s.

4. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1898 g. – Nikolaev: Russkaya tipolitografiya, 1899. – 27 s.

5. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1899 g. – Nikolaev: Tipografiya soderzh. L. P. Belolipskim, 1900. – 40 s.

6. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1900 g. — Nikolaev: Tipografiya soderzh. L. P. Belolipskim, 1901. – 56 s.

7. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1910 g. — Nikolaev: Tipografiya soderzh. L. P. Belolipskim, 1911. – 62 s.

8. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1911 g. — Nikolaev: Tipografiya soderzh. L. P. Belolipskim, 1912. – 70 s.

9. Godichny`j otchet obshhestva vzaimnogo vspomozheniya prikazchikov-hristian g. Nikolaeva za 1912 g. — Nikolaev: Tipografiya soderzh. L. P. Belolipskim 1913. – 60 s.

10. Gubskaya T. N. Istoriya vsehsvyatskoj (kladbishhenskoj) czerkvi / Gubskaya T. N. // Istoriya. Etnografiya. Cultura. Novi doslidzhennya. – 2008. – # 7 – 370 s. – S. 222 – 224.

11. Guzenko YU. I. Blagodijni tovary`stva My`kolayivshhy`y` napry`kinczi XIX – na pochatku XX st. / Guzenko YU. I. // Problemy` istoriyi Ukrainy` XIX – na pochanku XX st. : Zbirka naukovy`h pracz.–K. : In-t istoriyi Ukrainy` NAN Ukrainy`, 2003. – Vy`p. 5. – S. 130-132.

12. Guzenko YU. I. Diyalnist «Tovary`stva vzayenodopomogy` pry`kazhchy`kiv-hry`sty`yan mista My`kolayeva» u 1894-1914 rr. / Guzenko YU. I. // Naukovi praczi. – T.1. – Mukolayiv: MF NaUKMA, 1998. – S. 31-35.

13. Guzenko YU. I. Diyalnist My`kolajvskogo tovary`stva dopomogy` bidny`m yevreyam na pochatku XX stolittya / Guzenko YU. I. // III My`kolayivska oblasna kraysnavcha konferenciya. Istoriya. Etnografiya. Cultura. Novi doslidzhennya. – My`kolayiv, 2000. – S. 176-183.

14. Guzenko YU. I. Stanovlennya i diyalnist gromadskih blagodijny`h ob`yednan na Pivdni Ukrainy` v drugij polovy`ni XIX – na pochatku XX st. (na materialah Hersonskoyi guberniyi) /. Guzenko YU. I. – My`kolayiv: Vy`davny`cstvo «Ilion», 2006. – 232 s.

15. Gurzhij O. I., Gurzhij I. O. Kupecztvo Ky`yeva ta Ky`yivshhy`ny` XVII – XIX st. / Gurzhij O. I., Gurzhij I. O. – K.: Instytut istoriyi Ukrainy` NAN Ukrainy`, 2013. – 284 s.

16. Dvadcatipyatiletie Nikolaevskogo Aleksandrovskogo realnogo uchilishhya (1873-1898). — Nikolaev: Izd. Red. Sovetom na osnovanii oficialnih danny`h. Tip. A. G. Shejdera, 1898. – 107, XXXVIII s.

17. Derzhavny`j arhiv My`kolayivskoyi oblasti (dali – DAMO). – F. 216. –Op. 1. – Spr. 600. – 53 ark.

18. DAMO. – F. 216. – Op. 1. – Spr. 1762. – 11 ark.

19. DAMO. – F. 222. – Op 1. – Spr. 757. – 6 ark.

20. DAMO. – F. 222. – Op. 1. – Spr. 1170. – 3 ark.

21. DAMO. – F. 222. – Op. 1. – Spr. 1487. – 8 ark.

22. Donik O. M. Blagodijnist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.) / Donik O. M. // Ukrayinskij istory`chny`j zhurnal. – 2005. – # 4. – S. 159 – 177.

23. Donik O. M. Kupecztvo Ukrainy v imperskomu prostori (XIX st.) / Donik O. M. –K.: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. – 271 s.

24. Kovaleva O. F., Chy`stov V. P. Ocherki istiryi kulturi Yuzhnogo Pribuzhya (Ot istokov do nachala XX veka) / Kovaleva O. F., Chy`stov V. P. – Nikolaev: Tetra, 2000. –Kn. 1. – 2001. – 285 s.

25. Nikilaev. Adresnaya i spravochnaya kniga vsego Nikolaeva na 1912 god. – Nikolaev: Izdatelstvo D.A.Belago, 1911 – 94, XXVII s.

26. Nikolaevskaya gazeta. – 1915. – 19 fevralya.

27. Otchet «Nikolaevskogo blagotvoritel'nogo obshhestva» za 1909 g. – Nikolaev : Tipolitografiya brat'yev Belolipskih, 1910. – 53 s.

28. Otchet «Nikplavenskogo kommercheskogo uchilishhya imeni stats-sekretarya S. Vitte» za 1903-1904 gg. — Nikolaev: Tipografiya A. G. Shejdera, 1904. – 71 s.

29. Otchet denezhny`m summam «Nikolaevskogo komiteta obshhestva ohraneniya zdorovya yevrejskogo naseleniya po sboru pozhertvovaniy v polzu bezhenczev yevreev» za 1916 g. — Nikolaev: Tip. Ya. N. Gubermana, 1917 g. – 36 [1] s.

30. Otchet o deyatelnosti i summah «Obshhestva posobiya bedny`m yevreyam Nikolaeva» za 1903 g. — Nikolaev: Tipolitografiya Yakubovicha, 1904. – 83 s.

31. Otchet o sostoyaniyi «Nikolaevskogo obshhestva vspomoshhestvovaniya nedostatochny`m liczam, stremyashimsya k obrazovaniyu», za 1908 g. – Nikolaev: Tipografiya A. G. Shnejdera, 1909. – 11 s.

32. Shhukin V. V., Pavlyuk A. N. Zemlyaki. Ocherk istoriyi yevrejskoj obshhiny` goroda Nikolaeva (konecz XVIII – nachalo XX vv.) / Shhukin V. V., Pavlyuk A. N. – Nikolaev: Izdatelstvo Iriny` Gudy`m, 2009. – 352 s.

23.04.2019

НАШІ АВТОРИ

Алієва Гюнай Танріверді гизи – докторант інституту економіки Національної Академії Наук Азербайджану, бухгалтер-головний спеціаліст ВАТ "Xalq Bank" (Центральна філія)

Артюх Оксана Валентинівна – к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет

Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Гурбанова Севіндж Акиф гизи – докторант кафедри загальної історії Гянджінського Державного Університету, Республіка Азербайджан

Гусейнова Сура – дисертант Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджанської Республіки, Завідуюча відділом «Освіти та міжнародних зв'язків» Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджанської Республіки

Ільченко Вікторія Миколаївна – к.е.н., доцент кафедри підприємництва та економіки підприємств, Університет митної справи та фінансів

Король Володимир Степанович – к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університет

Корягіна Тетяна Вікторівна – к.н. з держ.упр., доцент кафедри оподаткування та соціального забезпечення, Університет митної справи та фінансів

Кушнір Діана Федорівна – студентка факультету економіки та управління підприємством, Одеський національний економічний університет

Макушина Ганна Ігорівна – к.істор.н., доцент кафедри українознавства, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Мамедова Аян Урфан гизи – докторант Академії Державного Управління при Президентові Азербайджанської Республіки

Мрук Марина Миколаївна – студентка факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет

Ржепішевська Олена Анатоліївна – студентка факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет

Смачило Валентина Володимирівна – к.е.н., доцент, професор кафедри економіки, Харківський національний університет будівництва та архітектури

Шикіна Ольга Володимирівна – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Збірник наукових праць

Наукове видання

За достовірність викладених фактів, цитат та інших
відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Підписано до друку 30.04.2019
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5